

การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์ประกอบสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

พระอุทธรนา รณชัยธมฺโม (แก้วกัณหา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๗

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**An analytical study of the Sangha Organizing
in the Buddha's Period**

PhraYoothana Ramanhiyathammo (Keawkanha)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

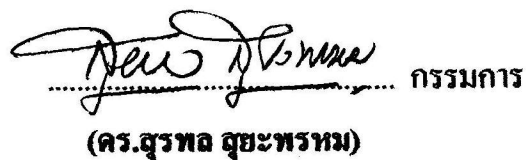
คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ
(พระศรีดิถีธมฺมณี)

กรรมการ
(พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ)

กรรมการ
(ผศ.รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ)

กรรมการ
(ดร.สุรพล สุขะพรหม)

กรรมการ
(นายสนิท ศรีสำแดง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ ประธานกรรมการ

ดร. สุรพล สุขะพรหม กรรมการ

นายสนิท ศรีสำแดง กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

ผู้วิจัย : พระอุทตนา รมณียธมฺโม (แก้วกัณหา)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ

: ดร. สุรพล สุขะพรหม

: นายสนธิ ศรีสำแดง

วันสำเร็จการศึกษา : ๘ มีนาคม ๒๕๔๘

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัย มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาถึงแนวคิดในบริบททางสังคมของอินเดียในสมัยพุทธกาล ที่เป็นปัจจัยทำให้พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ ตลอดจนถึงพุทธวิธีในการจัดองค์กรคณะสงฆ์ รวมทั้งปัญหาและวิธีการป้องกันแก้ไขในการจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในองค์กรคณะสงฆ์และสังคมทั่วไปในปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่าบริบททางสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล กำลังอยู่ในช่วงระยะของการเจริญเติบโตทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษาและสังคม ทำให้เกิดผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม โดยเฉพาะกลุ่มบุคคลที่อยู่ในวรรณะต่ำจะได้รับการเบียดเบียน และการเอาเปรียบจากกลุ่มบุคคลที่อยู่ในวรรณะสูง ซึ่งในยุคนั้นพราหมณ์จัดได้ว่าเป็นกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลมากที่สุดในสังคม

การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กรคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จึงเป็นทางเลือกอย่างหนึ่งของคนในสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล ที่ต้องการแสวงหาแนวทางในการดำเนินชีวิตในรูปแบบใหม่ที่มีความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันของคนในสังคม หลังจากการ

ประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระอริยสาวก จึงทำให้มีบุคคลจากวรรณะต่าง ๆ เข้ามาบวชเป็นจำนวนมาก

การตั้งและการจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล เป็นการ จัดสภาพการณ์ทาง สังคมเพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อการศึกษาและพัฒนาตนเองของสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ ให้ ได้บรรลุจุดหมายสูงสุดที่เรียกว่า พระนิพพาน ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของสังคมพุทธ โดย มีพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองและให้การศึกษาพัฒนาตนเองของภิกษุที่เป็นสมาชิก ในองค์กรคณะสงฆ์

พระพุทธองค์ทรงมีพุทธวิธีในการป้องกันและการแก้ไขปัญหา ที่เกิดจากการจัด องค์กรคณะสงฆ์ ด้วยการยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกัน จึงทำให้การ ดำเนินการป้องกันและการแก้ไขปัญหา ที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลสำเร็จลุล่วง ไปด้วยดี และหลักการที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ก็ยังคงใช้มาจนถึงปัจจุบัน

การนำเอาแนวความคิดเกี่ยวกับ การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาสมัย พุทธกาล มาประยุกต์ใช้ในองค์กรคณะสงฆ์และสังคมทั่วไปในสมัยปัจจุบันจะทำให้ได้รับ ประโยชน์ ๒ ประการ คือ

๑. ในด้านศาสนธรรม คือ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีเนื้อหาสาระ หรือคุณค่าแท้ที่อยู่ในรูปแบบของการจัดองค์กรคณะสงฆ์

๒. ในด้านรูปแบบและวิธีการการจัดองค์กร ซึ่งยืนยันถึงผลสำเร็จของการนำ แนวคิดมาปฏิบัติและให้เห็นผลจริงในสังคม

Thesis Title : An analytical study of the Sangha Organizing in the
Buddha's Period

Researcher : PhraYoothana Ramanhiyathammo (Keawkanha)

Degree : Master of Arts (Buddhist studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Somjin Sammāpanno, Pali IX., M.A., Ph.D.

: Dr. Surapon Suyaprom, B.A, M.A., Ph.D. (Pol.Sc.)

: Mr. Sanit Srisamdaeng, Pali IX., B.A., LL.B, M.Ed.

Date of Graduation : March 8, 2005.

ABSTRACT

The aim of this thesis is to study the line of thought in the social context occurring in India in the Buddha's period which in the factor impelling the Buddha to establish the Sangha Organization, to study the Buddha's method in managing the Sangha Organization and to study the problems and the way how to solve the problems arising in the establishment of Sangha Organization in the Buddha's period, to be applied to the Sangha Organization and general societies of the present time.

From this study, it is found that the context about the Indian societies in the Buddha's period, is in the period of the development found in politics, administration, economics, education and society. The said status produces a great impact to the people's ways of leading their lives in societies, especially, those who are in low caste will be disturbed and taken advantage of by those who are in the high caste. In that period, the Brahmins were regarded as the most influential people in societies.

The arising and the maintaining of the Sangha Organization in Buddhism was one of the options in Indian societies in the Buddha's period. This caused the people to search for some new ways of leading their lives in which there was equality among the people in societies. Thus, after the Buddha's proclamation of Buddhism and there were the Noble Disciples ; many people of different castes entered the monk hood.

The establishment and the management of the organization in the Sangha Order in the Buddha's period were the ways of setting up the social status for the benefit of education and self development to be gained by the members of the Sangha Order in order to attain the highest objective called "Nibbāna" (the Summum Bonum of Buddhism) which is the highest objective in Buddhist Societies, having Dharma and Vinaya as the principle in administration and in giving both education and self – development to the monks who are the members of the Sangha Organization.

The Buddha has the Buddhist method to prevent the problems from arising and to solve the problems which have already arisen by taking the Dharma and the Vinaya as the bases in living together. Thus, the ways to prevent the problems from arising and the ways to solve the problems which had arisen in the Sangha Organization in the Buddha's period were very well accomplished. The best principles laid down by the Buddha can be very well applied at the present time.

The applications of the viewpoints regarding the management of the Sangha Order in Buddhism in the Buddha's time to the present Sangha Order and the general societies, will cause two kinds of benefits to arise, namely :

1. In the point of view of Sāsana Dharma, that is the principle of teaching in Buddhism which is possessed of the real essence and content in the form of establishing the Sangha Order.
2. In the point of view of model and the method of managing the organization which confirms the success in taking the viewpoint into action and showing the real outcome in societies.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงได้ก็ด้วยอาศัยความอุปการะเกื้อหนุนของบุคคลหลาย ๆ ท่าน ดังนั้นเพื่อเป็นการประกาศเกียรติคุณและการทำให้คุณความดีที่ทำไว้ได้เผยแผ่ออกไป เป็นเนติแบบแผนในการกระทำของกัลยาณชนทั่วไป จึงขออนุญาตเอ่ยนามของท่านทั้งหลาย ที่มี ดังต่อไปนี้

ขออนุโมทนาขอบพระคุณ โยมพ่อ-แม่ และทุกคนในครอบครัวที่คอยให้กำลังใจในการศึกษาตลอดเวลาที่ผ่านมาและความเข้าใจอันดีในทุกสิ่งทุกอย่าง

ขอกราบขอบพระคุณหลวงพ่อเลิศ ชินวิโส ที่เคารพรักยิ่งผู้มอบชีวิตใหม่ในร่มผ้า กาสาวพัตร์ ท่านเป็นทั้งผู้ให้และเป็นเนติแบบแผนการดำเนินชีวิตในรูปแบบสมณะนี้ และพระครูปฏิภาณธรรมกิจ พระอุปัชฌาย์ผู้ยกขึ้นท่ามกลางสงฆ์

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาสมจิตต์ สมบุญโญ คณะบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และขออนุโมทนาขอบคุณ ดร. สุรพล สุริยะพรหม และนายสนิท ศรีสำแดง ที่ได้ให้คำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์นี้ อย่างเป็นกัลยาณธรรมด้วยความเอื้อเฟื้อ รวมทั้งคณาจารย์ทุกท่านที่เคยเกื้อหนุนและไม่ได้ออกนาม

ขอขอบใจสหายธรรมพ้องเพื่อนทุกท่าน โดยเฉพาะ “กลุ่มพัฒนาจิตเพื่อชีวิตดีงาม” ที่คอยให้คำแนะนำ ถามไถ่ และให้การหยิบยืมปัจจัยจ่ายค่าเทอมบางครั้งคราวที่ขัดสน

อนุญาตใดที่เกิดจากการทำงานวิจัยนี้ ขอมอบบูชาคุณพระรัตนตรัย และผู้มีพระคุณทุกท่าน รวมทั้งเจ้าของตำราที่ใช้ในการค้นคว้าวิจัย แต่หากว่าข้อบกพร่องใดที่เกิดจากการวิจัยนี้ผู้วิจัยขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว.

พระยุพธนา รมณิขรม โม

วันที่ ๘ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๒)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญภาพ	(๕)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๑๐)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องการจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล	๖
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดองค์กรทั่วไป	๖
๒.๑.๑ นิยามศัพท์และความหมาย	๖
๒.๑.๒ หลักเกณฑ์ในการจัดองค์กร	๘
๒.๑.๓ วิวัฒนาการของแนวคิดทางการบริหารและการจัดองค์กร	๑๒
๒.๒ แนวคิดในการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล	๒๓
๒.๒.๑ บริบททางสังคมของอินเดียในสมัยพุทธกาล	๒๓
๒.๒.๒ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล	๓๐
๒.๒.๓ จุดมุ่งหมายการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล	๓๕

บทที่ ๓ การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล	๔๐
๓.๑ กำเนิดและพัฒนาร่ององค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล	๔๐
๓.๑.๑ ประวัติพระพุทธเจ้า	๔๐
๓.๑.๒ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๔๒
๓.๑.๓ การบัญญัติพระธรรมวินัย	๔๔
๓.๑.๔ ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล	๔๕
๓.๒ การจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล	๕๓
๓.๒.๑ การกำหนดวัตถุประสงค์	๕๓
๓.๒.๒ การจัดแบ่งงาน	๕๕
๓.๒.๓ การมอบอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ	๖๑
๓.๒.๔ การจัดสายการบังคับบัญชาและช่วงของการบังคับบัญชา	๖๔
๓.๒.๕ การประสานงาน	๖๘
๓.๓ ปัญหา และวิธีป้องกันแก้ไขในการจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล	๗๑
๓.๓.๑ ปัญหาวิวาธกิริณี การทะเลาะกันด้วยปรารภพระธรรมวินัย	๗๑
๓.๓.๒ ปัญหาอนุวาทกิริณี การโจทก์กล่าวหากันด้วยอาบัติ	๗๕
๓.๓.๓ ปัญหาอาปัตตกิริณี การต้องอาบัติ การปรับอาบัติ	
และการแก้ไข	๘๐
๓.๓.๔ ปัญหากิจจาธิกรณ์ กิจธุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องจัดทำ	
ด้วยการประชุมสงฆ์	๘๔
บทที่ ๔ การประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยในพุทธกาล	๘๘
๔.๑ การประยุกต์ใช้ต่อองค์กรคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	๘๘
๔.๑.๑ ด้านการปกครองคณะสงฆ์	๘๘
๔.๑.๒ ด้านการศาสนศึกษาคณะสงฆ์	๑๐๑
๔.๑.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๑๑๐
๔.๑.๔ ด้านการเผยแผ่ศาสนา	๑๑๕
๔.๑.๕ ด้านการสาธารณูปการ	๑๒๓
๔.๑.๖ ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๑๓๓

บทที่ ๕ สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ	๑๔๒
๕.๑ สรุปผลการศึกษา	๑๔๒
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๔๖
บรรณานุกรม	๑๔๗
ประวัติผู้วิจัย	๑๕๒

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๑. ภาพที่ ๑	๕๒
๒. ภาพที่ ๒	๖๐
๓. ภาพที่ ๓	๖๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ ในที่นี้ขอเรียกย่อว่า “ฉบับมหาจุฬาฯ แปล.” เรียงตามคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จู. (ไทย)	= วินัยปิฎก จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย สกาวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทิกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

* วิ.อ. (ไทย) = วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ปาราชิกกัณฐ – สังฆาติเสสาติ-
มหาวรรคทีอรรถกถา (ภาษาไทย)

วิธีอ่าน

๑. พระไตรปิฎก อัง เถ่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ ตัวอย่าง ส.ส. ๑๕/๑๕/๑๕ หมายถึง
สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เถ่มที่ ๑๕ ข้อ ๑๕ หน้า ๑๕
๒. อรรถกถา อัง เถ่ม/หน้า ตัวอย่าง ขุ.ธ.อ. ๑/๕ หมายถึง อรรถกถา ธรรมบท ขุททก
นิกาย เถ่ม ๑ หน้า ๕

* ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมอินเดียในยุคสมัยก่อนพุทธกาล ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีบริบททางสังคมที่ทุกคนยอมรับ เรื่องของระบบวรรณะและมีปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงมองเห็นว่าระบบวรรณะ เป็นตัวขัดขวางการพัฒนาตนเองของมนุษย์ จึงได้ทรงประกาศแนวความคิดใหม่ในการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยทรงวางกรอบของสังคมใหม่โดยทรงแบ่งศาสนิกออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เรียกว่า พุทธบริษัท ๔ และพระพุทธองค์ทรงตั้งปณิธานในการเผยแผ่แนวคิดของพระองค์ ดังที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรว่า

ดูก่อนมารผู้มีบาป トラบใดที่พุทธบริษัท ๔ ผู้เป็นสาวกของเราจักยังไม่เลียบแหลม ไม่ได้รับแนะนำ ไม่แก้แค้น ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ประพฤติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้ว ยังบอกแสดงบัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ข่มจีรปรับพาวที่บังเกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยสหธรรมไม่ได้ เพียงใด เราจักยังไม่ปรินิพพานเพียงนั้น^๑

สังคมที่พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งขึ้นเป็นสังคมตัวอย่าง คือ สังคมสงฆ์ โดยทรงใช้วิธีการทำให้มีระบบการที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนและมีระเบียบแบบแผนในการเป็นอยู่ ตลอดจนการดำเนินกิจกรรม เพื่อให้มนุษย์เหล่านั้นได้รับประโยชน์จากการสอนของพระองค์อย่างเต็มที่^๒ ในระยะแรกที่พระองค์ทรงประกาศหลักคำสอนนั้นได้มีผู้ให้ความสนใจและเข้า

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๑๘ - ๑๒๐.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

มาศึกษาด้วย ซึ่งพระองค์ทรงดำเนินการรับและสั่งสอนเอง พร้อมกันนั้นก็ส่งไปประกาศ ศาสนายังชนบทอื่นๆ

เมื่อกิจการของพระศาสนาเจริญเติบโต มีพระภิกษุจำนวนมากเกินกว่าที่จะทรงดูแล ได้ทั่วถึง จึงทรงมอบอำนาจหน้าที่ให้พระสงฆ์ดูแลปกครองกันเอง โดยให้เคารพนับถือกัน ตามลำดับอาวุโส พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งในฐานะธรรมราชา^๓ ทรงปกครองแบบพ่อ ปกครองลูก หรืออาจารย์ปกครองศิษย์ ถือความสุจริตใจเป็นพื้นฐานและพระพุทธรูปทรง มอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ เป็นสามัคคีธรรม ซึ่งเราเรียกว่าสังฆาธิปไตย^๔ ทรงวางระเบียบข้อ ปฏิบัติร่วมกันที่เรียกว่าพระธรรมวินัย เป็นบรรทัดฐานสำหรับยึดถือร่วมกัน พระวินัยที่พระ พุทธรูปทรงบัญญัติพระวินัย จึงเป็นการจัดตั้งและการจัดองค์กรคณะสงฆ์ โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้มีการปฏิบัติพัฒนาให้เข้าถึงธรรม

เมื่อพูดถึงสังคมสงฆ์และการปกครองจึงต้องดูที่พระวินัยเป็นหลัก เพราะพระวินัย เป็นทั้งโครงสร้าง และระบบการจัดสภาพสังคมสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยและพัฒนาบุคลากร ในสังคมสงฆ์ เป็นการจัดสรรโอกาสให้ชีวิตและสังคมมีระเบียบ และมีโอกาสเกิดขึ้น ทำให้ ทำอะไร ๆ ได้อย่างคล่องดำเนินชีวิตได้สะดวก ถ้าชีวิตและสังคมไม่มีระเบียบ ไม่เป็นระบบ ก็จะสูญเสียโอกาส ในการดำเนินชีวิตและทำกิจกรรมสังคมเป็นไปด้วยดี^๕ แต่การอยู่ร่วมกัน ของคนจำนวนมากในสังคมขนาดใหญ่ ก็มีความขัดแย้งกระทบกระทั่งกันบ้าง ทั้งในด้าน ความคิด การพูดและการกระทำ เพราะแต่ละคนมีพื้นฐานที่แตกต่างกัน หากไม่มีหลักแห่ง การประณีประนอมที่จะทำให้คนส่วนใหญ่ตกลงยินยอมกันได้ย่อมจะทำให้เกิดความแตกแยก กันขึ้น^๖ เช่น การแตกความสามัคคีของพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี และการขอปกครองคณะ สงฆ์ของพระเทวทัต เป็นต้น

^๓ อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔ - ๑๕๖.

^๔ พระมหาวินัย ปุณฺณยาโณ, “พระพุทธศาสนากับความเปลี่ยนแปลงในอดีตและปัจจุบัน”, พุทธจักร, ปีที่ ๕๓, ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๔๒) : ๔๐ - ๔๗.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕.

^๖ แสวง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

ในการศึกษาถึงการจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล จำเป็นต้องอาศัยศาสตร์สมัยใหม่เข้ามาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ เทียบเคียงข้อมูลต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และที่นักปราชญ์ได้อธิบายไว้ เพื่อให้มองเห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนมากที่สุด อันจะทำให้เราได้รับรู้ถึงแนวคิดในการจัดตั้งและการจัดองค์กรคณะสงฆ์ ที่เกิดจากบริบททางสังคมของอินเดียในสมัยพุทธกาล แต่การศึกษานั้นจะอาศัยหลักแนวคิดที่เป็นศาสตร์สมัยใหม่อย่างเดียวยังไม่พอ เพราะศาสตร์สมัยใหม่เป็นแนวความคิดทางตะวันตกเสียเป็นส่วนมาก การจะนำมาอธิบายแนวคิดทางตะวันออกจะไม่ครอบคลุมเสียทีเดียว ดังที่ ปรีชา ช้างขวัญยืน ได้ให้ความเห็นไว้ว่า “แนวทางในการวิเคราะห์ หากอาศัยแนวตะวันตกมากก็จะทำให้กลายเป็นพิจารณาลำเอียงและแคบได้หากเรื่องนั้น ๆ พระพุทธศาสนามีแนวคิดที่กว้างกว่า แต่การวิเคราะห์แนวตะวันตกก็อาจทำให้เห็นกลไกของระบบได้ดีกว่า”^๓

การศึกษาทำความเข้าใจให้ชัดเจนในเรื่องเหล่านี้ จะทำให้เราได้เข้าใจถึงระบบและลำดับความเป็นมาที่มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องขององค์กรคณะสงฆ์ อันจะทำให้เรามองเห็นปัญหาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดองค์กรทั้งทางคณะสงฆ์ และองค์กรทางสังคมโดยทั่วไป เพื่อให้เกิดประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานทั้งของส่วนตนและของส่วนรวม จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้ผู้วิจัยในฐานะเป็นพระสงฆ์และมีภารกิจที่จะต้องช่วยกันดูแล และจรรโลงพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงในปัจจุบันและอนาคต จึงมีความสนใจที่จะศึกษากระบวนการและวิธีการในการจัดองค์กรของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาถึงแนวคิดในบริบททางสังคมของอินเดีย ที่เป็นมูลเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงก่อตั้งองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาถึงพุทธวิธีในการจัดองค์กรคณะสงฆ์ รวมทั้งปัญหาและวิธีการป้องกันแก้ไขในการจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาถึงการนำมาประยุกต์ใช้ในองค์กรคณะสงฆ์และในสังคมปัจจุบัน

^๓ ปรีชา ช้างขวัญยืน, วรรณชนกการเมืองของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สยามคีสตีสันจำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒.

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นที่จะศึกษาถึงลักษณะการจัดองค์กรคณะสงฆ์ของฝ่ายพระภิกษุในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และในอรรถกถา รวมทั้งหนังสือต่าง ๆ ที่ได้อธิบายไว้

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

คณะสงฆ์ หมายถึง บรรดาพระภิกษุที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์^๘

วินัย หมายถึง ระเบียบสำหรับกำกับความประพฤติให้เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือประมวลสิกขาบทของพระสงฆ์ทั้งส่วนอาทิพรหมจรรย์และอภิสมจาร^๙

บริบททางสังคม หมายถึง ระเบียบแบบแผนการอยู่ร่วมกันที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งด้านความคิดและ ความเชื่อ การกระทำ^{๑๐}

สมัยพุทธกาล หมายถึง ช่วงระยะเวลาที่พระพุทธเจ้ามีพระชนชีพอยู่^{๑๑}

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงบรรยายประเภทวิเคราะห์ (Analytical Study Research) เอกสาร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยดำเนินการเป็นขั้นตอนตามลำดับดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส ตำราวิชาการ และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

๑.๕.๒ ใช้แนวทางจากข้อ ๑ กำหนดกรอบการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความข้อมูลที่รวบรวมมาทั้งหมดให้เกิดความเข้าใจให้ชัดเจนมากที่สุด

^๘ กรมการศาสนา, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และวินัย ระเบียบ คำสั่งฯ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๗๔.

^{๑๐} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๒.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘๕.

๑.๕.๓ สรุป และนำเสนอข้อมูลที่ได้ เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าของผู้สนใจ
ทั่วไป

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ได้ทราบถึงแนวความคิดที่เป็นบริบททางสังคมของอินเดีย อันเป็นมูลเหตุที่
ก่อให้เกิดการจัดตั้งและการจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

๑.๖.๒ ได้ทราบถึงพุทธวิธีในการจัดองค์กรคณะสงฆ์ รวมทั้งปัญหาและวิธีป้องกัน
แก้ไขในการบริหารการจัดการองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

๑.๖.๓ ได้แนวคิดและนำมาประยุกต์ใช้ในองค์กรคณะสงฆ์ และสังคมทั่วไปใน
ปัจจุบัน

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องการจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดองค์กรโดยทั่วไป

๒.๑.๑ นิยามศัพท์และความหมาย (Definitions and meaning)

คำว่า “องค์กร” แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “Organization” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายไว้ว่า “องค์กร คือ บุคคล คณะบุคคล หรือสถาบัน ซึ่งเป็นส่วนประกอบย่อยของหน่วยงานใหญ่ที่ทำหน้าที่สัมพันธ์กันหรือขึ้นต่อกัน เช่น คณะรัฐมนตรีเป็นองค์กรบริหารรัฐ สถาผู้แทนราษฎรเป็นองค์กรของรัฐสภา”^๑ ในภาษาไทยมีอีกคำหนึ่งที่มีความหมายเหมือนกัน คือ คำว่า “องค์การ” ที่แปลว่า “ศูนย์รวมของบุคคล หรือกิจการที่ประกอบกันขึ้นเป็นหน่วยงานเดียวกัน เพื่อดำเนินกิจการตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในกฎหมาย หรือในตราสารจัดตั้ง ซึ่งอาจเป็นหน่วยงานของรัฐ เช่น องค์การของรัฐบาล หน่วยงานของเอกชน เช่น บริษัทจำกัด สมาคม หรือหน่วยงานระหว่างประเทศ เช่น องค์การสหประชาชาติ”^๒ เป็นต้น

คนไทยเรามักจะใช้คำว่า “องค์กร” และ “องค์การ” ในความหมายเดียวกันซึ่งทำให้เกิดความสับสน ความแตกต่างของคำว่า “องค์กร” และ “องค์การ” อยู่ที่ว่า คำว่า องค์กร มักนิยมใช้ในภาคเอกชนที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับธุรกิจ (Business) เป็นการจัดกลุ่มทางสังคมที่มีขนาดเล็ก ร่วมกันเพื่อดำเนินกิจกรรมทางสังคมอย่างมีวัตถุประสงค์ (Objective) และขึ้นตรงต่อโครงสร้างสังคมที่มีขนาดใหญ่กว่า ส่วนคำว่า องค์การ เป็นคำที่ใช้ในความหมายที่เป็นภาพรวมที่ใหญ่กว่าเป็นทางการมากกว่าคำว่าองค์กร และมักใช้ในทางการบริหารราชการ (Bureaucratic) ที่หมายถึงการรวมกลุ่มของบุคคลทางสังคมที่มีขนาดใหญ่ แต่อย่างไรก็ดี คำทั้ง ๒ คำนี้ก็ใช้แทนในความหมายเดียวกันได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความนิยมของกลุ่มคนในสังคมว่าจะใช้ศัพท์ไหนอย่างไรมากกว่ากัน

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๒๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๒๑.

คำว่า องค์กรและการจัดการ (Organization and Management) เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกันอย่างมีนัยสำคัญ เพราะการจัดการจะมีขึ้นก็ด้วยมีองค์กร แต่ในขณะเดียวกันองค์กรถ้าไม่มีการจัดการก็ไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ องค์กรจึงเป็นกลุ่มของบุคคล (Organization as a Group of People) ที่มารวมตัวกันอย่างมีวัตถุประสงค์ และก่อให้เกิดการจัดการ (Management) เพื่อสนองตอบต่อวัตถุประสงค์ของบุคคลและองค์กร ดังที่นักวิชาการได้ให้ทัศนะไว้ ดังนี้

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา นิยามความหมายของการจัดองค์กรไว้ว่า หมายถึง การจัดระเบียบเป็นกระบวนการ ที่จำแนกความแตกต่างของส่วนหนึ่งออกจากอีกส่วนหนึ่ง โดยให้แต่ละส่วนทำหน้าที่แตกต่างกัน และในขณะเดียวกันก็สร้างความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ภายในส่วนรวมทั้งหมดนั้นให้กระทำหน้าที่ประสานกัน หรือหมายถึง “หน่วยของการบริหารที่มีการกระจายระเบียบงานตามความหมายดังกล่าว”

Edwin B. Flippo ได้ให้ความจำกัดความไว้ว่า กระบวนการในการจัดองค์การ ประกอบด้วยความสัมพันธ์ขั้นมูลฐาน ๓ ประการ คือ ความรับผิดชอบ (Responsibility) อำนาจหน้าที่ (Authority) และความพร้อมที่จะให้การตรวจสอบ (Accountability) ทั้งนี้ เพราะว่า ในองค์กรย่อมจะต้องประกอบด้วยคน (People) หน้าที่การงาน (Function) และปัจจัยทางกายภาพต่าง ๆ (Physical factors) ขององค์กร^๓

William J. McFarney ให้ความหมายของการจัดองค์การว่า คือการวางระเบียบให้กิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรสมดุลกัน โดยกำหนดว่าใครมีหน้าที่ทำอะไร และมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรบรรลุตามแผนที่กำหนดไว้^๔

Douglas Sherwin ได้นิยามความหมายของ การจัดองค์การ หมายถึง กระบวนการในการจัดลำดับวิธีการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ขององค์กรให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ^๕

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ศัพท์สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๒๔๕.

^๔ Edwin B. Flippo, **Management : A Behavioral Approach**, (Boston : Allyn and Bacon, inc., ๑๙๖๖), p. ๑๐๓.

^๕ William J. McFarney, **Management Training**, (Illinois : B. Irwin, Inc., ๑๙๖๔), p. ๑๑.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ ได้ให้ความจำกัดความของ การจัดองค์กร คือ กระบวนการที่กำหนด กฎ ระเบียบ แบบแผน ในการปฏิบัติงานขององค์กรซึ่งรวมถึงวิธีการทำงานเป็นกลุ่ม^๖

สมาน รังสียกฤษฎ์ และสุธี สุทธิสมบุรณ์ ได้ให้คำนิยามของการจัดองค์กรไว้ว่า หมายถึง การแบ่งอำนาจหน้าที่ในการดำเนินงานออกเป็นส่วนต่าง ๆ แต่ละส่วนกำหนดอำนาจหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน พร้อมทั้งกำหนดความสัมพันธ์ของหน้าที่การงานที่แบ่งออกไป กำหนดสายการบังคับบัญชาตั้งแต่หน่วยที่เล็กที่สุด คือ ตำแหน่งต่าง ๆ จนถึงหน่วยงานขนาดใหญ่ของหน่วยงานนั้น ๆ จนครอบคลุมอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานทั้งหมด^๗

จากทัศนะทั้งหมดที่กล่าวมา พอสรุปความหมายของการจัดองค์กรได้ว่า

การจัดองค์กร (Organizing) หมายถึง การจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มชน ที่มารวมตัวกันอย่างมีวัตถุประสงค์ (Objective) โดยเป็นการบริหารจัดการอย่างเป็นกระบวนการ มีระเบียบแบบแผน ที่บ่งบอกให้รู้ว่าใครมีอำนาจ หน้าที่ และความรับผิดชอบอย่างไรในองค์กร อันจะทำให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการปฏิสัมพันธ์ (Interact) ต่อกันและกันในทางสร้างสรรค์

๒.๑.๒ หลักเกณฑ์ในการจัดองค์กร (Organizing Principle)

หลักเกณฑ์ในการจัดองค์กร (Organizing Principle) คือ หลักแนวคิดที่เป็นหลักการที่เป็นเกณฑ์พื้นฐาน หรือข้อเท็จจริงที่มีการยอมรับและมีการปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน ที่สามารถทำให้เกิดประสิทธิผลในการปฏิบัติงานสูงสุด มีนักวิชาการเสนอทัศนะไว้แตกต่างกันดังต่อไปนี้

^๖ ผศ. ดร.ทองใบ สุธาวิ, ทฤษฎีองค์กร : วิเคราะห์แนวความคิด ทฤษฎี และการประยุกต์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พิมพ์ที่ ภาควิชาบริหารธุรกิจ คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๗.

^๗ รศ. ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, องค์กรและการจัดการ ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธีระฟิล์ม และโซเท็กซ์ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔๗.

^๘ สมาน รังสียกฤษฎ์ และสุธี สุทธิสมบุรณ์, รวบรวมและเรียบเรียง, หลักการบริหารเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยสวัสดิการสำนักงาน ก.พ., ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.

๑. ตามความเห็นของ Herbert Hicks ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การจัดองค์กรเป็นงานที่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งสำคัญ ๓ ประการ^๙ คือ

๑) กำหนดกิจกรรมเฉพาะอย่างที่เป็น เพื่อให้เป็นไปโดยทำให้สำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดได้

๒) จัดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นระบบ หรือเป็นโครงสร้าง

๓) มอบหมายกิจกรรมต่าง ๆ ให้แก่ตำแหน่งต่าง ๆ และแก่บุคคลที่กำหนดไว้

๒. เฮนรี ฟาโยล์ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การจัดองค์กรจะต้องประกอบไปด้วยหลักการพื้นฐานที่สำคัญที่เรียกว่า OSCAR มี ๕ ประการ^{๑๐} คือ

๑) Objective หรือ วัตถุประสงค์ คือ การจัดองค์กรจะต้องคำนึงถึงจุดประสงค์ขององค์กร และเมื่อแบ่งงานออกไปแล้ว องค์กร หรือ หน่วยงาน จะต้องปฏิบัติงานได้ตามวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้น

๒) Specialization หรือ ความชำนาญเฉพาะอย่าง คือ การจัดองค์กรจะต้องคำนึงถึงความชำนาญเฉพาะอย่าง หรือความเชี่ยวชาญของพนักงาน เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๓) Coordination หรือ หลักการประสานงาน คือ การจัดองค์กรจะต้องคำนึงถึงการประสานงาน เพื่อให้การทำงานได้บรรลุจุดประสงค์ร่วมกัน

๔) Authority หรือ หลักของอำนาจหน้าที่ คือ การจัดองค์กรจะต้องคำนึงถึงการกำหนดอำนาจหน้าที่ให้สอดคล้องกับการแบ่งงานด้วย ตามสายการบังคับบัญชา

๕) Responsibility หรือ หลักความรับผิดชอบ คือ อำนาจหน้าที่ควรจะได้สัดส่วนกับความรับผิดชอบ เมื่อได้รับการมอบหมายความรับผิดชอบก็ควรที่จะได้รับมอบหมายอำนาจให้เพียงพอด้วย

^๙ รศ. พงศ์สัมพันธ์ ศรีสมทรัพย์, รศ. ชลิดา ศรีมณี, หลักการจัดองค์กรและการจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. แสงจันทร์การพิมพ์, ๕๓๑), หน้า ๑๓๗.

^{๑๐} บรรยงค์ โตจินดา, องค์กรและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รวมสาส์น, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓๒.

๓. วุฒิชัย จานง เห็นว่าหลักการจัดองค์กรที่ดีจะต้องคำนึงถึงหลักการปฏิบัติ ๘ ประการ^{๑๑} คือ

- ๑) วัตถุประสงค์ (objective) ขององค์กรต้องชัดเจน
- ๒) ความชำนาญเฉพาะอย่าง (Specialization)
- ๓) การรวมอำนาจบังคับบัญชา (Unity of Command)
- ๔) สายการบังคับบัญชา (Hierarchy)
- ๕) เอกภาพในการบริหาร (Unity of Administration)
- ๖) การประสานงาน (Coordination)
- ๗) อำนาจหน้าที่ (Authority)
- ๘) ความรับผิดชอบ (Responsibility)

๔. ศาสตราจารย์ มาลัย หุვენันท์ ได้เสนอความเห็นไว้ว่า หลักสำคัญของการจัดองค์กรควรจะประกอบด้วยหลักการ ๘ ประการ^{๑๒} คือ

- ๑) วัตถุประสงค์ (Objective)
- ๒) อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (Authority and Responsibility)
- ๓) ความรับผิดชอบของผู้บังคับบัญชา (Responsibility of supervisor)
- ๔) สายการบังคับบัญชา (Hierarchy)
- ๕) ช่วงของการบังคับบัญชา (Span of control)
- ๖) การร่วมมือประสานงาน (Coordination)
- ๗) หลักของการทำงานตามความชำนาญเฉพาะอย่าง (Specialization of function)
- ๘) เอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of command)

๕. บรรยงค์ โตจินดา กล่าวไว้ใน “องค์การและการจัดการ” ว่า หลักการจัดองค์กรที่ดีจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ ๕ ประการ^{๑๓} คือ

- ๑) จัดสายการบังคับบัญชาเหมาะสม (Chain of command)

^{๑๑} วุฒิชัย จานง, แนวความคิดเรื่องพฤติกรรมองค์กร, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด บำรุงสาส์น, ๒๕๒๐), หน้า ๕๗.

^{๑๒} ศ. มาลัย หุვენันท์, หลักบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๐๘), หน้า ๒๐.

^{๑๓} บรรยงค์ โตจินดา, องค์การและการจัดการ, หน้า ๑๓๒.

- ๒) จัดการติดต่อสื่อสารสะดวกและคล่องตัว (Communication)
- ๓) จะต้องให้มีเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of command)
- ๔) จะต้องมิชอบเขตของการควบคุมที่เหมาะสม (Span of Control)
- ๕) จะต้องคำนึงถึงทั้งการแบ่งงานกันทำ และลักษณะงานเฉพาะอย่าง
ด้วย (Division of work)
- ๖) จะต้องแบ่งงานให้มีเจ้าหน้าที่เป็น ๓ ฝ่าย คือ งานหลัก (Line) งานช่วย
(Staff) และงานเสริม (Auxiliary) ให้เหมาะสม
- ๗) จะต้องมีการประสานงานที่มีประสิทธิภาพ (Coordination)
- ๘) จะต้องกำหนดหน้าที่ และมอบอำนาจหน้าที่ที่เหมาะสม (Authority and
Delegation of authority)
- ๙) จะต้องมีการมอบหมายงาน และมอบอำนาจหน้าที่ที่เหมาะสม (Work
assignment)

จากทัศนะของนักวิชาการที่กล่าวมาทั้งหมด สามารถสรุปเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญของการจัดองค์กร เพื่อใช้เป็นแนวทางในศึกษาวิเคราะห์เทียบกับ พุทธวิธีการจัดองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลได้ ๕ ประการ คือ

- ๑. การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objective) หมายถึง การกำหนดเป้าหมายในการทำงานภายในองค์กร
- ๒. หลักการแบ่งงานกันทำ (Divide of work) หมายถึง การแบ่งแยกกิจกรรมภายในองค์กรออกเป็นลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้มีการทำงานร่วมกัน
- ๓. หลักการมอบหมายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (Delegation of Authority and Responsibility) หมายถึง การกระจายอำนาจหน้าที่ไปยังส่วนต่าง ๆ ขององค์กรเพื่อให้เกิดการทำงานที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
- ๔. หลักการจัดสายการบังคับบัญชาและช่วงของการบังคับบัญชา (Command and Span of control) หมายถึง ลำดับชั้นของสายงานที่มีการมอบอำนาจหน้าที่ไปยังส่วนต่าง ๆ ขององค์กรและขนาดการควบคุมของผู้บังคับบัญชาแต่ละคน
- ๕. หลักการประสานงาน (Coordination) หมายถึง การติดต่อสื่อสารในองค์กรอันจะก่อให้เกิดความเข้าใจในจุดมุ่งหมายและวิธีการดำเนินงานในองค์กร ซึ่งจะทำให้การทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๑.๒ วิวัฒนาการของแนวคิดด้านการบริหารและการจัดองค์กร

การศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับองค์กรและการจัดการ (Organization and Management) เริ่มภายหลังจากมีการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ประมาณปี ค.ศ. ๑๘๐๐ และต่อมาก็มีการศึกษาค้นคว้ารวบรวมแนวความคิดจัดเป็นระบบ กลายเป็นศาสตร์สาขาหนึ่งที่ทำให้การยอมรับในราวต้นศตวรรษที่ ๒๐ พัฒนาการของแนวความคิดดังกล่าวจากอดีตถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งออกเป็น ๕ ประการ คือ

๑. แนวคิดการจัดการสมัยเก่า (Tradition Management of Theory)

การศึกษาองค์กรและการจัดการตามแนวความคิดสมัยเก่า หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การจัดการแบบคลาสสิก (Classical Management) เริ่มในปลาย ศ.ต. ที่ ๑๘ หลังจากมีการปฏิวัติอุตสาหกรรม และมีวิวัฒนาการเรื่อยมาจนถึงต้น ศ.ต. ที่ ๑๙ แนวคิดสมัยเก่าเป็นการบริหารจัดการบนสมมติฐานที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล หลักการสำคัญของแนวคิดนี้จึงเป็นการกำหนดกระบวนการบริหารขึ้นอย่างมีหลักเกณฑ์ เพื่อให้มีการปฏิบัติตามกระบวนการที่กำหนดไว้เหมือนกัน

โดยกระบวนการประกอบด้วย การวางแผนงานหลักเพื่อดำเนินการ มีการสร้างเป้าหมาย และมีการระบุถึงทรัพยากรอันจำเป็นที่จะต้องใช้ในการดำเนินงานเป็นจำนวนที่แน่นอน ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผนการที่คาดคำนวณเอาไว้ และสามารถวัดหาประสิทธิภาพในเชิงปริมาณได้ แนวคิดในการบริหารจัดการในยุคนี้จึงเป็นการมุ่งเน้นที่จะปรับปรุงประสิทธิภาพ (Efficiency) และประสิทธิผล (Effectiveness) ของการปฏิบัติงาน แนวคิดการบริหารแบบดั้งเดิม (Classical approach to management) ประกอบด้วยแนวคิดหลักที่สำคัญ ๔ แนวคิด คือ

๑) การจัดการแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) แนวความคิดการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ (Classical Organization Theory) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการในการปฏิบัติงาน การผลิต การบริการ และวิเคราะห์วิธีการทำงาน จัดตั้งมาตรฐานของงาน กำหนดกฎระเบียบ และวิธีการทำงาน ภายใต้หลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ บุคคลที่มีชื่อเสียงและได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้บุกเบิกในแนวความคิดนี้ คือ Frederick W. Taylor ที่เป็นวิศวกรเครื่องยนต์ทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมถลุงเหล็กในปี ค.ศ. ๑๘๘๔ ได้นำเสนอแนวความคิดที่มีจุดเน้น (Focus) คือ การสร้างประสิทธิภาพของการทำงานอย่างมีความเป็น

เหตุเป็นผลของพนักงานในระดับปฏิบัติงานขององค์กร (the lowest of organization) เพื่อที่จะทำให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการทำงาน^{๑๔}

หลักการจัดการตามแนวความคิดของ Taylor สรุปได้ดังนี้

(๑) พัฒนารูปแบบการทำงานวิธีที่ดีที่สุด (on best way) ที่ผ่านการวิเคราะห์อย่างมีหลักเกณฑ์แทนการใช้กฎที่ไม่แน่นอน (rule of thumb)

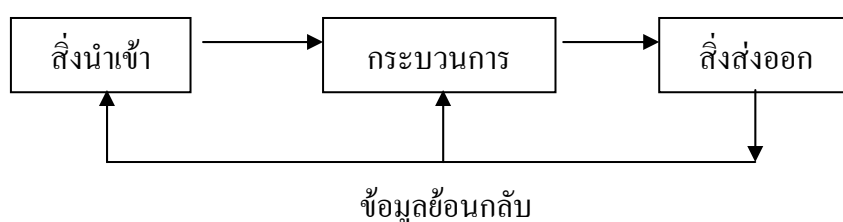
(๒) ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่มีหลักเกณฑ์ คัดเลือก ฝึกหัด สอน และพัฒนาคนงานให้มีคุณสมบัติตรงตามงานที่ปฏิบัติเพราะในอดีตคนงานจะทำงานของตน และแสวงหาประสบการณ์ไปเรื่อย ๆ จนพบวิธีที่ดีที่สุดด้วยตนเอง

(๓) มีการร่วมมือกับคนงานอย่างจริงจัง เพื่อให้เชื่อมั่นได้ว่างานทั้งหมดได้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่ได้พัฒนาขึ้น

(๔) มีการแบ่งงาน และความรับผิดชอบระหว่างการจัดการและแรงงานหรือกล่าวง่าย ๆ ว่ามีการแบ่งงานและความรับผิดชอบระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายผลิต เพราะในอดีตงานและความรับผิดชอบส่วนใหญ่ตกอยู่กับฝ่ายผลิต

(๕) มีการพัฒนาพนักงานให้มีความสามารถระดับสูงสุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ทั้งนี้เพื่อตัวพนักงานเองและความเจริญรุ่งเรืองขององค์กร

๒) การบริหารเชิงระบบ (Systematic of Management) คือ การกำหนดกระบวนการในการบริหารงานอย่างต่อเนื่องสัมพันธ์ (relations) กันของหน่วยย่อย ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องและการปฏิบัติต่อกันและกันอย่างเป็นระบบ (System) โดย Norbert Wiener เป็นผู้เสนอแนวความคิดขององค์กรอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกว่า องค์กรเป็นระบบอย่างหนึ่งที่ประกอบด้วยสิ่งนำเข้า (input) กระบวนการ (process) สิ่งส่งออก (output) ข้อมูลย้อนกลับ (feedback) และสภาพแวดล้อม (environment) สามารถเขียนเป็นรูปได้ ดังนี้

^{๑๔} ผศ. ดร.ทองใบ สุคชารี, ทฤษฎีองค์กร : วิเคราะห์แนวความคิด ทฤษฎี และการประยุกต์, หน้า ๖.

แนวทางการพิจารณาเกี่ยวกับองค์กรในเชิงระบบ สามารถจำแนกได้ ๓ แนวทาง คือ ระบบโครงสร้าง ระบบกระแสของงาน และระบบคน ความคิดเกี่ยวกับระบบ เป็นแนวความคิดที่นิยมนำมาใช้ในการวิเคราะห์เรื่องของการบริหารได้อย่างเหมาะสม เพราะระบบมีคุณสมบัติ คือ มีขอบเขตที่แน่นอนประกอบไปด้วยระบบย่อยต่าง ๆ ^{๑๕} ที่มีการกำหนดกระบวนการและขั้นตอนในการทำงานของระบบให้สอดคล้องกันตั้งแต่เริ่มต้นจนจบ โดยเน้นความสัมพันธ์ภายในของการดำเนินงานให้เป็นไปตามเป้าหมาย ๔ ประการ^{๑๖} คือ

- (๑) ต้องระบุหน้าที่และความรับผิดชอบของงานไว้อย่างชัดเจน
- (๒) กำหนดวิธีการที่เป็นมาตรฐานสำหรับใช้ในการทำงาน
- (๓) กำหนดวิธีการอย่างชัดเจนในการเก็บรวบรวม ดำเนินการ การส่ง และการวิเคราะห์ข้อมูล
- (๔) กำหนดระบบบัญชีต้นทุนค่าแรง และการควบคุมเพื่อสะดวกต่อการประสานงานภายใน

๓) การจัดการแบบหลักการบริหาร (Administrative principle) บุคคลสำคัญที่กำหนดหลักการบริหารขึ้นมา คือ Henri J. Fayol ได้ชื่อว่าเป็นบิดาของทฤษฎีการปฏิบัติการและการจัดการตามหลักการบริหาร Fayol เป็นวิศวกรในบริษัทเหมืองแร่แห่งหนึ่งในประเทศฝรั่งเศส ได้ทำการศึกษาและคิดค้นถึงกระบวนการจัดการในรูปแบบใหม่ และได้เสนอแนวคิดการจัดการเป็นกระบวนการ (Management process school) ที่มีจุดเน้นความเป็นเหตุเป็นผลในการบริหารงานของผู้บริหารระดับสูงขององค์กร (Top organization) โดยเสนอแนะให้เห็นว่า ผู้บริหารมีภารกิจที่สำคัญในการบริหารงานที่เป็นกระบวนการต่าง ๆ คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การบังคับบัญชา (Commanding) การประสานงาน (Coordinating) การควบคุม (Controlling)

Henri J. Fayol ได้เสนอหลักการบริหารการจัดการ ๑๔ ข้อ^{๑๗} คือ

^{๑๕} ธงชัย – ชัยยศ สันติวงษ์, พฤติกรรมบุคคลในองค์กร, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๔๔.

^{๑๖} ศ. เสนาะ ดิยาวัว, หลักการบริหาร (แก้ไขปรับปรุงใหม่), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๗.

^{๑๗} บรรยงค์ โตจินดา, องค์กรและการจัดการ, หน้า ๕๐.

- (๑) การแบ่งงานกันทำ (Division of Work)
- (๒) อำนาจอำนาจ (Authority)
- (๓) ระเบียบวินัย (Disciplines)
- (๔) เอกภาพในสายการบังคับบัญชา (Unity of command)
- (๕) เอกภาพในการอำนวยการ (Unity of direction)
- (๖) ประโยชน์ส่วนตัวย่อมเป็นรองประโยชน์ส่วนรวม (Subordination of individual interest to general interest)
- (๗) การให้ผลประโยชน์ตอบแทนพนักงาน (Remuneration of personnel)
- (๘) การรวมอำนาจ (Centralization)
- (๙) การจัดลำดับของสายงาน (Scalar chain)
- (๑๐) ความมีระเบียบ (Order)
- (๑๑) ความเป็นธรรม (Equity)
- (๑๒) ความมั่นคงในการทำงาน (Stability of tenure of personnel)
- (๑๓) ความคิดริเริ่ม (Initiative)
- (๑๔) ความสามัคคี (Esprit de corps)

๔) การจัดการแบบระบบราชการ (Bureaucracy system) ระบบราชการ คือ ระบบการบริหารงานที่มีการแบ่งหน้าที่การปฏิบัติงานอาศัยกฎระเบียบ ที่แน่นอนลักษณะการบังคับบัญชาเป็นไปตามลำดับชั้น เป็นการบริหารงานในองค์กรขนาดใหญ่ ได้แก่ การบริหารงานของรัฐบาล หรือองค์กรเอกชนที่มีการพัฒนาเป็นองค์กรขนาดใหญ่ก็จัดเข้าข่ายการบริหารงานในแบบระบบราชการได้เช่นกัน

Max Weber เป็นบุคคลแรกที่ทำการศึกษาแบบราชการ (Bureaucracy) ในรูปแบบองค์กรอย่างเป็นทางการ และกล่าวว่าระบบราชการ คือ การใช้อำนาจปกครอง ซึ่งอำนาจมีที่มาจากรากฐานความถูกต้องที่คนในสังคมให้การยอมรับ Weber ได้กำหนดหลักการของระบบราชการ (Bureaucracy) ^{๑๘} ไว้ดังนี้

- (๑) กฎ (Rule)

^{๑๘} รศ. ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, ทฤษฎีองค์การ ฉบับมาตรฐาน, หน้า ๖๔ - ๖๗.

(๒) ไม่ยึดตัวบุคคล (Impersonality)

(๓) มีการแบ่งงานกันทำ (Division of labor)

(๔) โครงสร้างแบบลำดับชั้นตอนสายการบังคับบัญชา (Hierarchical structure)

(๕) โครงสร้างอำนาจหน้าที่ (Authority structure) แบ่งอำนาจออกเป็น ๓ ประเภท คือ อำนาจตามลักษณะส่วนตัวหรือบารมีอำนาจ (Charismatic domination) อำนาจตามประเพณีนิยม (Traditional domination) อำนาจตามกฎหมาย (Legal/Rational domination)

(๖) มีข้อผูกมัดด้านอาชีพระยะยาว (Lifelong career commitment)

(๗) ความมีเหตุมีผล (Rationality)

๒. แนวคิดการจัดการตามแนวนุษยสัมพันธ์ (Management of Human Relations Theory)

จุดเริ่มต้นการศึกษาองค์กรและการจัดการ ตามแนวความคิดการจัดการเชิงพฤติกรรมศาสตร์ (Behavior Science) หรือนุษยสัมพันธ์ (Human Relations) เกิดจากข้อบกพร่องของแนวคิดสมัยเก่าที่ไม่อาจแก้ไขปัญหาของความไม่มีประสิทธิภาพในองค์กรขนาดใหญ่ โดยเริ่มเมื่อประมาณ ค.ศ. ๑๙๓๐ - ๑๙๕๐ เป็นการศึกษาการจัดการโดยอาศัยการสังเกตเกี่ยวกับระบบพฤติกรรมมนุษย์ ที่แสดงออกในองค์กรที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการบริหาร มีสมมติฐานเกี่ยวกับลักษณะธรรมชาติของมนุษย์ ที่แตกต่างไปจากแนวความเชื่อของพวกนักบริหารสมัยเก่า ประกอบไปด้วยทฤษฎีที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๑) ทฤษฎีความต้องการของคน หรือ ทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์ (Need Theory) โดย Abraham Maslow เป็นผู้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับความต้องการของคนที่เป็นพื้นฐานที่ใช้ในการจัดการที่จะต้องคำนึงถึงความต้องการของคนงาน และจะต้องหาวิธีการที่จะทำให้ตอบสนองความต้องการของคนงาน ซึ่งต่อมาเรียกว่า “Maslow’s need hierarchy” ทฤษฎีนี้อธิบายหลักความต้องการของคน ๒ ประการ คือ หลักความขาดแคลน (deficit principle) กับหลักความก้าวหน้า (progression principle)

Maslow กล่าวว่ามนุษย์มีความต้องการเรียงตามลำดับชั้น ๕ ลำดับ^{๑๕} คือ

^{๑๕} รศ.พงศ์สันต์ ศรีสมทรัพย์, รศ.ชลิตา สรมณี, หลักการจัดการองค์กรและการจัดการ, หน้า ๕๐ – ๕๑.

- (๑) ความต้องการทางกายภาพ (Physical Needs)
- (๒) ความต้องการทางความมั่นคง (Security Needs)
- (๓) ความต้องการทางด้านสังคม (Social Needs)
- (๔) ความต้องการชื่อเสียง (Esteem Needs)
- (๕) ความต้องการความสำเร็จในชีวิต (Self - Actualization)

๒) ทฤษฎีเอกซ์และทฤษฎีวาย (Theory X and Theory Y) เป็นแนวคิดที่มีสมมติฐานเกี่ยวกับคน Douglas McGregor เป็นผู้เสนอแนวความคิดที่ว่าด้วยการจูงใจบุคคลที่จะต้องจัดให้เหมาะสมกับประเภทของบุคคลในองค์กร โดยระบุธรรมชาติของคนออกเป็น ๒ ลักษณะที่ตรงข้ามกัน คือ

ทฤษฎี X	ทฤษฎี Y
(๑) ไม่ชอบทำงาน	๑. ชอบทำงาน
(๒) ขาดความกระตือรือร้น	๒. มีเป้าหมายและกระตือรือร้น
(๓) ขาดความรับผิดชอบ	๓. มีความรับผิดชอบ
(๔)ต่อต้านการเปลี่ยนแปลง	๔. ชอบคิดริเริ่มใหม่ ๆ และสร้างสรรค์
(๕) ต้องมีคนอื่นควบคุมจึงทำงาน	๕. ควบคุมตนเองได้

ทฤษฎี X และทฤษฎี Y เกิดจากสมมติฐานที่ว่า ภาวะผู้นำแบบทฤษฎี X นั้นใช้เงินเป็นส่งจูงใจที่สำคัญ และรูปแบบการบังคับบัญชาเป็นภาวะผู้นำที่ปฏิบัติให้คนให้โทษโดยตรงต่อผู้ร่วมงาน ส่วนทฤษฎี Y เป็นลักษณะตรงกันข้าม คือ เป็นภาวะผู้นำเชิงบวกโดยใช้วิธีจูงใจในรูปของการปรึกษาหารือหรือร้อง และให้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อให้ผู้ร่วมงานเต็มใจและพอใจที่จะทำงานหรือให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน^{๒๐}

๓) ทฤษฎีบุคลิกภาพกับองค์กร เป็นแนวคิดที่ขัดแย้งกับแนวคิดสมัยเก่า Chris Argyris เป็นผู้เสนอแนวความคิดนี้ โดยมีสมมติฐานว่า มนุษย์มีความแตกต่างกันในพฤติกรรมเป็นพื้นฐาน ปัจจัยที่ทำให้ปัจเจกบุคคลมีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน คือ บุคลิกภาพ (Personality) การรับรู้หรือจิตภาพ (Perception) ทักษะคติ (Attitude) ความต้องการของบุคคล (Needs) Argyris อธิบายว่าหลักการบริหารตามแบบดั้งเดิม ที่มีการกำหนดโครงสร้าง

^{๒๐} บรรยงค์ โตจินดา, องค์การและการจัดการ, หน้า ๗๒.

ขององค์กร และสายการบังคับบัญชา อาจขัดแย้งกับความต้องการ และความสามารถของบุคคล และได้เสนอแนวคิดที่สำคัญ ๒ ประการ^{๒๑} คือ

(๑) วิธีการที่มนุษย์ต้องการกระทำในสังคมเพื่อต้องการความมีสุขภาพที่ดี มีผลผลิต เป็นบุคคลที่มีความก้าวหน้า

(๒) วิธีการซึ่งองค์กรเป็นทางการจะพยายามเปลี่ยนแปลงกิจกรรมให้เพิ่มขึ้น มีการพึ่งพากัน และมีความสนใจที่เข้มแข็ง ยิ่งไปกว่านั้นยังต้องมีการปฏิบัติการที่หลากหลาย

๔) ทฤษฎีความเป็นผู้นำ (Leadership Theory) เป็นการศึกษาถึงอิทธิพลของผู้นำที่มีต่อความสำเร็จของงาน ทั้งนี้เพราะว่าเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ การสร้างขวัญกำลังใจ และการกำหนดระบบการให้ค่าให้โทษแก่สมาชิก สามารถชักจูงให้สมาชิกอุทิศตนให้แก่องค์กรอย่างเต็มที่ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าผู้นำมีอิทธิพลอย่างมากต่อความก้าวหน้าหรือความถดถอยขององค์กร คุณลักษณะที่สำคัญของผู้นำสามารถแบ่งออกได้ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

(๑) แบบของผู้นำตามลักษณะของการใช้อำนาจ ประกอบไปด้วยผู้นำ ๓ แบบ คือ ผู้นำแบบเผด็จการ ผู้นำแบบเสรีนิยม และผู้นำแบบประชาธิปไตย

(๒) แบบของผู้นำ ตามวิธีการทำงาน ประกอบไปด้วยผู้นำ ๘ แบบ คือ ผู้นำงานผู้เผด็จการ ผู้ที่ทำตามคำสั่งอย่างเดียว ผู้เผด็จการแบบมีศิลป์ หัวหน้างานชนิดใจบุญ ผู้ประนีประนอม นักพัฒนา และหัวหน้างานแบบนักบริหาร

การทำหน้าที่โดยทั่วไปของผู้นำหรือหัวหน้างานที่จะต้องเป็นผู้ดำเนินการ คือ

(๑) เป็นผู้ที่จะต้องรับผิดชอบในการปฏิบัติงานที่อยู่ในความรับผิดชอบ

(๒) เป็นผู้เสริมสร้างให้ปริมาณและคุณภาพของงานได้รับผลสูงสุด

(๓) เป็นผู้แนะนำหรือสอนวิธีการทำงานให้ผู้ใต้บังคับบัญชา

(๔) เป็นผู้ติดต่อประสานงานในองค์กรเพื่อให้งานมีประสิทธิภาพ

(๕) เป็นผู้สั่งงานและควบคุมงาน^{๒๒}

๓. แนวคิดการจัดการเชิงปริมาณหรือการบริหารศาสตร์ (Quantitative or Management Science Theory)

^{๒๑} รศ. ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, ทฤษฎีองค์การ ฉบับมาตรฐาน, หน้า ๑๑๓ - ๑๑๔.

^{๒๒} บุญยรัตน์ โตทอง, หลักการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๘ - ๑๓๗.

การจัดการเชิงปริมาณ หรือ การบริหารศาสตร์ (Quantitative or Management Science) เป็นการนำเทคนิคทางคณิตศาสตร์ (Technical Mathematics) มาใช้เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลในอดีตเพื่อพยากรณ์สภาพการณ์ในอนาคต โดยการรวบรวมข้อมูลไว้เป็นตัวเลขทางสถิติเพื่อลดความเสี่ยงในการดำเนินงาน มีสมมติฐานที่ว่า การใช้เทคนิคทางคณิตศาสตร์จะทำให้การตัดสินใจและแก้ปัญหาได้ดีขึ้น ลักษณะที่สำคัญของแนวความคิดการจัดการเชิงปริมาณประกอบไปด้วย^{๒๓}

- ๑) การใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการศึกษา (Scientific Method)
- ๒) ใช้การแก้ปัญหาอย่างเป็นแบบเป็นขั้นตอน (Systematic)
- ๓) ใช้รูปแบบทางคณิตศาสตร์เป็นเครื่องมือ
- ๔) ใช้ตัวเลขประกอบกับการใช้ขบวนการทางคณิตศาสตร์และสถิติ
- ๕) เน้นที่ปัจจัยในเชิงเศรษฐกิจมากกว่าคุณลักษณะทางจิตวิทยาของมนุษย์
- ๖) ใช้เครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ และระบบคอมพิวเตอร์
- ๗) เน้นที่ผลรวมของระบบ (Total System Approach)
- ๘) ค้นหาการตัดสินใจที่ดีที่สุดภายใต้เงื่อนไขของระบบปิด
- ๙) ใช้วิธีการศึกษาทดลอง และพิสูจน์จากข้อเท็จจริงมากกว่าจะใช้วิธีการสรุป

จากทฤษฎีและหลักการต่าง ๆ (Normative Approach)

๔. แนวคิดการจัดการตามสถานการณ์ (Contingency Management of theory)

ทฤษฎีการจัดการเชิงสถานการณ์ (Contingency theory of management) เป็นทัศนะการจัดการที่มุ่งเน้น การปรับปรุงพฤติกรรมจัดการตามสถานการณ์เฉพาะอย่างขององค์กร ประกอบด้วย เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมภายนอกและบุคลากรขององค์กร โดยมีสมมติฐานของการจัดการตามสถานการณ์ คือ สถานการณ์เป็นปัจจัยในการกำหนดวิธีการทางการบริหาร ที่จะนำไปใช้ในองค์กรที่เป็นแนวคิดที่จะออกไปจากหลักการบริหารแบบดั้งเดิม ที่ถือว่าการบริหารเป็นสากลใช้ได้ในทุกสถานการณ์ มาเป็นการบริหารให้สอดคล้องกับสถานการณ์แต่ละอย่างให้เหมาะสม^{๒๔}

^{๒๓} รศ.พงศ์สันต์ ศรีสมทรัพย์, รศ.ชลิตา สรมณี, หลักการจัดการและการจัดการ, หน้า ๕๕ - ๑๐๐.

^{๒๔} ศ. เสนาะ ดิเอว, หลักการบริหาร (ฉบับแก้ไขปรับปรุงใหม่), หน้า ๕๔ - ๕๖.

ลักษณะสำคัญของการบริหารเชิงสถานการณ์ เป็นการประสมประสานแนวคิดในการบริหารจัดการที่สำคัญ ๔ ประการ ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้เป็นโครงร่างงาน^{๒๕} คือ แนวคิดแบบดั้งเดิม (Classical perspective) แนวคิดเชิงพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioral perspective) แนวคิดเชิงปริมาณ (Quantitative perspective) แนวคิดเชิงระบบ (Systems perspective) ผสมผสานกันในการทำงาน โดยมีสาระสำคัญ คือ ไม่มีทฤษฎีการบริหารชนิดใด หรือไม่มีวิธีการบริหารงานใดที่จะนำไปใช้ได้ในทุกกรณีและทุกสถานการณ์ ความแตกต่างทางด้านสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์กร จะเป็นตัวกำหนดวิธีการในการบริหารให้เหมาะสมกับวิธีการนั้น ๆ

๕. แนวคิดการจัดการสมัยใหม่ (Modern Management of Theory)

แนวคิดการจัดการสมัยใหม่ (Modern management) เริ่มเมื่อประมาณปี ค.ศ. ๑๙๖๐ นักวิชาการได้พยายามนำเอาแนวความคิดหลาย ๆ อย่างมารวมกัน เพื่อพัฒนาและแก้ไขข้อบกพร่องให้ดีขึ้น โดยมีสมมติฐานว่า มนุษย์เป็นสิ่งที่ยุ่งยากสลับซับซ้อน มีความต้องการที่หลากหลายเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่มีความรู้ความสามารถที่จะพัฒนาได้ตลอดอย่างไม่วันสิ้นสุด แนวความคิดการบริหารสมัยใหม่ จึงเป็นการตอบรับตามความหลากหลายของมนุษย์^{๒๖} โดยลักษณะสำคัญของการศึกษาองค์กรตามแนวความคิดของนักทฤษฎีสมัยใหม่ คือ เป็นการมุ่งสนใจในรายละเอียดและคุณสมบัติของปัจจัยเหล่านี้ เช่น ลักษณะของปัจเจกบุคคล (The Individual) สมมติฐานเกี่ยวกับลักษณะทางธรรมชาติของมนุษย์ (Assumptions of Human Behavior) พฤติกรรมของกลุ่มในองค์กร (Group Behavior) การมุ่งใจในการทำงาน (Motivation Factors)^{๒๗} เป็นต้น

แนวคิดการบริหารและการจัดการสมัยใหม่ นอกจากจะการใช้การผสมผสานแนวคิดทั้ง ๔ แนวคิดเดิมแล้ว ยังต้องมีการปรับเปลี่ยนเสริมแนวคิดต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการบริหารด้วยรูปแบบของการบริหารการจัดการสมัยใหม่ ประกอบด้วยแนวคิดที่สำคัญ ๕ ประการ คือ

^{๒๕} รศ. ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, ทฤษฎีองค์การ ฉบับมาตรฐาน, หน้า ๑๗๖.

^{๒๖} ศ. เสนาะ ดิยาวี, หลักการบริหาร (ฉบับแก้ไขปรับปรุงใหม่), หน้า ๕๖.

^{๒๗} รศ.พงศ์สันต์ ศรีสมทรัพย์, รศ.ชลิตา ศรมณี, หลักการ้องค์การและการจัดการ, หน้า ๘๖.

๑) การบริหารคุณภาพโดยรวม (total quality management or TQM) คือ การมุ่งที่จะผลิตสินค้าหรือบริการให้ตรงกับความต้องการของลูกค้าให้ได้หนึ่งร้อยเปอร์เซ็นต์ ซึ่งเป็นลักษณะงานที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลหลาย ๆ ฝ่าย เป็นกระบวนการต่อเนื่องกันทั้งระบบ ตั้งแต่การผลิตสินค้าและการบริการเพื่อให้ได้คุณภาพ การปรับปรุงคุณภาพเป็นงานที่เริ่มต้นตัวมากในระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๘๐ – ๑๙๙๐ ผู้ที่เริ่มเสนอแนวคิดนี้คือ W.Edward Deming ที่มีแนวคิดที่สำคัญ คือ การใช้การวิเคราะห์ทางสถิติความแตกต่างของคุณภาพสินค้าที่เกิดจากการผลิต และมีจะต้องปรับปรุงสินค้าอย่างต่อเนื่อง เพื่อสนองให้ตรงต่อความต้องการของลูกค้า มีการวางแผนกลยุทธ์และมีมาตรการวัดหรือประเมินผลอย่างชัดเจน โดยลักษณะที่สำคัญของการบริหารคุณภาพโดยรวม คือ

- (๑) เน้นความสนใจของลูกค้า
- (๒) การบริหารคุณภาพเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง
- (๓) เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงทุกอย่างที่องค์กรต้องทำ
- (๔) มีมาตรฐานในการวัดที่ถูกต้อง โดยใช้เทคนิคทางสถิติเป็นหลัก
- (๕) การให้อำนาจกับพนักงานในการปรับปรุงแก้ไขปัญหารวมทั้งผลงาน

๒) การมุ่งสู่ความเป็นเลิศ แนวคิดนี้เกิดจากผู้เชี่ยวชาญทางการบริหาร ๒ คน คือ Thomas J. Peters และ Robert H. Waterman โดยรวบรวมข้อมูลในการบริหารจากบริษัทที่ประสบความสำเร็จมีผลงานที่ดีที่สุดในสหรัฐอเมริกา ๖๒ แห่ง แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์สรุปหาลักษณะต่าง ๆ ที่นำไปสู่ความเป็นเลิศในการบริหารแล้วเขียนเป็นหนังสือชื่อ “In Search of Excellence” โดยมีข้อสรุปที่สำคัญ ๘ ประการ คือ

- (๑) มุ่งเน้นการกระทำเพื่อให้ได้ผลสำเร็จตามเป้าหมาย
- (๒) เน้นความใกล้ชิดกับลูกค้าเพื่อให้รู้ความต้องการของลูกค้า
- (๓) ให้ความสำคัญและความเป็นผู้ประกอบการ
- (๔) การเพิ่มผลผลิตโดยอาศัยคน
- (๕) มีวิธีการบริหารอย่างง่าย ๆ
- (๖) จงทำในสิ่งที่องค์กรถนัดและมีความรู้ดี
- (๗) จัดโครงสร้างองค์กรอย่างง่าย ๆ และมีพนักงานน้อย
- (๘) มีการเข้มงวดและการผ่อนปรนในขณะเดียวกันมีการยืดหยุ่นในการทำงาน

๓) การลดสายการบังคับบัญชาให้สั้นลง โดยในระยะ ๒๐ ปีมานี้ (ค.ศ. ๑๙๖๐ – ๑๙๘๐) บริษัทขนาดใหญ่ทั้งหลายล้วนแสวงหาวิธีการควบคุมการดำเนินงานให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเน้นการรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ให้สามารถทำการตรวจสอบในส่วนต่าง ๆ ขององค์กรได้ แต่ในปัจจุบันระบบดังกล่าวไม่เหมาะสมกับองค์กรทางธุรกิจ เพราะทำให้สูญเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมาก จึงจำเป็นต้องลดขนาดของสายการบังคับบัญชาให้สั้นลง เพื่อลดค่าใช้จ่าย ปรับปรุงประสิทธิภาพและการแข่งขัน ให้พนักงานมีส่วนร่วมมากขึ้น ปรับตัวให้มีความยืดหยุ่นและมุ่งไปสู่กิจกรรมที่องค์กรถนัดหรือทำกำไรมากที่สุด ลักษณะการลดสายการบังคับบัญชาให้สั้นลงทำได้โดยอาศัย

(๑) การลดขนาด (Downsizing) การดำเนินการลงด้วยการลดจำนวนพนักงาน โดยการเลิกจ้างให้เหลือจำนวนพนักงานที่มีขนาดกะทัดรัดเหมาะสมกับรายจ่ายขององค์กร

(๒) การใช้พนักงานชั่วคราว (Contingent Worker) หมายถึงการทำสัญญาจ้างที่ไม่ถาวร ซึ่งรวมถึงการใช้แรงงานชั่วคราว และการใช้พนักงานทำงานนอกเวลา การจ้างที่ปรึกษา และการจ้างแรงงานขั้นต่ำ

(๓) การให้อำนาจพนักงาน (Empowerment) หรือการให้พนักงานมีอำนาจในการตัดสินใจด้วยตัวเอง เพื่อให้การทำงานเป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์

๔) การเรียนรู้และการปรับปรุงรูปแบบองค์กร (Learning and adaptive) ให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ คือองค์กรที่สามารถรับรู้แสวงหาและการเปลี่ยนแปลงความรู้ใหม่ และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดคล้องกับความรู้ใหม่ได้ สามารถประยุกต์ใช้แนวคิดและพัฒนาทักษะความสามารถทำงานให้ได้ผลจริง ซึ่งจะต้องปรับปรุงองค์กรให้สามารถแข่งขันได้อย่างเหมาะสมด้วยการ “Reengineering” หรือการปรับรื้อระบบในกระบวนการทำงานของบริษัท เพื่อปรับปรุงผลการผลิตและผลการปฏิบัติงานให้ดีขึ้น เป็นการหาวิธีใหม่และออกแบบกระบวนการทำงานขึ้นใหม่เพื่อให้เกิดผลสำเร็จของงาน

๕) การแสวงหาจากภายนอก (Outsourcing) เป็นการนำแนวคิดที่เกิดจากการคาดการณ์อนาคตมาปรับเป็นกระบวนการทำงานเพื่อให้เกิดสิ่งที่ดีที่สุดในปัจจุบัน ด้วยการแสวงหาจากภายนอกที่ดีกว่าการดำเนินงานในองค์กร เน้นการปรับปรุงบริหารองค์กรให้ดีขึ้นตลอดเวลา การแสวงหาที่นิยมมากคือ การหาจุดเด่น (Benchmarking) ซึ่งเป็นการเรียนรู้ว่าองค์กรอื่นทำอย่างไรจึงได้คุณภาพของสินค้าหรือการบริการสูงสุด นำมาเปรียบเทียบกับองค์กรของตนเองแล้ววิเคราะห์หารูปแบบของวิธีการบริหารที่ดีกว่า

สรุป วิวัฒนาการของแนวคิดด้านการบริหารและการจัดการจากอดีตถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งออกเป็น ๕ ประการ คือ

๑. แนวคิดการบริหารแบบดั้งเดิม เป็นการมุ่งเน้นที่จะแสวงหาหลักการทำงานที่เป็นสากล มีหลักการแน่นอนเป็นหลักเกณฑ์ที่สามารถพิสูจน์ได้ ประกอบไปด้วยแนวคิดที่สำคัญ ๔ ประการ คือ การบริหารงานตามหลักวิทยาศาสตร์ การบริหารงานเชิงระบบ หลักการบริหาร ภาระบริหารงานตามหลักราชการ

๒. แนวคิดการบริหารแบบมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งเป็นการบริหารงานโดยยึดหลักความแตกต่างระหว่างบุคคล มีแนวคิดที่สำคัญ ๔ ประการ คือ ทฤษฎีความต้องการของคน ทฤษฎีเอกซ์และทฤษฎีวาย ทฤษฎีบุคลิกภาพ และทฤษฎีผู้นำ

๓. แนวคิดเชิงปริมาณหรือการบริหารศาสตร์เป็นการนำเอาเทคนิคทางคณิตศาสตร์มาใช้เป็นหลักในการทำงาน มีการรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นฐานในการตัดสินใจและการทำงานของผู้บริหาร

๔. แนวคิดตามสถานการณ์เป็นการประสานแนวคิดต่าง ๆ เพื่อกำหนดเป็นรูปแบบและวิธีการในการทำงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นๆ

๕. แนวคิดสมัยใหม่ที่ประกอบไปด้วยแนวคิดที่สำคัญ ๕ ประการ คือ การบริหารคุณภาพโดยรวม การมุ่งสู่ความเป็นเลิศ การลดสายการบังคับบัญชาให้สั้นลง การเรียนรู้และปรับปรุงแบบขององค์กร และการแสวงหาจากภายนอก

๒.๒ แนวคิดในการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

๒.๒.๑ บริบททางสังคมของอินเดียสมัยพุทธกาล

การศึกษาถึงบริบททางสังคมสมัยพุทธกาล คือ การศึกษาถึงสภาพการณ์ที่เป็นรูปแบบของพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับค่านิยม (Values) และความเชื่อ (Beliefs) ที่เป็นบรรทัดฐาน (Norms) ที่มีพัฒนาการผ่านช่วงระยะเวลา มีการถือปฏิบัติเป็นระเบียบแบบแผนเชื่อมโยงคนในสังคมให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่ในขณะนั้น แต่เมื่อจะกล่าวถึงบริบทของสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาลอาจจะเป็นภาพรวมที่กว้างเกินไป ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอนำมากล่าวเฉพาะประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้

ก. สภาพการณ์ทางด้านสังคม

สังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล เป็นพัฒนาการที่สืบเนื่องจากการจัดโครงสร้างทางสังคมในสมัยที่พวกอารยันอพยพเข้ามา มีอิทธิพลและบทบาท ในกลุ่มแม่น้ำสินธุและส่วนอื่น ๆ ของชมพูทวีป ในเบื้องต้นมีการแบ่งเป็นชนชั้นตามลักษณะหน้าที่ทางสังคมออกเป็น ๓ อย่าง คือ นักบวช นักรบ และพ่อค้า^{๒๔} ซึ่งเป็นการแบ่งอย่างง่าย ๆ ตามหน้าที่ที่มีการปฏิบัติอยู่ในขณะนั้น แต่ต่อมาเมื่อสังคมมีความเจริญมากขึ้นก็มีการนำหลักความเชื่อทางด้านศาสนาเข้ามาจัดระบบทางสังคมเพื่อให้ง่ายต่อการปกครอง โดยระบบโครงสร้างทางสังคมที่จัดขึ้นใหม่นี้เรียกว่า วรรณะ มี ๔ ประการ คือ

๑. กษัตริย์ (Warrior) เป็นกลุ่มบุคคลชั้นสูงที่มีหน้าที่ในการเป็นนักบริหาร นักรบ และนักปกครองบ้านเมืองให้ประชาชนอยู่เป็นสุข

๒. พราหมณ์ (Priest and Teacher) เป็นกลุ่มบุคคลชั้นสูงเหมือนกับกษัตริย์ มีหน้าที่ในการศึกษาคัมภีร์ทางศาสนา และนำมาบอกกล่าวให้แก่คนทั่วไปจึงได้ชื่อว่าเป็นครูผู้สอน อีกทั้งยังทำหน้าที่ในการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

๓. แพศย์หรือไวยสยะ (Vaisya) เป็นกลุ่มบุคคลชั้นกลางประกอบอาชีพพ่อค้า (Merchant) และกสิกร

๔. สูทร (Sudra) เป็นกลุ่มบุคคลที่จัดว่าต่ำสุดมีหน้าที่เป็นกรรมกรที่ต้องใช้แรงงาน (Labor) และรับใช้สามวรรณะดังกล่าวข้างต้น

วรรณะ คือ การแบ่งชนชั้นในสังคม ตามหลักศาสนาพราหมณ์ ซึ่งถือเอาชาติกำเนิดเป็นเกณฑ์ บุคคลเกิดในวรรณะใดย่อมได้รับสิทธิและแนวทางดำเนินชีวิตตามที่หลักคำสอนในศาสนาพราหมณ์ และจัดวางให้ไว้สำหรับวรรณะนั้น แน่นอนตายตัวชั่วชีวิตของตน^{๒๕} การถือปฏิบัติเกี่ยวกับระบบวรรณะในเรื่องสมัยพุทธกาลเป็นไปอย่างเข้มงวด วรรณะพราหมณ์จัดเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในสังคมมากที่สุด เพราะได้พัฒนา แนวคำสอนและหลักความเชื่อทางศาสนาที่เกี่ยวกับลัทธิพิธีกรรมให้สลับซับซ้อนขึ้น มีการประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า

^{๒๔} พระอุตรคณาธิการ (ขวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๖.

^{๒๕} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๕๗.

บุชายัญ การที่ทำดังนี้มิใช่เพียงเพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านศาสนาเท่านั้น แต่มุ่งสนองความต้องการของผู้มีอำนาจที่จะแสดงเกียรติยศความยิ่งใหญ่ของตน

พิธีกรรมเหล่านี้ล้วนชักจูงให้คนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากขึ้น เพราะหวังผลตอบแทนเป็นทรัพย์สมบัติและกามสุขต่าง ๆ พร้อมกันนี้ ก็ก่อความเดือดร้อนแก่คนชั้นต่ำ พวกทาสกรรมกรที่ต้องทำงานหนัก และการทารุณต่อสัตว์ด้วยการฆ่าบูชาครั้งละเป็นจำนวนมาก^{๓๐} สังคมในสมัยพุทธกาล จึงจัดได้ว่าอยู่ในช่วงของการปฏิรูปทางสังคม ทั้งทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เช่น ในวาเสฏฐสูตร^{๓๑} และอัครัญญสูตร^{๓๒} ที่กล่าวถึงความเชื่อในระบอบวรรณะที่เป็นไปอย่างเข้มงวดและมีการดูถูกเหยียดหยามพวกวรรณะที่อยู่ต่ำกว่าตน

ข. สภาพการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจในยุคนี้ได้รับการปรับปรุงพัฒนามากขึ้น การค้าขายได้ขยายตัวไปอย่างกว้างขวาง สิ่งก่อสร้างก็เป็นไปอย่างมีระบบ มีการวางผังเมืองและการตัดถนนที่เชื่อมต่อกัน รวมทั้งระบบสุขาภิบาลก็เป็นไปอย่างดี ในทางการแพทย์มีการกล่าวถึงการผ่าตัด^{๓๓} อันบ่งบอกให้เห็นถึงความเจริญของวิทยาการในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ในด้านการคมนาคมปรากฏว่ามีการตัดเส้นทางทั้งทางน้ำและทางบกเชื่อมโยงถึงกันในระหว่างเมืองต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากคัมภีร์พระวินัยปิฎก ที่มีการกล่าวถึงเส้นทางในการคมนาคมติดต่อกันระหว่างเมืองต่าง ๆ ทั้งทางน้ำและทางบก

เมื่อการคมนาคมเป็นไปอย่างสะดวกจึงทำให้ พวกพ่อค้าได้อาศัยเส้นทางในการนำสินค้าไปขายยังเมืองต่าง ๆ โดยสินค้าที่มีส่วนมากก็เป็นสินค้าประเภทฟุ่มเฟือย คือ ผ้าไหม ผ้าฝ้าย สัติน เสื้อผ้าอาภรณ์เนื้อละเอียด วัตถุมีคม เช่น มีด ขวาน เกราะ ผ้าลายดอก และผ้าปัก พรหม น้ำหอม งา และเครื่องใช้ที่ทำด้วยงา ทอง เงิน เป็นต้น ระบบการซื้อขายดำเนิน

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๕/๕๒๒.

^{๓๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑/๘๓.

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๒/๑๘๖.

ไปโดยใช้การประเมินค่าของสิ่งของ และการตีราคาเป็น กหาปณะ มีระบบการจัดเก็บภาษีซึ่งแสดงให้เห็นถึงสภาพเศรษฐกิจแบบเมืองได้เจริญขึ้นแล้ว

การประกอบอาชีพในสมัยพุทธกาลตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยเฉพาะที่กล่าวถึงในสามัญญผลสูตร^{๓๔} อาชีพที่ประกอบอยู่ในขณะนั้น คือ การรับราชการ นายควาญช้าง นายโคบาล คนฝึกม้า คนขับรถม้า นายขมังธนู เป็นทาส พ่อครัว ช่างตัดผม คนรับใช้เวลาอาบน้ำ พ่อค้าขายขนมหวาน ช่างร้อยพวงมาลัย คนชักฟอก ช่างทอผ้า ช่างจักสาน ช่างทำหม้อ เสมียน สมุห์บัญชี รวมทั้งศิลปศาสตร์อย่างอื่นอีกมาก และจากหลักฐานมีที่ปรากฏในที่อื่น ๆ อีก ปรากฏว่า ได้มีการจัดตั้งเป็นสหกรณ์อาชีพกันแล้ว มีถึง ๑๘ ประเภท^{๓๕} เศรษฐกิจในยุคนี้จึงจัดได้ว่าอยู่ในขั้นดี

ค. สภาพการณ์ทางการเมืองและการปกครอง

การเมืองและการปกครองในสมัยพุทธกาล มีลักษณะแบ่งเป็นแคว้นที่มีอาณาเขตแน่นอน และแต่ละแคว้นต่างมีพระราชหรือพระมหากษัตริย์ปกครองกันเอง แคว้นที่มีการปกครองแบบราชาธิปไตยกำลังเรืองอำนาจ โดยพยายามทำสงครามแผ่ขยายอำนาจและอาณาเขตของตน เพื่อรวบรวมแคว้นต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในอำนาจ ซึ่งแคว้นในสมัยพุทธกาลตามที่ปรากฏหลักฐานในอุโปสถสูตร^{๓๖} มีอยู่ด้วยกัน ๑๖ แคว้น คือ

๑. อังคะ มีเมืองหลวงชื่อว่า จำปา ในสมัยก่อนพุทธกาลเคยมีอำนาจเป็น ๑ ใน ๗ ส่วนของชมพูทวีปในการปกครอง แต่ต่อมาในสมัยพุทธกาลตกอยู่ภายใต้อำนาจของแคว้นมคธ

๒. มคธ มีเมืองหลวงชื่อว่า ราชคฤห์ มีการปกครองแบบราชาธิปไตยโดยมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ปกครอง มคธเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในแถบอินเดียตอนบนเป็นมหาอำนาจ ๑ ใน ๔ ของชมพูทวีป และเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่ง เป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และเป็นที่มียัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

^{๓๔} ที.สี. (ไทย) ๕/๕๑/๕๕.

^{๓๕} ที. ดับบลิว.ริส เควดส์, พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป, แปลโดย สมัย สิงห์ศิริ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔๕ - ๑๔๘.

^{๓๖} อ.จ.ติ. (ไทย) ๒๐/๓๑/๒๓๕ - ๒๓๘.

๓. กาสี มีเมืองหลวงชื่อว่า พาราณสี เป็นแคว้นหนึ่งในมัชฌิมประเทศ สมัยก่อนพุทธกาลมีอำนาจทางการเมืองมากมักทำสงครามกับแคว้นโกศลอยู่เนื่อง ๆ และมักเป็นฝ่ายชนะ แต่ในสมัยพุทธกาลก็อ่อนกำลังลงและดินแดนส่วนใหญ่ตกตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของแคว้นโกศล มีสินค้าที่ขึ้นชื่อคือผ้าไหมกล่าวกันว่าผ้าที่ทำจากแคว้นนี้มีเนื้อดีที่สุดในเมืองนี้มีอายุยืนยาวมาจนถึงปัจจุบัน

๔. โกศล มีเมืองหลวงชื่อว่า สาวัตถี มีการปกครองแบบราชาธิปไตย โดยมีพระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นผู้ปกครอง เป็นแคว้นที่รุ่งเรืองและมีอำนาจมาก มีหลักฐานอยู่หลายแห่งที่แสดงว่าแคว้นสักกะหรือศากยะอันเป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้าก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของแคว้นโกศล^{๓๓} พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เมืองนี้ถึง ๑๕ พรรษา

๕. วัชชี มีเมืองหลวงชื่อว่า เวสาลี มีการปกครองแบบสาธารณรัฐ เป็นการปกครองโดยคณะมิถิถึง ๘ ราชวงศ์ด้วยกัน และในจำนวนนี้วงศ์ลิจจิแห่งเวสาลี และวงศ์ของวิเทหะแห่งมิถิลา เป็นวงศ์ที่มีอิทธิพลมากที่สุด มีศูนย์กลางการประชุมอยู่ที่สันฐาคารซึ่งคล้ายกันกับระบบรัฐสภาในสมัยปัจจุบัน

๖. มัลละ อยู่ทางตะวันตกของแคว้นวัชชี มีการปกครองแบบสาธารณรัฐ หรือระบบสามัคคีธรรม แยกเมืองหลวงออกเป็นสองส่วน คือ กุสินารา และปาวา แคว้นนี้เป็นที่เสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

๗. เจริยะ มีเมืองหลวงชื่อว่า โสตถิวิติ อยู่ทางทิศใต้ของแคว้นวัชชี ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของแคว้นกาสี คือบริเวณต้นน้ำของแม่น้ำยมุนา เป็นที่ตั้งของวัดปาริไลยกะ ในอังคุตรนิกายมีข้อความระบุว่า พระพุทธเจ้าทรงเสด็จโปรดชาวเจติหลายครั้ง

๘. กุรุ มีเมืองหลวงชื่อว่า อินทปิตถ์ มีการปกครองแบบราชาธิปไตย มีพระเจ้าโกรัพยะ เป็นผู้ปกครอง อยู่ทางทิศตะวันตกของของแคว้นปัญจาบพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมที่มีข้อความลึกซึ้งหลายสูตร เช่น มหานิทานสูตร มหาสติปัฏฐานสูตร เป็นต้น

๙. ปัญจาละ มีเมืองหลวงชื่อว่า กัมปิลละ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแคว้นกุรุ เมืองนี้ไม่ค่อยมีบทบาทเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามากนัก

^{๓๓} กรุณา – เรื่องอุไร กุศลาสัย, อินเดียนสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๔๑.

๑๐. มัจฉะ มีเมืองหลวงชื่อว่า สาคละ อยู่ทางทิศใต้ของแคว้นสุระเสนะไม่มีบทบาททางพระพุทธศาสนามากนัก

๑๑. สุระเสนะ มีเมืองหลวงชื่อว่า มถุรา มีการปกครองแบบราชาธิปไตย มีพระเจ้ามธุราชวันตีบุตรเป็นผู้ปกครอง แคว้นนี้ตั้งอยู่ในทักขิณาบถ

๑๒. อัสสกะ มีเมืองหลวงชื่อว่า โปตละ มีการปกครองแบบราชาธิปไตย มีพระเจ้าอรุณเป็นผู้ปกครอง คัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงในฐานะที่เป็นที่ตั้งอาศรมของพราหมณ์พาวรี ริมฝั่งแม่น้ำโคธาวรี

๑๓. อวันตี มีเมืองหลวงชื่อว่า อุชเชนี มีการปกครองแบบราชาธิปไตย มีพระเจ้าจันทปัชโชติ เป็นผู้ปกครอง เป็นแคว้นที่รุ่งเรืองและมีอำนาจ ๑ ใน ๔ ของชมพูทวีป ซึ่งพระเจ้าจันทปัชโชติมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากกับพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ

๑๔. กันธะระ มีเมืองหลวงชื่อว่า ตักกสิลา มีการปกครองแบบราชาธิปไตย มีพระเจ้าปุกกุสาติ เป็นผู้ปกครอง เป็นเมืองแห่งการศึกษานุคละชั้นสูงนิยมลัทธิบุตรหลานมาศึกษาศิลปวิทยาสาขาต่าง ๆ ที่นี่ โดยเฉพาะ วิชาการแพทย์ การทหาร การปกครอง บุคคลสำคัญที่สำเร็จการศึกษาจากที่นี่ เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้ามหาลิ และหมออาชีวกโกมารภัฏ ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นแพทย์ประจำตัวของพระพุทธเจ้า กล่าวกันว่าแคว้นนี้ในปัจจุบันตั้งอยู่ในเมืองราวัลปินดีของประเทศปากีสถาน^{๓๘}

๑๕. กัมโปชะ มีเมืองหลวงชื่อว่า ทวารกะ อยู่ทางเหนือสุดตั้งอยู่เหนือแคว้นคันธะระ เป็นแหล่งกำเนิดม้ารูปร่างสวยงามแข็งแรง ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ปรากฏว่าพระพุทธศาสนาได้แผ่ไปถึง

๑๖. วังสะ มีเมืองหลวงชื่อว่า โกธัมพี อยู่ทางตอนใต้ของแคว้นโกศล ทางทิศตะวันตกของแคว้นกาสิ และทิศเหนือของแคว้นอวันตี มีพระเจ้าอุเทนเป็นผู้ปกครอง เป็นรัฐที่รุ่งเรืองและมีอำนาจรัฐหนึ่งพระพุทธเจ้าเคยเสด็จอยู่หลายครั้ง และเป็นรัฐที่มีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่สำคัญ

นอกจากนี้ในคัมภีร์ต่าง ๆ ยังปรากฏรายชื่อแคว้นอื่น ๆ อีก เช่น ลักกะ โกลิยะ กัคคะ วิเทหะ และอังคุตตราปะ เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ทางที่ราบลุ่มสินธุและแม่น้ำคงคา ทาง

^{๓๘} ผศ. เฉลิม พงศ์อาจารย์, ประวัติศาสตร์อินเดีย, หน้า ๙๕.

ตอนได้ลงมาถึงบริเวณแม่น้ำโคธาวารี อาณาจักรเหล่านี้มีกษัตริย์ปกครองเป็นอิสระแก่กัน มีการปกครองดำรงพระยศเป็นมหาราชบ้าง เป็นเพียงพระราชบ้าง เป็นเพียงอธิบดีบ้าง ปกครองแบบสามัคคีธรรมหรือคณะราชย์ บางคราวก็ตั้งตนเป็นอิสระ แต่บางครั้งก็ตกเป็นเมืองขึ้นของแคว้นอื่นสุดแล้วแต่แคว้นใดจะมีกำลังเหนือกว่า

ระบอบการปกครองในสมัยพุทธกาลเท่าที่รวบรวมได้มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. การปกครองแบบราชาธิปไตย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช การปกครองแบบนี้พระราชทรงเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจเด็ดขาดสูงสุด ในการปกครองเพียงผู้เดียวและมีตำแหน่งลดหลั่นกันลงมา คือ ปุโรหิต เสนาบดี แต่ส่วนย่อยมีสภาการปกครองจากจุดย่อย คือ กาม นิคม ชนบท ระดับชนบทยังมีหัวหน้าใหญ่ ทำนองเจ้าประเทศราชปกครองอีกด้วย^{๓๕} แคว้นที่เป็นแกนนำในการปกครองแบบนี้ได้แก่ แคว้นมคธ ที่มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นพระราช รองลงมาคือแคว้นโกศลของพระเจ้าปเสนทิโกศล แคว้นอวันตีของพระเจ้าจันทปัชโชต และแคว้นวังสะของพระเจ้าอุเทน

๒. การปกครองแบบสามัคคีธรรม^{๓๖} หรือสาธารณรัฐราชาธิปไตย การปกครองแบบนี้อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนทั้งหมด มีสภาที่เรียกชื่อว่าสังฆาการ เป็นศูนย์กลางของการประชุมพิจารณาตัดสินตกลงเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ รูปแบบการปกครองในระบอบสาธารณรัฐหรือสามัคคีธรรมนี้คล้ายกับการปกครองแบบประชาธิปไตยในสมัยปัจจุบัน แคว้นที่เป็นแกนนำในการปกครองก็คือ แคว้นวัชชี ตามด้วยแคว้นมัลละ สักกะ ฯลฯ เป็นต้น

สรุป สังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล กำลังมีความเจริญในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และการศาสนา สภาพเศรษฐกิจก็จัดได้ว่าอยู่ในขั้นดี มีทางคมนาคมที่สะดวกทั้งทางน้ำและทางบก ภาวการณ์ทางการเมืองการปกครองไม่ค่อยจะมีการรบพุ่งกัน อันเป็นผลทำให้มีโอกาสในการที่พัฒนาทั้งทางสังคม และเศรษฐกิจ จึงปรากฏว่าสังคมในยุคนี้เป็นการแสวงหาทางด้านปัญญาความหลุดพ้น มีการอภิปรายปัญหาทางด้านศาสนา และปรัชญากันอย่างคึกคัก

^{๓๕} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

^{๓๖} ปรีชา ช้างขวัญยืน, วรรณคดีการเมืองของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สามัคคีสาส์น จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๔ - ๕.

๒.๓.๒ ปัจจัยพื้นฐานในการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กรทุกองค์กร ย่อมมีผลมาจากสภาพแวดล้อมที่องค์กรดำรงอยู่ ทั้งนี้เพราะองค์กรเป็นหน่วยย่อยหน่วยหนึ่งของสังคมหลัก การจัดตั้งและดำเนินกิจกรรมขององค์กรจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับสังคมใหญ่ การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลก็เช่นเดียวกัน ล้วนเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์กรคณะสงฆ์ ซึ่งจะได้นำมาศึกษาดังต่อไปนี้

ก. การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครอง

ในสมัยพุทธกาลระบบการปกครองในรูปแบบแคว้นได้เกิดขึ้นแล้ว แต่มีการแตกแยกเป็นอาณาจักรเล็ก ๆ น้อย ๆ หลายอาณาจักร โดยมีแคว้นที่มีอำนาจและอิทธิพลในการปกครองอยู่ ๕ แคว้น คือ มคธของพระเจ้าพิมพิสาร โกศลของพระเจ้าปเสนทิโกศล อวันตีของพระเจ้าจันทรปัชโชติ วังสะของพระเจ้าอุเทน และแคว้นวัชชี ของพวกวัชชี แต่ในบรรดารัฐทั้ง ๕ แคว้นนี้ แคว้นที่เป็นใหญ่จริง ๆ กลับมีเพียงสองรัฐ คือ มคธ และโกศล ที่กำลังเรืองอำนาจอยู่ในขณะนั้น เพราะรัฐทั้งสองมีการปกครองในระบอบราชาธิปไตย จึงทำให้การแผ่ขยายอำนาจออกไปได้มาก

การทำสงครามเพื่อขยายอำนาจทางการเมืองและการปกครอง เป็นไปอย่างต่อเนื่องด้วยการทำสงครามและรวบแคว้นอื่น ๆ เข้ามาอยู่ในอำนาจทั้งหมด ระบอบการปกครองในครั้งสมัยพุทธกาลเท่าที่รวบรวมได้ มีอยู่ ๒ อย่าง คือ สมบูรณาญาสิทธิราช และสามัคคีธรรม หรือสาธารณรัฐราชาธิปไตย อิทธิพลทางด้านการเมืองการปกครองของแคว้นใหญ่ ๆ ส่งผลให้แคว้นต่าง ๆ ที่มีขนาดเล็กต้องดำเนินรูปแบบการปกครองตามแคว้นใหญ่ การจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ จึงมีส่วนสัมพันธ์กับที่เป็นการคล้อยตามระบบการปกครองที่ปฏิบัติของสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ซึ่งจะเห็นได้จากวัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัย ที่เป็นการป้องกันมิให้ภิกษุต้องถูกลงโทษเพราะประพฤติดิฉกฏหมายบ้านเมือง การบัญญัติพระวินัยจึงเป็นการปิดกั้นอาชวะนั้นจะเกิดมีในสมัยปัจจุบัน^{๔๐}

ข. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

^{๔๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๒๘.

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมนั้นเป็นผลมาจากการขยายอาณาเขตของรัฐหรือแคว้นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทำให้เกิดการขยายตัวทางการค้ามากขึ้น มีการติดต่อค้าขายกันโดยใช้ยานพาหนะบรรทุกสิ่งของไปยังเมืองต่าง ๆ ปรากฏว่ามีเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ ระบบการค้าขายได้ใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน และมีระบบการจัดเก็บภาษี มีการจ้างงานและการประกอบอาชีพ ซึ่งให้เห็นว่าภาวการณ์ทางด้านเศรษฐกิจมีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก

เมื่อการค้าเจริญเติบโตขึ้นก็เกิดชนชั้นพ่อค้าร่ำรวยเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น การเงินก็มีอิทธิพลมากขึ้น ผู้มีเงินก็มีอิทธิพลต่อการปกครองพร้อมกันไปด้วย ก่อให้เกิดชนชั้นอีกพวกหนึ่งเพิ่มในสังคม ที่มีบทบาททางต่อความเจริญของสังคมภายในรัฐหรือแคว้น ผู้นำแคว้นต่าง ๆ ล้วนอาศัยพ่อค้าสร้างความมั่นคงในแคว้นของตน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทรงด้านการเมืองการปกครองและสังคมตามมาด้วย

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจที่ขยายตัว ทำให้มีการปรับปรุงโครงสร้างทางสังคม ส่งผลให้มีการเอารัดเอาเปรียบกันจากผู้ที่มีบทบาทและอิทธิพลในสังคมที่เป็นเพียงแค่กลุ่มบุคคลส่วนน้อยเท่านั้น ทำให้ผู้นำทางด้านความคิด หรือผู้มีส่วนในการปกครอง (กษัตริย์) ต้องแสวงหาระบบทางสังคมที่มีความเสมอภาคในด้านสิทธิหน้าที่ และเสรีภาพ ในการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ดังจะเห็นได้จากทัศนะและวิธีปฏิบัติของพระพุทธศาสนาในเรื่องวรรณะ สามารถแยกออกเป็น ๒ ลักษณะ ^{๔๒} คือ

๑. ในทางทฤษฎี (หลักกรรมแทนหลักพรหมนิมิต) ที่ชี้ให้เห็นว่า มีการต่อต้านและหักล้างความเชื่อถือในเรื่องวรรณะ ด้วยการเสนอทฤษฎีวิวัฒนาการของโลกและสังคม โดยการกระทำของมนุษย์ แทนทฤษฎีการสร้างโลก และบันดาลความเป็นไปในสังคมโดยพระผู้เป็นเจ้า มิให้ถือชาติกำเนิดเป็นเครื่องแบ่งแยกและวัดความสูงต่ำของมนุษย์ ให้ถือคุณธรรม ความสามารถและความประพฤติปฏิบัติ เป็นเครื่องแบ่งแยกวัดความทรามและความประเสริฐของมนุษย์ สอนให้ตระหนักว่า วรรณะไม่สามารถติดกัน จำกัดขอบเขตความสามารถของมนุษย์ บุคคลทุกคนไม่ว่าเกิดในวรรณะใดก็มีความเป็นมนุษย์เท่ากัน และสามารถทำตนให้

^{๔๒} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๑๖๓ – ๑๖๔.

ดีแล้วได้จนถึงที่สุดเท่า ๆ กัน ควรได้รับสิทธิและโอกาสเท่าเทียมกันในการที่จะเลือกทางชีวิต และการปฏิบัติของตนเอง

๒. ในทางปฏิบัติ พระพุทธองค์ทรงตั้งคณะสงฆ์เป็นสังคมปราศจากวรรณะ และรับคนจากทุกวรรณะเข้ามาสู่ความมีฐานะและสิทธิที่เท่าเทียมกัน และวางระบบสังคมพุทธบริษัทที่จะช่วยค้ำจุนสังคมปราศจากวรรณะไว้ และทรงบัญญัติความหมายและสร้างความรู้สึกลึกใหม่ ๆ ให้กับถ้อยคำต่าง ๆ ที่แสดงความแบ่งแยกชนชั้นเท่าที่มีใช้อยู่ในสมัยนั้น ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่จะวัดคนด้วยคุณธรรม มิใช่ชาติกำเนิด เช่น คำว่า อริยะ หรือคำว่า พราหมณ์ เป็นต้น

การจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระอริยะสาวก จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการรวมกลุ่มกันทางสังคม เพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นทางเลือกของระบบสังคมที่มีข้อผูกมัดและข้อจำกัดต่าง ๆ มากมาย ได้หันมาใช้รูปแบบการดำเนินชีวิตในรูปแบบใหม่ ที่ให้สิทธิและเสรีภาพ ความเสมอภาคกัน ในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งเป็นสังคมในรูปแบบใหม่ที่ท้าทาย ต่อระบบโครงสร้างทางสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

ก. การเปลี่ยนแปลงทางด้านการศาสนา

ในสมัยพุทธกาลถือได้ว่าเป็นยุคทองของแสงสว่างทางด้านปัญญา (Enlightenment) มีการอภิปรายตอบโต้ปัญหาทางด้านปรัชญาและศาสนากันอย่างแพร่หลาย ทำให้เกิดลัทธิศาสนา ปรัชญา รวมทั้งนักบวชในลัทธินิกายต่าง ๆ มากมาย และในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงชื่อเจ้าของลัทธิปรัชญาผู้มีชื่อเสียงเป็นที่เคารพศรัทธาของคนทั่วไป ร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า ๖ ท่าน^{๔๓} คือ

๑. ท่านักของปुरुณกัสสปะ มีหลักคำสอนเป็นอกิริยาท คือ มีวาตะว่า ผลของบุญบาปไม่มี ใครทำชั่วหรือทำดี ก็ไม่ได้รับผลแห่งการกระทำนั้น ถือได้ว่าอยู่ในประเภทลัทธิอริยสมุปปันนิกา คือสิ่งทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นเองโดยปราศจากเหตุและปัจจัย ไม่เกี่ยวข้องอะไรกับอดีต

^{๔๓} ที.สี (ไทย) ๘/๘๑/๕๕.

๒. สำนักมัทลิโกศาสด มีหลักคำสอนเป็นเหตุกาวาท คือ มีวาทะว่าสิ่งต่าง ๆ ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เกิดขึ้นลอย ๆ ความสุขความทุกข์อะไรต่าง ๆ มันเกิดขึ้นมาของมันเอง ไม่ใช่เนื่องจากเหตุใดเหตุหนึ่ง

๓. สำนักนิครนถนาฏบุตร มีหลักคำสอนเป็นกิริยาวาท คือ สอนให้เชื่อในเรื่องของกรรมและสังสารวัฏ

๔. สำนักสัทยชัยเวลัญญบุตร มีหลักคำสอนเป็นอมราวิกเขปิกาวาท คือ มีวาทะดินได้ไม่ตายตัว เช่น พูดว่าจะว่าอย่างนี้ก็ไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่ อย่างอื่นก็ไม่ใช่ ไม่ใช่ก็ไม่ใช่ มิใช่ก็ไม่ใช่ มีใช่ เป็นต้น

๕. สำนักปุกุทธกัจจายณะ มีหลักคำสอนเป็นสัสตวาท และเป็นอกิริยาวาท คือ มีวาทะว่าการทำดีทำชั่วไม่ได้ผลดีผลชั่ว ถือว่าการฆ่ากันไม่เป็นบาป เพราะไม่มีใครฆ่าใคร คนเราไม่ตาย ที่เราเรียกกันว่าตายนั้นเป็นแต่เพียงชีวะอันเป็นสภาวะที่เจ็ดเปลี่ยนที่อยู่เท่านั้นเอง เพราะร่างกายประกอบด้วยธาตุ ๗ ร่างกายเป็นแต่สักว่าธาตุไม่มีความอะไรยิ่งกว่านั้น ใครเอาดาบฟันใครตายก็ไม่ถือว่าเป็นการฆ่าเป็นแต่เพียงทำให้เกิดช่องขึ้นในระหว่างธาตุทั้ง ๗ เท่านั้น

๖. สำนักอชิตเกสกัมพล มีหลักคำสอนเป็นนัตถิกวาทะ คือถือว่าบุญบาปไม่มีอะไร ๆ ไม่มีทั้งนั้น ร่างกายประกอบด้วยดินน้ำลมไฟและอากาศ เมื่อตายธาตุเหล่านี้ก็แตกแยกไปรวมกับธาตุตามเดิม เมื่อตายแล้วก็สิ้นสุดแต่เพียงเท่านั้น

และนอกจากเจ้าลัทธิทั้ง ๖ แล้ว ยังมีพวก ฤषี ปริพาชก อาชีวก นิครนถ์ อเจลก ชฎิล รวมทั้งนักบวชประเภทย่อย ๆ อีกมาก เช่น มุณฑสวก สาวกของพวกโกณหวัณโณ^{๔๔} เป็นต้น

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงแนวความคิดทางด้านปรัชญา เป็นที่น่าสนใจอยู่หลายพระสูตร โดยเฉพาะในพรหมชาลสูตร^{๔๕} กล่าวถึงแนวความคิดหรือ “อนุทิฎฐิ” ต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น ๖๒ อย่างด้วยกัน แต่เมื่อสรุปเป็นหลักใหญ่ ๆ แล้วมี ๒ ประการ คือ แนวความคิดที่เป็นสัสตติฎฐิ คือ พวกที่เห็นว่าทุกสิ่งเป็นของเที่ยงแท้ไม่มีการแปรสวณ และ

^{๔๔} ที. ดับบลิว.ริส เดวิดส์, พุทธศาสนาในชมพูทวีป, แปลโดย สมัย สิงหศิริ, หน้า ๑๕๖ - ๑๗๕.

^{๔๕} ที.สี. (ไทย) ๕/๒๘ - ๑๔๓/๒๑ - ๔๓.

แนวความคิดที่เป็นอุเบกขาญาณ คือพวกที่ปฏิเสธทุกอย่างว่าขาดสูญชีวิตเมื่อตายไปแล้วก็ไม่มีอะไร

สภาพการณ์ทางศาสนาในยุคสมัยพุทธกาล จึงเป็นยุคแห่งการปฏิวัติทางศาสนา ความเปลี่ยนแปลงทางด้านความเชื่อ จึงส่งผลให้มีการแสวงหาแนวทางแห่งการหลุดพ้น ทำให้เกิดมีลัทธิและพิธีกรรมต่าง ๆ แข่งขันกันในการแสวงหาศาสนาเพื่อเป็นเครื่องอุปถัมภ์ และให้การรักษาค้ำครองในการดำเนินกิจกรรมของลัทธิตน

ง. การเพิ่มจำนวนของภิกษุบริษัท

ในระยะเริ่มแรกของการประกาศพระศาสนา บุคคลผู้เข้ามาบวชในองค์กรคณะสงฆ์มีจำนวนไม่มากนัก พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ตั้ง กฎเกณฑ์ กำหนดคุณสมบัติของผู้ต้องการจะบวช ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงทำหน้าที่ในการคัดเลือกและให้การบวชเอง เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา และผู้ที่เข้ามาบวชก็ล้วนเป็นผู้ที่ได้อบรมอินทรีย์มาเป็นอย่างดีแล้ว การประพฤติปฏิบัติจึงเป็นไปตามจารีตของนักบวชสมัยนั้น

ภายหลังจากที่ส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนา ปรากฏว่ามีผู้เลื่อมใสต้องการจะมาบวชด้วยเป็นจำนวนมาก พระสาวกเหล่านั้นก็นำมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อประทานการบวชให้ แต่บางท่านก็อยู่ในสถานที่ไกลการคมนาคมไม่สะดวก อีกทั้งผู้ต้องการบวชก็เพิ่มจำนวนปริมาณมากขึ้นทุกขณะ พระพุทธองค์จึงทรงพิจารณาให้มอบอำนาจในการพิจารณา รับ และให้การอุปสมบท โดยทรงวางหลักเกณฑ์ กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่ต้องการจะบวช เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานของพระสาวก

ส่งผลให้สมาชิกขององค์กรคณะสงฆ์เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เมื่อคนมาอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากจึงจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะต่างผู้คนต่างมีทิฐิ ความเห็นที่แตกต่าง อันเนื่องมาจากภูมิหลังของคนเหล่านั้น เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย และมีระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติในทำนองเดียวกัน พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติ เพื่อส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติให้ถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระศาสนา การบัญญัติสิกขาบทจึงเป็นการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ วางระบบ การประพฤติปฏิบัติให้เกิดมีในองค์กรคณะสงฆ์

สรุป ปัจจัยพื้นฐานทำให้พระพุทธเจ้าทำการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์มีด้วยกัน ๒ ประการ คือ ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในองค์กรคณะสงฆ์เอง ปัจจัยภายนอก คือ สภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ และการเจริญเติบโตทางด้านวิทยาการที่ส่งผลต่อการ

เปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่วนปัจจัยภายใน คือ เป็นการให้บริการแก่สังคม หรือบุคคลที่ต้องการจะเข้ามาสู่องค์กรคณะสงฆ์และเป็นการจัดระบบ ระเบียบความเป็นอยู่ ซึ่งเป็นการจัดสภาพการณ์เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดทางศาสนา ที่เรียกว่า พระนิพพาน

๒.๒.๔ จุดมุ่งหมายการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

การจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ คือ การกำหนดรูปแบบ กฎเกณฑ์ ระเบียบวิธีการ ปฏิบัติการในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการ เหล่านั้นเรียกว่า พระธรรมวินัย โดยมีจุดมุ่งหมาย (Objective) ของการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะมีด้วยกัน ๕ ประการ^{๔๖} คือ

ก. เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ส่วนรวม

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระธรรมวินัย เพื่อให้เป็นแนวทางการศึกษาและการ ปฏิบัติแก่พระภิกษุสงฆ์ ทั้งนี้เพราะแบบแผนและจุดมุ่งหมายของการดำเนินชีวิตของพระภิกษุ นั้นมีแบบแผนและจุดมุ่งหมายที่แตกต่างจากสังคมทั่วไป จึงจำเป็นต้องมีการจัดสภาพการณ์ที่ เกื้อกูลแก่การปฏิบัติ ที่มุ่งตรงต่อจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นก็เป็นการ เผยแพร่ความดีงามที่เกิดจากการปฏิบัติเช่นนั้นให้กว้างขวางออกไป เพื่อประโยชน์สุขของ ชาวโลก^{๔๗}

ความสำคัญที่เป็นความจำเป็นในการที่จะกำหนดรูปแบบ กฎเกณฑ์ในการอยู่ ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นสังคมใหญ่ ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งที่จะช่วยประสานแนวคิดและการ ปฏิบัติให้เป็นไปในทำนองเดียวกัน หรือมีความเสมอกันทั้งทิฐิสามัญญตาและศีลสามัญญ ตา ซึ่งจะก่อให้เกิดความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน โดยอาศัยกฎระเบียบหรือพระวินัยเป็น เครื่องดำรงอยู่ร่วมกัน การบัญญัติพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า จึงทรงอาศัยการมีส่วนร่วม ของคณะสงฆ์เป็นสำคัญ

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๒ - ๖๓.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๔๓๓.

โดยเมื่อทรงจะบัญญัติพระวินัย (Rule) ขึ้นมาเพื่อเป็นกฎข้อบังคับข้อใดข้อหนึ่งจึงทรงตรวจสอบและทำความเข้าใจที่ยืนอยู่บนพื้นฐานแห่งการยอมรับร่วมกัน การเกิดขึ้นขององค์ภคคณะสงฆ์จึงเป็นการเกิดขึ้นเพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์โดยส่วนร่วม เพราะเป็นสังคมแห่งภิกษุสามเณร มีความเมตตาเอื้อเฟื้อแก่กันและกัน ซึ่งเป็นความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันของสังคมที่มีขนาดใหญ่

ข. เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคล

ในยุคต้นของสมัยพุทธกาลบุคคลที่เข้ามาบวชล้วนเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ มีอุดมการณ์เพื่อการความดีที่สุกแห่งทุกข้ออย่างแท้จริง และบางท่านก็ได้เป็นผู้บรรลุธรรมในชั้นสูงแล้วจึงได้รับการบรรพชาอุปสมบท แต่แม้บางท่านจะยังไม่ได้บรรลุธรรมชั้นสูงระเบียบปฏิบัติและการดำรงอยู่ก็เป็นบุคคลที่มีศีลเป็นที่รัก ต่อมาเมื่อมีคนเข้ามาบวชมากขึ้นมีการประพฤติดุชฎีที่ตึงใจและไม่ตึงใจ พระภิกษุที่เป็นศีลเป็นที่รักจึงได้รังเกียจ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่าการอยู่ร่วมกันของบุคคลที่ไม่เสมอกันนั้นเป็นทุกข์

การบัญญัติพระธรรมวินัยจึงเป็นไปเพื่อกำราบคนหน้าด้าน ผู้ที่ไม่มีความละเอียดในการประพฤติปฏิบัติตนที่นำความเสื่อมเสียมาสู่คนหมู่มาก โดยเป็นการกำหนดขอบเขตการประพฤติปฏิบัติ และเมื่อล่วงละเมิดก็มีโทษตามสมควรแก่กรรมนั้น ๆ อันเป็นการป้องกันและการกำจัดไปในตัว และในประการต่อมาเพื่อเป็นการอยู่ผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก เพราะบุคคลผู้มีศีลเป็นที่รักย่อมต้องการอยู่อย่างสงบสุข มีความสันโดษเป็นพื้นฐาน แต่อาจจะได้รับความเดือดร้อนจากภิกษุผู้ทุศีล ทั้งกายกรรมและวจีกรรม เรียกว่า ว่าเป็นโทษส่งเสริมคนดีและกำราบคนประพฤติชั่ว

๓. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์เอง

เพื่อให้การปกครองเป็นไปสมกับเจตนารมณ์แห่งการปกครอง รัฐแต่ละรัฐจึงต้องตรากฎหมายขึ้นบังคับพลเมืองของตน ให้เว้นการที่ควรเว้นให้ประพฤติตามที่ควรประพฤติ เมื่อพลเมืองใดประพฤติการที่เป็นการฝ่าฝืนบทบัญญัติของรัฐ รัฐย่อมต้องลงโทษพลเมืองนั้นตามสมควรแก่ความผิด โทษที่ถูกลงโทษตามกฎหมายรัฐนี้ เป็นโทษแห่งการทำชั่วที่ต้องได้รับในภพนี้ เป็นผลเสียหายที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

ภิกษุแม้จะมีเพศต่างจากกฤหัสถ์ มีการดำเนินชีวิตที่พิเศษแตกต่างแล้วก็ตามแต่ภิกษุก็ยังต้องเป็นพลเมืองที่ต้องอยู่ภายในบังคับแห่งกฎหมายรัฐ เมื่อประพฤติการที่เป็นการล่วงละเมิดกฎหมายของรัฐย่อมต้องเกิดความผิดต้องถูกลงโทษด้วย พระวินัยที่พระพุทธเจ้า

ทรงบัญญัติ ย่อมเป็นเหตุที่ทำให้เกิดผลในการเข้าไปปิดกั้นความประพฤติที่เป็นการเข้าไป
ล่วงละเมิดกฎหมายรัฐด้วย^{๔๘} ซึ่งเป็นการปิดกั้นผลเสียหายที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน

เมื่อพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ตั้งอยู่ในสังวรวินัยแล้ว ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มีธรรมสำหรับ
ปิดกั้นความชั่วและสำหรับอบรมฝึกหัดตนให้เป็นคนดี ทั้งนี้เพราะเป็นผู้คุมความประพฤติให้
เป็นปกติ เป็นผู้ไม่ตกไปจากพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ดำเนินไปสู่หนทางอันสูงสุดคือ
พระนิพพาน และแม้จะไม่ได้บรรลุธรรมในขั้นสูงก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในคุณความดี
สมควรแก่ธรรมที่ตนได้ปฏิบัติ เป็นเหตุเป็นปัจจัยในการบรรลุธรรมขั้นสูงในภพต่อไป การ
บัญญัติพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า จึงเป็นการส่งเสริมและป้องกันอาสวะทั้งหลายที่จะมี
ขึ้นแก่พระภิกษุสงฆ์ และเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นแบบแผนในการติดต่อหรือการดำรงอยู่ในสังคม
ทั่วไปได้อย่างสงบเรียบร้อยไม่ก่อโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

๔. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปที่เป็นสังคมใหญ่

การเกิดขึ้นขององค์กรคณะสงฆ์ เป็นสิ่งที่จะช่วยในการส่งเสริมสังคมในอีกรูปแบบ
หนึ่ง ทั้งนี้เพราะองค์กรคณะสงฆ์เป็นการรวมตัวของบุคคลที่ได้รับการฝึกฝน รับการพัฒนา
แล้ว ดำรงตนอยู่ในฐานะอันสูงสุด เป็นผู้ประกอบด้วยธรรม การปฏิบัติดีของพระสงฆ์จึงเป็น
ประโยชน์แก่มหาชน^{๔๙} ดังที่ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรม เรื่อง
ศีลและเจตนารมทางสังคม ซึ่งพอสรุปได้ว่า

สังคมสงฆ์เป็นชุมชนซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับธรรมโดยตรง เพราะเป็นผู้ปฏิบัติฝึกรอบรม
ตน และประพฤติเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก เป็นชุมชนที่มีคุณธรรมหรือประพฤติ
ความดีไว้ได้มากที่สุด รักษาวินัยซึ่งยากยิ่งที่ปุถุชนจะประพฤติได้ เป็นสมาคมของคน
โดยมากมีคุณธรรม เป็นสัญลักษณ์ของธรรมหรือการดำรงอยู่แห่งธรรม^{๕๐}

องค์กรคณะสงฆ์จัดได้ว่าเป็นสังคมผู้นำในด้านคุณธรรม ความดี ที่เป็นแบบอย่าง
ของคนในสังคม อันก่อให้เกิดความเลื่อมใสของประชาชนที่ยังไม่เลื่อมใส และน้อมนำตน
เข้ามาสู่การประพฤติปฏิบัติในความดี พระภิกษุถึงแม้จะได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์แล้ว

^{๔๘} พระธรรมโสภณ (ปาสาทิโก), แนวบรรยายอนาคาริกวินัย เล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : อานาจอ
การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า, ๑๑๑ - ๑๑๒.

^{๔๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓๑/๓๖๔.

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๔๓๘ - ๔๓๙.

คือ เป็นพระอรหันต์แล้วก็ตามแต่ก็ยังต้องประพฤติตามกฎเกณฑ์ของสังคม หรือประพฤติดัวให้เป็นแบบอย่าง ดังเช่นปรากฏในฉินฉนสูตรว่า^{๕๑}

พระพุทธเจ้าตรัสกับท่านพระมหากัสสปะว่า บัดนี้เธอชรามากแล้ว เธอเล็งเห็นอำนาจประโยชน์อะไร เธอจึงยังคงประพฤติวัตรในการถือธุดงค์ ใช้ผ้าบังสุกุล การบิณฑบาต การอยู่ป่า ซึ่งผ้าป่าบังสุกุลเหล่านี้ของเธอก็หนัก ไม่น่านั่งห่ม เธอจงทรงคฤหบดีจิ๋ว จงบริโภคโภชนาที่เขานิมนต์ จงอยู่ในสำนักของเราเถิด ท่านมหากัสสปะทูลตอบว่าข้าพระองค์เล็งเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ คือ การอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรมและอนุเคราะห์ประชาชนในภายหลัง

พระสงฆ์ถึงแม้จะเป็นผู้สำเร็จกิจหรือประโยชน์ของตนแล้วก็ต้อง ประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ให้คนอื่นได้ประพฤติปฏิบัติตาม การเกิดขึ้นของสังคมหรือองค์กรคณะสงฆ์จึงเป็นสังคมที่เป็นแบบอย่างของสังคมทั่วไป อันจะนำมาซึ่งความเลื่อมใสยิ่งของประชาชนที่เลื่อมใสอยู่แล้ว เป็นผลดีแก่จิตใจ ทำให้คนมีจิตใจดีงาม ด้วยอาศัยความดีงามจากพระภิกษุสงฆ์เป็นสื่อ เป็นกุศลพื้นฐานที่จะนำไปสู่คุณความดีที่สูงยิ่งขึ้นไป

๕. เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา

การบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อใช้เป็นแกนกลางในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรคณะสงฆ์ จะเป็นส่วนทำให้พระภิกษุสงฆ์ได้รับการศึกษา และมีแนวปฏิบัติ พร้อมกันนั้นก็สามารถที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่ให้เจริญและมั่นคงต่อไป อันเป็นเหตุให้พระศาสดาคำรงอยู่ได้นาน ดังปรากฏในเหตุปรารภเรื่องพระศาสดาทรงดำรงอยู่ได้ไม่นานและนานของพระสารีบุตรว่า^{๕๒}

วันหนึ่งขณะที่พระสารีบุตรอยู่ในที่หลีกเร้น เกิดความปริวิตกในจิตขึ้นว่าพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าพระองค์ไหน ดำรงอยู่ไม่ได้ไม่นาน และดำรงอยู่นาน ครั้นแล้วเมื่อท่านออกจากที่หลีกเร้นและเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และทูลถามถึงความที่ตนได้ปริวิตกนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า

^{๕๑} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๔๘/๒๖๖.

^{๕๒} วิ.ม. (ไทย) ๑/๘/๑๓.

ดูก่อนสาริบุตร พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามวิปัสสี พระนามสิจี และพระนามเวสสกุ ไม่ดำรงอยู่นาน ของพระผู้มีพระภาคพระนามกกุสันธะ พระนามโกนาคมะ และพระนามกัสสปะดำรงอยู่นาน เมื่อพระสาริบุตรตรัสถามถึงสาเหตุของการดำรงอยู่ได้ไม่นานและดำรงอยู่ได้นาน พระพุทธเจ้าก็ตรัสชี้แจงว่า

สาเหตุที่ทำให้พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามวิปัสสี พระนามสิจี และพระนามเวสสกุ ดำรงอยู่ได้ไม่นานเพราะทรงท้อพระหฤทัยในการที่จะทรงแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวกทั้งหลาย และหนึ่ง สุตตะ เคยยะ เวຍยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ ของพระผู้มีพระภาคทั้งสามพระองค์นั้นมีน้อย สิกขาบทก็มีได้ทรงบัญญัติปาติโมกข์ก็มีได้ทรงแสดงแก่สาวก เมื่อพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้นดับขันธปรินิพพาน แม้จะมีสาวกผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าเหล่านั้นในชั้นหลัง ที่ต่างชื่อกัน ต่างโคตรกัน ต่างชาติกัน ออกบวชจากตระกูลต่างกัน ก็ไม่อาจที่จะยังพระศาสนาให้เจริญมั่นคงได้

ส่วนสาเหตุที่เป็นปัจจัยทำให้พระศาสนา ของพระผู้มีพระภาคพระนามกกุสันธะ พระนามโกนาคมะ และพระนามกัสสปะ ดำรงอยู่ได้นานเพราะมิได้ทรงท้อพระหฤทัยเพื่อจะทรงแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวกทั้งหลาย และหนึ่ง สุตตะเคยยะ เวຍยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ ของพระผู้มีพระภาคทั้งสามพระองค์นั้นมีมาก สิกขาบทก็ทรงบัญญัติปาติโมกข์ก็ทรงแสดงแก่สาวก

เมื่อพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้นแม้จะดับขันธปรินิพพานไป สาวกผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าเหล่านั้นในชั้นหลัง แม้จะต่างชื่อกัน ต่างโคตรกัน ต่างชาติกัน ออกบวชจากตระกูลต่างกัน ก็ยังคงดำรงพระศาสนาไว้ได้ตลอดระยะกาลยืนาน หนึ่งเมื่อมีการบัญญัติพระธรรมวินัย ที่เป็นกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน ก็จำเป็นต้องรักษาถูกระเบียบ หรือเป็นการอุดหนุนหรือค้ำจุนพระวินัย เพื่อช่วยให้ระเบียบแบบแผนและระบบการต่าง ๆ เกิดมีผลในการปฏิบัติตามหลักการอย่างหนักแน่นมั่นคงเป็นไปตามวัตถุประสงค์อย่างยั่งยืน^{๕๓} อันทำให้การดำเนินกิจกรรมขององค์กรคณะสงฆ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระศาสนา

^{๕๓} พระธรรมปิฎก, นิติศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๖๓.

บทที่ ๓

การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

๓.๑ กำเนิดและพัฒนาการองค์กรคณะสงฆ์

พระพุทธศาสนาถือกำเนิดในชมพูทวีป ที่เป็นแผ่นดินแดนกว้างใหญ่ในครั้งสมัยพุทธกาล ปัจจุบันได้แบ่งเป็น ๕ ประเทศ คือ อินเดีย ปากีสถาน เนปาล บังคลาเทศ และอัฟกานิสถาน ดินแดนเหล่านี้ในสมัยพุทธกาลประกอบไปด้วยประชากรที่มีความหลากหลายทั้งทางด้านเชื้อชาติ ชน วรรณะ และลัทธิ ศาสนา ในท่ามกลางอิทธิพลของวัฒนธรรมที่แตกต่างกันนี้ องค์กรคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาถูกจัดตั้งและดำเนินการอย่างมีขั้นตอน โดยพระพุทธเจ้าและเหล่าพระอริยสาวกมีประวัติและพัฒนาการเป็นมา ดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ ประวัติพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้ามีประวัติโดยสังเขปว่า เดิมทีพระองค์มีพระนามว่าเจ้าชายสิทธัตถะ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ประสูติเมื่อขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ก่อนพุทธศก ๘๐ ปี ณ ปาลุมพินีวัน ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์และเทวทหะ ในปัจจุบันเรียกว่า รุมมินเด อยู่ระหว่างประเทศเนปาล ห่างจากชายแดนอินเดียประมาณ ๘ กิโลเมตร* เมื่อประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาธิวงคตจึงทรงอยู่ในการดูแลของพระนางมหาปชาบดีโคตมีซึ่งเป็นพระน้านาง

เมื่อทรงพระเยาว์ทรงได้รับการศึกษาจากสำนักของครุวิศวามิตร และต่อมาเมื่อพระชนมายุได้ ๑๖ ปี ได้ทรงอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงแห่งโกถิยวงศ์พระนามว่า ยโสธรา มีพระราชโอรสด้วยกัน ๑ พระองค์ ชื่อว่า ราหุลกุมาร ชีวดีในเพศมรราวาสนั้นตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนเจริญเติบโตทรงได้รับการศึกษา และการบำรงด้วยกามคุณ ๕ เป็นอย่างดี

เมื่อพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา เจ้าชายสิทธัตถะทรงเสด็จออกผนวช ด้วยปรารถนาเหตุแห่งนิมิต ๔ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย “ในขณะที่พระบิดาและมารดาไม่ทรงปรารถนาจะ

* มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธสถานในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓.

ให้ผนวชทรง มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตรกันแสงอยู่ ทรงโกนผมและผนวช นุ่งห่มผ้า กาสาวพัสตร์ ออกผนวชเป็นบรรพชิต”^๒ โดยทรงม้ากัณทกะ มีนายฉันทะตามเสด็จจนถึงริม ฝั่งแม่น้ำอโนมาและตรัสรับสั่งให้นายฉันทะนำม้ากัณทกะกลับไป ส่วนพระองค์เสด็จไป เพียงลำพังพระองค์เดียว

ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า ทรงใช้ระยะเวลาในการบำเพ็ญเพียรเพื่อ ตรัสรู้ เป็นระยะเวลาถึง ๖ ปี โดยเมื่อผนวชแล้วก็แสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหา ทางอันประเสริฐคือความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า ได้เข้าไปหาอาฬารดาบสและอุทกดาบส ทรงศึกษาจนได้ฉานสมาบัติ ๘ เมื่อเห็นว่ามิใช่ทางแห่งการตรัสรู้จึงได้ลาออกจากสำนัก^๓ และต่อมาทรงได้ทดลองบำเพ็ญเพียรตามลัทธิต่าง ๆ อันเป็นข้อประพฤตินิวัตรที่เป็นความ เชื่อของนักบวชในสมัยนั้นว่าเป็นเหตุของการบรรลุโมกษะ คือ ความรู้แจ้ง ดังที่ปรากฏใน มหาสิหนาทสูตร^๔

เมื่อเห็นว่าไม่สามารถที่จะบรรลุธรรมได้จึงทรงหันมาบำเพ็ญทุกรกิริยา คือ การ ประพฤติตามธรรมอย่างยิ่งยวด ด้วยการทรมานตนต่าง ๆ อันที่ยากที่ใคร ๆ จะทำได้ พระองค์กระทำอยู่ ๓ วาระ คือ ทรงกดพระทนต์ด้วยพระทนต์ ทรงพ่นกลิ่นลมอัสสาสะ ปัสสาสะ และทรงอดอาหาร จนทำให้ร่างกายพระองค์ได้รับความลำบากเป็นอย่างมาก แต่ กระนั้นก็ไม่สามารถยังความรู้แจ้งให้เกิดขึ้นได้ ทรงทบทวนถึงข้อปฏิบัติที่ทรงดำเนินอยู่นั้น ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและเป็นการทรมานตนให้ได้รับความลำบากเสียเปล่า

และได้หันมาบำเพ็ญทางจิตจนต่อมาก็ได้ตรัสรู้หรือริสัจจ์ ๔ เป็นพระสัมมาสัมพุทธ เจ้า ที่ต้นศรีมหาโพธิ์ ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ปัจจุบันเรียกว่าพุทธคยา^๕ พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจสั่งสอนไวญยสัตว์อยู่จนพระชน ายุ ๘๐ พรรษา นับพรรษาที่ทรงเสด็จออกบรรพชาได้ ๔๕ พรรษา ก็พระปรินิพานที่เมืองกุ ลินารา ซึ่งปัจจุบันได้กลายเป็นหมู่บ้านกาเซีย เป็นเมืองขนาดเล็กอยู่ในเขตอำเภอเคโอเรีย รัฐ อุตตรประเทศ^๖

^๒ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๓/๓๐๐.

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๓/๓๐๐ - ๓๐๓.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๕/๑๕๓ - ๑๖๕.

^๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธสถานในอินเดีย, หน้า ๑๓.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

๓.๑.๒ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ และมีพระดำริที่จะทรงเผยแผ่พระสัจธรรมในเบื้องต้นทรงดำริถึงบุคคลที่ควรรู้จัก คือ อาฬารดาบสและอุทกดาบส ก็ทรงรู้ด้วยพระญาณว่าทั้งสองดาบสนั้นได้เสียชีวิตแล้ว และต่อมาทรงพิจารณาถึงบุคคลใกล้ชิดพระองค์คือ พระปัญจวัคคีย์ ก็รู้ว่าอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสีจึงได้เสด็จไปเพื่อโปรดบุคคลเหล่านั้น คณะสงฆ์คณะแรกที่เข้ามาสู่สังฆมณฑลในพระพุทธศาสนาจึงเป็นพระปัญจวัคคีย์ ซึ่งประกอบไปด้วยพระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานาม และพระอัสสชิ

เมื่อเสด็จไปถึงทรงแสดงธรรมชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” โปรดท่านเหล่านั้นจบพระธรรมเทศนาพระอัญญาโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงนั้น มีความดับไปเป็นธรรมดา” และทูลขอบรรพชาอุปสมบท จึงนับได้ว่าพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นพระสงฆ์รูปแรกที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ส่วนอีก ๔ คนที่เหลือ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอบรมจนได้ดวงตาเห็นธรรมและบรรลุอรหัตผลในเวลาต่อมา พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานการบรรพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา โดยตรัสว่า “เธอทั้งหลายจงเป็นภิกษุมารเกิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอทั้งหลายจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” ด้วยพระดำรินี้ทำให้มีพระสงฆ์เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา

พระสงฆ์กลุ่มที่สองที่เข้ามาสู่พระพุทธศาสนา คือ พระยสะและสหายของพระยสะอีก ๔ คน คือ วิมลละ สุพาหุ ปุณณชิ ควัมปติ ซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐีในกรุงพาราณสีนั่นเอง เมื่อ ๔ คนนี้ได้รับการบรรพชา สหายอีก ๕๐ คน ของพระยสะที่เป็นชาวชนบททราบข่าวแล้วมีความคิดว่า ธรรมวินัยและบรรพชาที่ยสะกุลบุตรโกณธมและहनฺตมุงหัมผ้ากาสายะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต คงจะไม่ดำรงเป็นแน่ จึงได้พากันเดินทางมาหาพระยสะ และได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า รับฟังธรรมเทศนาจนได้ดวงตาเห็นธรรมและสำเร็จอรหัตผลในเวลาต่อมา

ครั้นแล้วจึงมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๑ รูป เมื่อพระสงฆ์สาวกมีจำนวนมากพอสมควรแล้ว จึงมีพระดำริที่จะส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา โดยได้ตรัสรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายดังปรากฏในมารกถาว่า

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน^๔

ส่วนพุทธองค์ทรงเสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เมืองคยา แคว้นมคธ เพราะแคว้นมคธที่มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ปกครอง ถือได้ว่าเป็นแคว้นที่รุ่งเรืองและมีอำนาจเป็น ๑ ใน ๔ ของชมพูทวีปในขณะนั้น อีกทั้งยังเป็นที่รวมของพวกชฎิล นักบวช และเจ้าสำนักต่าง ๆ มากมาย ยลาหะลาด เนห์รู ได้ให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจไว้ว่า “สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาในแคว้นมคธก่อนที่อื่น เพราะในขณะนั้นแคว้นมคธเป็นดินแดนส่วนเหนือของอินเดียที่ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลน้อยที่สุด”^๕

โดยในระหว่างทางที่ทรงดำเนินอยู่นั้นทรงได้พบภิกษุวัคคีย์จำนวน ๓๐ คน พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมให้ฟังจนเลื่อมใส และทูลขออุปสมบทบำเพ็ญสมณะธรรมต่อไป เมื่อจาริกถึงอุรุเวลาเสนานิคมได้เสด็จไปโปรดอุรุเวลกัสสปะ นทิกัสสปะ และ คยากัสสปะ ซึ่งมีบริวารจำนวน ๑,๐๐๐ รูป ผู้ตั้งสำนักอยู่ริมแม่น้ำคยาจนเกิดความเลื่อมใสและขออุปสมบทในสำนักของพระพุทธองค์ และต่อมาได้เสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสารจนเกิดความเลื่อมใสและทรงถวายพระราชอุทยานที่มีชื่อว่า เวฬุวัน ให้เป็นที่พักของพระพุทธเจ้า จึงนับได้ว่า เวฬุวัน เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

ในช่วงเวลาเดียวกันพระอัสสชิ ที่เป็นภิกษุรูปหนึ่งในคณะของพระปัญจวัคคีย์ ได้เดินทางมาถึงกรุงราชคฤห์และได้แสดงธรรมแก่อุปติสสปริพาชก ที่เป็นศิษย์เอกของสังฆะเวลัฏฐบุตร จนเกิดความเลื่อมใสและได้ดวงตาเห็นธรรม ต่อมาได้ชักชวนโกติตปริพาชกที่เป็นเพื่อนกัน มาบวชในสำนักของพระพุทธเจ้า ซึ่งท่านทั้งสองได้รับการแต่งตั้งเป็นคู่อัครสาวกซ้ายและขวา เป็นกำลังในการเผยพระพุทธศาสนาสามารถประดิษฐานพระพุทธศาสนาในกรุงราชคฤห์ได้เป็นการสำเร็จ และทำให้พระศาสนาเผยแผ่ได้มาจนถึงปัจจุบัน

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๕ ยลาหะลาด เนห์รู, พบอินอินเดีย, แปลโดย กรรณา กุสลาสัย, เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กมลสาร, ๒๕๑๕), หน้า ๖๐๕.

๓.๑.๓ การบัญญัติพระธรรมวินัย

คำว่า “พระธรรมวินัย” มาจากคำประสมสองคำ คือ ธรรม + วินัย ดังที่มีคำเรียก พระพุทธศาสนาว่า “ธรรมวินัย” พระพุทธศาสนาถือว่าความจริงของสิ่งทั้งหลายเป็นเรื่อง ธรรมดา มีอยู่แล้วในธรรมชาติ ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด มันก็เป็นอย่างนั้นเป็น ธรรมดา ธรรมดาและธรรมดานี้แหละ คือ “ธรรม”^{๑๐} ดังพุทธดำรัสที่ได้ทรงตรัสไว้ในธรรม นิยามสูตรว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคต (พระพุทธเจ้า) จะอุบัติในโลกหรือไม่ก็ตาม ชาติ นั้นก็ตั้งอยู่ตามธรรมชาติ เป็นกฎธรรมชาติว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ธรรม ทั้งปวงเป็นอนัตตา ตถาคตเมื่อได้พบความจริงแล้วจึงได้นำมาบอก มาแสดง วางเป็น แบบ ตั้งเป็นหลัก เปิดเผย แจกแจง ทำให้เข้าใจง่ายเท่านั้น^{๑๑}

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ “ธรรม” คือความจริงตามธรรมชาตินั้นแล้วก็ทรงนำมา ประกาศเผยแผ่ เพื่อให้เกิดมีผลที่เป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ในสังคม โดยทรงนำหลักความ จริงที่มีอยู่ในธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องของกฎแห่งเหตุปัจจัยนั้นมาจัดตั้ง วางเป็นระบบระเบียบ ในหมู่มนุษย์ จึงเรียกว่า “วินัย”^{๑๒} หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สิกขาบท หรือศีล ก็ใช้ในความหมายเดียวกัน ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก อธิบายความหมายของ คำว่า “วินัย” ไว้ว่า “พระวินัยอันบัณฑิตผู้รู้รอบรู้แห่งวินัยทั้งหลาย กล่าวว่า วินัย เพราะมีนัย ต่าง ๆ เพราะมีนัยพิเศษ และเพราะฝึกกายและวาจา”^{๑๓} และเมื่อพิจารณาจากคำกล่าวนี้ สามารถแยกความหมายของคำว่า วินัย ออกเป็น ๓ นัย^{๑๔} คือ

๑. วินัย หมายถึง นัยต่าง ๆ (วิธี + นย) เพราะมีปาติโมกข์ ๒ คือ ภิกขุปาติโมกข์ และภิกขุณีปาติโมกข์ มีวิภังค์ ๒ คือ ภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์ และมีอาบัติ ๗ กอง เป็นต้น

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒ - ๓.

^{๑๑} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๖๖/๓๐๕.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด, หน้า ๓.

^{๑๓} วิ.อ. (ไทย) ๑/๒๘.

^{๑๔} แสวง อุดมศรี, เรียบเรียง, พระวินัยปิฎก ๑ ว่าด้วยมหาวีรยั้งหรือภิกขุณีวิภังค์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชารวมทรัพย์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖ - ๗.

๒. วินัย หมายถึง นัยพิเศษ (วิเสส + นย) เพราะมีพระอนุบัญญัติเพิ่มเติมให้
สิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้วมีความรัดกุมมากยิ่งขึ้น หรือผ่อนผันให้เหมาะสมแก่การกระทำ
ความผิดหรือการล่วงละเมิด

๓. วินัย หมายถึง กฎหรือข้อบังคับสำหรับฝึกอบรมกายและวาจา (วินยนโต เจว
กาย วาจา) เพราะเป็นเครื่องป้องกันการประพฤติกิเลสที่ไม่เหมาะสมทางกายและวาจา

คำว่า วินัย มีคำที่เป็นไวยากรณ์หรือคำที่เขียนต่างกัน แต่มีความหมายเหมือนกัน หรือ
ใกล้เคียงกันมากอยู่ ๓ คำ คือ สิล พระบัญญัติ สิกขาบท แต่รวมความหมายแล้วก็ใช้ใน
ความหมายเดียวกัน คือ เป็นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการให้
การศึกษาและการปกครองสงฆ์ และในที่นี้มุ่งเอาความหมายที่เป็นวินัยที่ใช้สำหรับพระภิกษุ

ก. กำเนิดพระวินัย

ในลำดับกาลเมื่อพระพุทธเจ้าทรงก่อตั้งองค์คณะสงฆ์แรก ๆ ยังไม่ได้บัญญัติ
พระวินัยทั้งที่เป็นปาฏิโมกข์ และอธิสมาจาร พระภิกษุเมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาก็ถือ
ปฏิบัติตามรูปแบบที่เป็นธรรมเนียมของพระพุทธเจ้า ว่าด้วยหลักการที่เป็นทั้งคำสั่งและคำ
สอนรวมอยู่ด้วยกัน ซึ่งจัดเป็นจารีตศีล เรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ มีใจความว่า

การไม่ทำบาปทั้งปวง

การทำกุศลให้ถึงพร้อม

การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง

พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม

ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นบรรพชิต

ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นสมณะ

การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น

ความสำรวมในปาติโมกข์

ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร

การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด

การประกอบความเพียรในอธิจิต

นี่คือ คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย^{๑๕}

แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญเติบโตตามลำดับกาล ได้มีผู้ศรัทธาเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจำนวนมาก และการเป็นอยู่ที่กระจัดกระจายไม่ได้รวมกันอยู่เป็นหมู่เดียวกัน เป็นเหตุให้มีการประพจน์แตกต่างกันออกไป ตามฐานะและความเชื่อถือของแต่ละท้องถิ่น หรือชนบทที่ตนอาศัยอยู่ การประพจน์ผิดทั้งที่เจตนาและไม่เจตนาจึงได้เกิดขึ้น ในระหว่างพรรษาที่ ๑ - ๑๕ พระพุทธเจ้ายังไม่ได้บัญญัติสิกขาบทที่เป็นโทษหนักจนกระทั่งพรรษาที่ ๒๐ เกิดความไม่ดีไม่งามขึ้นในคณะสงฆ์เมื่อพระสุทินที่เป็นชาวเมืองเวสาลี ออกบวชได้ ๘ พรรษา ถูกบิดามารดาขอร้องให้เสพเมถุนกับภรรยาเก่าเพื่อต้องการที่จะมีผู้สืบสกุลเนื่องจากพระพุทธเจ้ายังไม่ได้บัญญัติสิกขาบทพระสุทินจึงยอมทำตาม แต่เมื่อทำแล้วก็เกิดความไม่สบายใจเพื่อนสหธรรมิกมาซักถามท้วงติงบอกตามความจริงนั้น พระภิกษุที่เป็นผู้มักน้อย ตันโดยจึงได้คิดเตียนและนำเรื่องกราบทูลพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ทราบเรื่องจึงได้เรียกประชุมสงฆ์และทำการบัญญัติปฐมปาราชิกสิกขาบทที่เป็นโทษหนัก เพื่อเป็นกรอบและขอบเขตมิให้พระภิกษุประพจน์กล่าวล่วง

ข. ชนิดของพระวินัย

พระวินัย หรือสิกขาบท ที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองและให้การศึกษาพระภิกษุนั้น แบ่งออกตามความสำคัญมี ๒ ส่วน^{๑๖} คือ

๑. อาทิพรหมจริยสิกขา หมายถึงหลักการศึกษาในฝ่ายบพญญติ หรือข้อปฏิบัติ อันเป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติเป็นพุทธอาณา เพื่อป้องกันความประพจน์เสียหาย และวางโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง มีการสวดทุก กิ่งเดือนเรียกว่า “พระปาติโมกข์”

๒. อภิสมจาริกาสิกขา หมายถึงหลักการศึกษอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียม เกี่ยวกับมารยาท และความเป็นอยู่ที่ดีงาม สำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของ พระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า น่าเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้น

^{๑๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๓ - ๑๘๕/๕๐ - ๕๑.

^{๑๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/[๗].

อาบัติว่าโดยชื่อมี ๗ อย่าง คือ ปาราชิก สังฆาติเสส ถุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และทพภายิต เมื่อภิกษุต้องอาบัติแล้วจะต้องทำคืนตามลำดับความหนักเบาของอาบัตินั้น ๆ ซึ่งจัดเป็นประเภทมี ๒ คือ

๑. กรุกาบัติ อาบัตินัก จัดเป็นอาบัติชั่วคราว “ทุฏฐลาบัติ” หรือ อาบัติที่เป็นโทษถ่วง จัดเป็น ๒ ได้แก่

๑.๑ ปาราชิก เป็นอาบัติขั้น “อเตกัจฉา” คือเยยวาทแก้ไขไม่ได้ (จัดเป็น “อันติมวัตถุ” คือ วัตถุมีในที่สุด ซึ่งทำให้ภิกษุผู้ต้อง มีโทษถึงที่สุดคือขาดจากภาวะของตน)

๑.๒ สังฆาติเสส เป็นอาบัติหนักขั้น “สเทกัจฉา” พอเยยวาทแก้ไขได้ให้กลับเป็นปกติตตภิกษุได้ด้วย “วุฏฐานคามินี” คือพ้นด้วยการอยู่กรรม

๒. ลหุกาบัติ อาบัติเบา จัดเป็นอนุฏฐลาบัติ คือ อาบัติไม่ชั่วคราว ได้แก่อาบัติตั้งแต่ถุลลัจจัยลงมา ซึ่งจะพ้นได้ด้วย “เทศนาคามินี” คือ ด้วยการแสดง กล่าวคือเปิดเผยความผิดของตนต่อหน้าพระภิกษุ คณะพระภิกษุ หรือหมู่พระภิกษุสงฆ์ ก็พ้นได้

ลักษณะอาการที่ต้องอาบัติมี ๖ ประการ^{๑๓} คือ

๑. ต้องด้วยไม่ละอาย

๒. ต้องด้วยไม่รู้

๓. ต้องด้วยสงสัยและขึ้นทำลงไป

๔. ต้องด้วยสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร

๕. ต้องด้วยสำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร

๖. ต้องด้วยหลงลืมสติ

ค. วัตถุประสงคในการบัญญัติพระวินัย

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยด้วยอาศัยอำนาจประโยชน์ที่จะเกิดมีในสงฆ์ ๑๐ ประการ^{๑๔} คือ

๑. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์

๒. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์

^{๑๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท หลักรัฐธรรมนูญชั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๗๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

^{๑๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๒๘ - ๒๙.

๓. เพื่อข่มบุคคลผู้เกียวก
๔. เพื่อความอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
๕. เพื่อปิดกั้นอาสวะอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
๖. เพื่อกำจัดอาสวะอันจะบังเกิดในอนาคต
๗. เพื่อความเลื่อมใสของบุคคลที่ยังไม่เลื่อมใส
๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของผู้ที่เลื่อมใสแล้ว
๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
๑๐. เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย
- ง. พุทธวิธีในการบัญญัติพระวินัย

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ในการปกครององค์กรคณะสงฆ์ โดยทรงคำนึงถึงเหตุปัจจัยต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบหลัก ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระสารีบุตร เมื่อพระสารีบุตรได้ทูลขอร้องให้ทรงบัญญัติสิกขาบท และแสดงปาติโมกข์แก่พระสาวก อันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้นาน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสว่าเวลาและเหตุที่จะทรงบัญญัติสิกขาบทนั้นจะต้องประกอบไปด้วยปัจจัย ๕ ประการ คือ

๑. สังคมสงฆ์ตั้งได้เป็นเวลานานพอสมควร
๒. สังคมสงฆ์ขยายตัวใหญ่ขึ้น
๓. มีผลประโยชน์เกิดมากขึ้น
๔. มีผู้ทรงความรู้มากขึ้น
๕. มีผู้ประพฤติดีให้เป็นที่น่าเลื่อมใส^{๑๕}

จะเห็นได้ว่าการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น พระองค์ไม่ได้บัญญัติไว้ล่วงหน้าเหมือนกับกฎหมายโดยทั่วไป แต่ทรงคำนึงถึงกาลเวลาและความเหมาะสมของเหตุการณ์เป็นหลักและพุทธวิธีในการบัญญัติสิกขาบทก็ประกอบไปด้วย

๑. เมื่อมีเรื่องไม่ดีไม่งามเกิดขึ้น ทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์
๒. ตรัสถามภิกษุผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
๓. ทรงดำหนิภิกษุที่ก่อเรื่อง
๔. ชี้อโทษแห่งการล่วงละเมิด

^{๑๕} วิ.มท. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

๕. แสดงอานิสงส์แห่งการสำรวมระวัง

๖. บัญญัติสิกขาบทให้ภิกษุถือปฏิบัติตาม^{๒๐}

๓.๒.๓ ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ในช่วงระยะเวลา ๔๕ ปี ที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนมาชีพบำเพ็ญพุทธกิจอยู่นั้น มีวิวัฒนาการตามลำดับกาลขององค์คณะสงฆ์ เริ่มจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ และตัดสินใจประกาศเผยแผ่พระศาสนา ให้แก่ประชาชนทั่วไป เมื่อมีผู้เลื่อมใสใคร่จะบวชพระพุทธองค์ก็จะทรงประทานการบวชให้ด้วยตัวพระองค์เอง เรียกการบวชแบบนี้ว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” และได้ทำการสั่งสอนพระสาวกในชั้นต้นจนได้บรรลุคุณธรรมเป็นพระอริยบุคคล พร้อมกับได้ส่งพระสาวกเหล่านั้น ออกประกาศเผยแผ่พระศาสนาในที่ต่าง ๆ

เมื่อพระสาวก ๖๐ รูปแรก ออกประกาศพระศาสนา ปรากฏว่ามีผู้มีศรัทธาเลื่อมใสจะขอบวชด้วยจำนวนมาก พระสงฆ์สาวกได้นำกุลบุตรเหล่านั้น มาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะให้พระองค์ทรงบรรพชาให้ พระสาวกเหล่านั้นต่างได้รับความลำบากในการเดินทาง เพราะการคมนาคมยังไม่สะดวก ทำให้งานการเผยแผ่เป็นไปอย่างล่าช้า พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงเหตุเหล่านี้ จึงทรงอนุญาตให้พระสาวกผู้ใหญ่ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่มีศรัทธาด้วยวิธี “ติสรณคมนูปสัมปทา หรือไตรสรณคมน” และให้การปกครองดูแลกันเองในกลุ่ม

การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์ ให้การบรรพชาแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาทั่วไปนั้น เป็นการมอบอำนาจบางประการให้พระสาวกได้ปกครองกัน ในลักษณะของอุปัชฌาย์ปกครองสัทธวิหริกและอาจารย์ปกครองอันเตวาสิกของตน โดยพระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการของพระศาสนาที่เรียกว่า “โอวาทปาฏิโมกข์” เพื่อเป็นหลักการของพระศาสนา และการดำเนินชีวิตร่วมกันของพระสาวก

ปกครองคณะสงฆ์ในระยะเริ่มแรก จึงเป็นการปกครองในรูปแบบลักษณะที่ขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงทำดำเนินการปกครองและให้การศึกษาแก่พระสาวกด้วยตัวพระองค์เอง และมอบหน้าที่ให้พระอุปัชฌาย์ดูแลบ้าง เพราะลักษณะของงานของพระศาสนาในระยะเวลานี้ เป็นงานด้านการประกาศเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธองค์เสียเป็นส่วนใหญ่

^{๒๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๒๓.

พระภิกษุในพระพุทธศาสนามีสถานะของเป็นอนาคาริกที่เร่ร่อนไปตามที่ต่าง ๆ เพื่อประกาศหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง อาศัยบิณฑบาตเลี้ยงชีพ การณ์ของพระศาสนาจึงแผ่ไปอย่างรวดเร็วและเข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึง

ต่อมาพระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธานุญาต ให้ภิกษุให้การอุปสมบทแก่สตรีที่ประสงค์จะบวชเป็นนางภิกษุณี อันสืบเนื่องมาจากการร้องขอของพระนางมหาปชาบดีโคตมี และมีพระอานนท์เป็นผู้ช่วยเหลือให้ได้รับการอุปสมบท พระนางมหาปชาบดีโคตมีจึงนับได้ว่าเป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา เป็นการบวชด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการจากพระพุทธองค์ และต่อมาก็บวชให้แก่เหล่าภริยารของพระนางมหาปชาบดีโคตมีทำให้มีพุทธบริษัทเป็น ๔ ฝ่าย ทำให้รูปลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ในช่วงระยะกาลที่สอง เป็นงานด้านการปกครองเพื่อการศึกษา และการเผยแผ่พระศาสนาเสียเป็นส่วนใหญ่

ต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ทรงเห็นว่ามิพระสงฆ์สาวกเพิ่มมากขึ้นเป็นจำนวนมาก งานการของพระศาสนาเป็นไปอย่างกว้างขวาง สังคมสงฆ์กลายเป็นสังคมที่มีขนาดใหญ่ สมควรที่จะมอบหมายภาระให้หมู่สงฆ์ได้ปกครองกันเอง เพื่อเป็นการปูพื้นฐานการปกครองคณะสงฆ์โดยหมู่สงฆ์เอง พระพุทธองค์จึงได้ทรงยกเลิกการบวชด้วยวิธีไตรสรณคมน์ และทรงอนุญาตให้มีการบวชด้วยวิธี “ญัตติจตุตถกรรมวาจา” และได้นำวิธีการบวชแบบไตรสรณคมน์ ไปใช้กับการบวชของสามเณรแทนซึ่งการณนี้สืบทอดมาถึงปัจจุบัน

เมื่อทรงอนุญาตการบวชให้เป็นกิจของสงฆ์ หรือมอบหมายความเป็นใหญ่ให้สงฆ์อย่างเต็มที่แล้ว พระองค์ก็ทรงงดการอุปสมบทให้แก่ใคร ๆ ทรงทำหน้าที่สั่งสอนและดูแลภายในองค์กรคณะสงฆ์โดยทั่วไป มาถึงตอนนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธประสงค์อย่างแน่นอนที่จะให้สงฆ์ปกครองกันเอง โดยทรงบัญญัติพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง ไม่ทรงปรารถนาให้พระเถระรูปหนึ่งรูปใดมีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง ดังปัจฉิมโอวาทที่ทรงตรัสกับพระอานนท์ก่อนที่จะพระปรินิพพานว่า “อานนท์ พระธรรมวินัยใดที่เราแสดงและบัญญัติไว้ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรมและวินัยนั้นแหละ จักเป็นพระศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๒๑} เป็นต้น

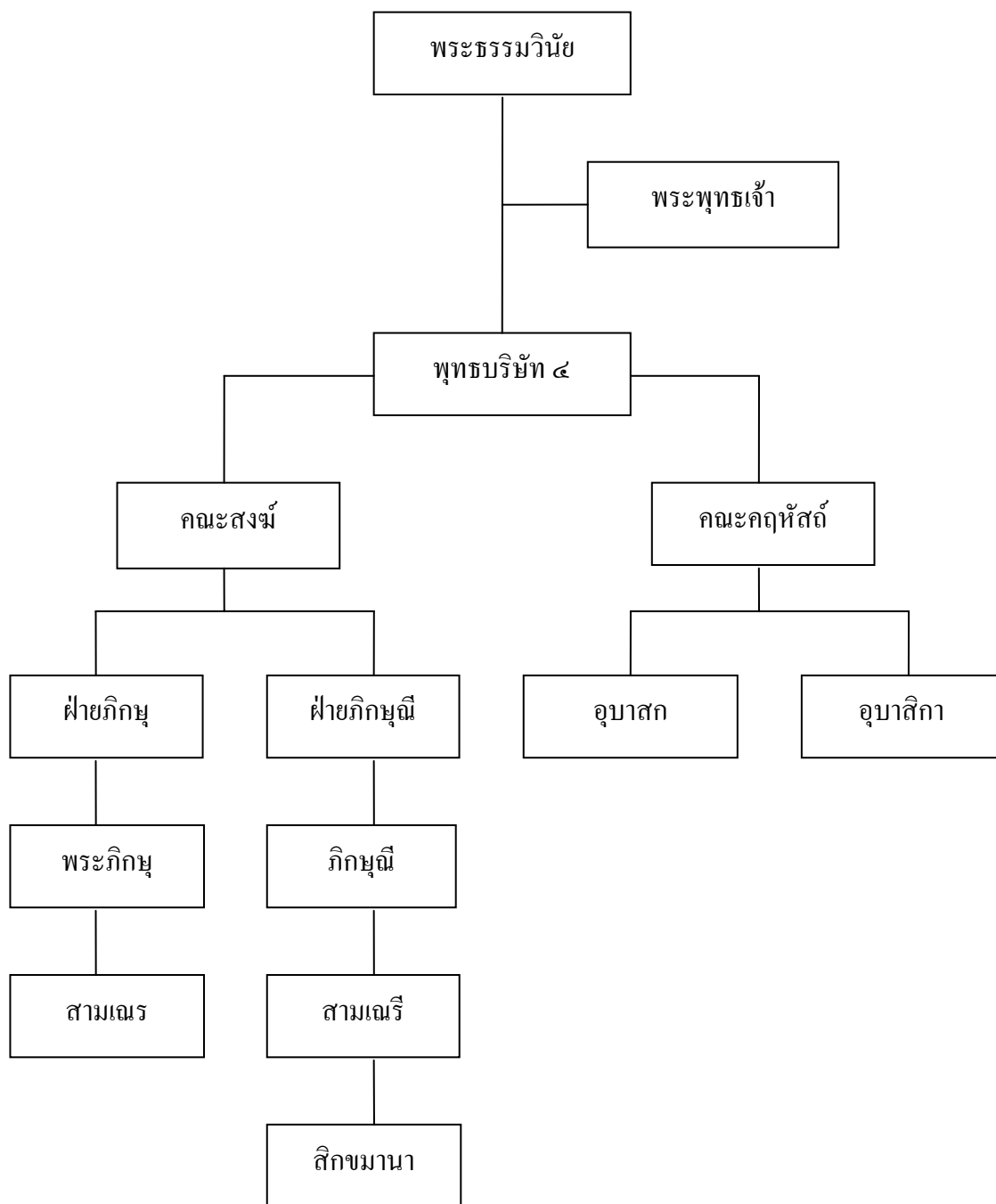
การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล จึงเป็นการจัดการปกครองให้เป็นไปตามสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กรคณะสงฆ์ในสมัย

^{๒๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

พุทธกาลมีพัฒนาการเป็นไปอย่างต่อเนื่อง การปกครองระยะเริ่มแรกพระพุทธองค์จึงทรงดำเนินการด้วยตัวพระองค์เอง โดยอาศัยรูปแบบการประพฤตินักบวชที่มีอยู่ในสมัยนั้นที่เรียกว่า จาริตศีล และเมื่อมีจำนวนพระภิกษุเพิ่มมากขึ้นก็ทรงปกครองเองบ้าง ให้พระสาวกช่วยการปกครองบ้าง โดยทรงบัญญัติพระธรรมวินัยเป็นเครื่องมือในการปกครองเพื่อการศึกษา จนต่อมาเมื่อการณคณะสงฆ์ได้กลายเป็นสังคมที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งก็อยู่ในช่วงปลาย ๆ สมัยพุทธกาล พระพุทธองค์จึงได้ทรงมอบภาระการปกครองให้แก่คณะสงฆ์ปกครองกันเอง ด้วยการยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง

รูปลักษณะของการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล เมื่อเขียนเป็นแผนภูมิภาพ จึงสามารถเขียนได้ ดังนี้ (หน้า ๕๒)

ภาพที่ ๑. แผนภูมิแสดงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล^{๒๒}

^{๒๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๔๖.

๓.๒. พุทธวิธีในการจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

การจัดองค์กรคณะสงฆ์ คือ การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย ใช้เป็นระเบียบและเครื่องมือในการปกครองให้การศึกษาแก่ภิกษุที่เป็นสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ เป็นการ จัดสภาพการณ์เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการศึกษากฎพระภิกษุได้มากที่สุด ซึ่งวินัยจะระบุถึง ขอบเขตและอำนาจหน้าที่ ในการดำเนินชีวิตร่วมกันให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายสูงสุดของ พระพุทธศาสนา โดยการศึกษาเป็นการนำหลักวิธีการจัดองค์กรตามแนวคิดสมัยใหม่เข้าไป วิเคราะห์เทียบเคียงกับพุทธวิธี ในการจัดองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าสมัยพุทธกาลแล้ว จะเห็นได้ถึงพระอัจฉริยภาพของพระพุทธองค์ได้เป็นอย่างดี ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๒.๑ การกำหนดวัตถุประสงค์

คำว่า วัตถุประสงค์ หรือ จุดมุ่งหมาย แปลมาจากคำศัพท์ภาษาอังกฤษที่ว่า “Objective” ซึ่งตรงกับศัพท์ในทางพระพุทธศาสนาว่า “อตุล” ที่แปลว่า ความมุ่งหมาย ความ ประสงค์ หรือประโยชน์เกื้อกูล^{๒๓} การกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายในการดำเนิน กิจกรรมต่าง ๆ นับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกที่จะต้องคำนึงถึง เพราะวัตถุประสงค์หรือ เป้าหมาย เปรียบเสมือนเข็มทิศหรือแนวทางในการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ

ในองค์กรคณะสงฆ์พระภิกษุต้องอยู่ภายใต้พระธรรมวินัย และต้องปฏิบัติตามพระ ธรรมวินัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ซึ่ง เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งหรือจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัย พุทธกาลที่ดีล้วนเป็นการจัดสภาพการณ์ เพื่อให้สมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ได้บรรลุ วัตถุประสงค์ในข้อดังกล่าว ด้วยการอาศัยอำนาจประโยชน์เกื้อกูลแก่สมาชิก และองค์กรคณะ สงฆ์จะพึงได้รับร่วมกัน ๓ ประการ^{๒๔} คือ

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถ คือ ประโยชน์ของการดำเนินชีวิตที่เป็นไปในปัจจุบัน ที่ภิกษุจะ พึงได้รับ ซึ่งจะเห็นได้จากพุทธประสงค์ที่บัญญัติพระวินัยในข้อที่ว่า “เพื่อปิดกั้นอาสวะ ทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน”^{๒๕} ที่เป็นส่วนมีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของ

^{๒๓} พันตรี ป. หลงสมบุญ, รวบรวมเรียบเรียง, พจนานุกรม มคอ – ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อาทร การพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

^{๒๔} บ.จ. (ไทย) ๓๐/๓๕๕/๓๘๕.

^{๒๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๒๘.

สมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ ระเบียบปฏิบัติที่เป็นขั้นต้นที่ทรงจำให้มีขึ้น คือ พุทธบัญญัติที่เป็นอาทิพรหมจริยการศึกษา ที่เป็นเบื้องต้นของหลักไตรสิกขา เพราะเมื่อสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์เป็นผู้สำรวมในศีลสิกขา ย่อมเกิดประโยชน์ทั้งต่อส่วนตัวบุคคลและผลดีต่อองค์กรคณะสงฆ์โดยรวมด้วย

๒. สัมปรายิកัตถ์ คือ การดำเนินชีวิตที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในเบื้องต้น การบำเพ็ญประโยชน์ที่สมบูรณ์ในปัจจุบันย่อมส่งผล เป็นหลักประกันชีวิตในอนาคตและภพหน้า คือ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม ได้ใช้ทฤษฎีธรรมมีกัตถะในทางที่ชอบธรรม เป็นคุณประโยชน์จนเป็นผู้มีความมั่นใจในความคิดของตน ถึงเวลาละโลกนี้ไปก็มีใจสงบครองสติได้ ไม่หวั่นกังวลทรมานทรมาย หรือหวาดหวั่นกลัวภัยแห่งโลกหน้า ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นหลักของไตรสิกขาในข้อที่สองว่าด้วยอธิจิตสิกขา

๓. ปรมัตถ์ คือ การดำเนินชีวิตที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุด อันเป็นจุดหมายสูงสุดของกุลบุตรที่ออกจากเรือนบวช คือ เพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง (สพฺพทุกข์นิสฺสรณนิพพานสจฺจนิกมฺมคฺคา) หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิตซึ่งเป็นจุดหมายขั้นสุดท้าย ที่ชีวิตควรจะเข้าถึง คือ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่ถูกบีบคั้นด้วยอำนาจความยึดติดถือมั่น สามารถทำจิตให้เป็นอิสระปลอดโปร่งผ่องใสสะอาดและสงบมีความสุขประณีตภายใน เรียกสั้น ๆ ว่า นิพพาน คือดับกิเลสและกองทุกข์ได้ ซึ่งจัดว่าเป็นอธิปัญญาสิกขา

จุดหมายทั้ง ๓ ประการนี้ ยังสามารถแบ่งออกไปได้ อีกคือ^{๒๖}

๑. อัตตัตถะ ประโยชน์ตน คือ การที่ได้ฝึกฝนอบรมตนเองดี บรรลุผลแห่งการศึกษาที่แท้จริง ถึงความเจริญงอกงามแห่งสติปัญญาและคุณธรรมต่าง ๆ เช่น สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรรยา พึงตนเองได้ทั้งร่างกายและจิตใจ ทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม และจริยธรรมตลอดถึงปรมัตถะ

๒. ปรัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ท่าน คือ ประกอบด้วยเมตตากรุณา และมีความสามารถที่จะทำชีวิตของตนให้เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ด้วยการช่วยเหลือ ทำตนให้เป็นคุณประโยชน์ เป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่นได้ ทั้งทางวัตถุและจิตใจ

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมญูชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐ - ๒๑.

๓. อุภยัตตะ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย คือ ประโยชน์ร่วมกัน อันเกิดจากสิ่งที่เป็นของกลาง ในทางวัตถุ เช่น ถนนหนทาง ในทางนามธรรม เช่น ศิลปวิทยาและศีลธรรม ดำเนินชีวิตของตนให้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข และมีความดีงามร่วมกัน อย่างน้อยไม่ให้เกิดแสวงหาประโยชน์ตนเป็นไปเพื่อกระทบกระเทือนเสียหายต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม

พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับจุดมุ่งหมายเหล่านี้ทุกระดับ แต่ที่ทรงเน้นมากคือ ปรมัตถ์ประโยชน์ เพราะจะทำให้มนุษย์พ้นจากความทุกข์ได้ แต่กระนั้นก็ได้ทรงทิ้งประโยชน์ในข้ออื่น ๆ เป็นแต่เพียงให้พิจารณาถึงความเหมาะสม ในการที่จะประพฤติประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นดังที่ทรงตรัสว่า “บุคคลไม่ควรให้ประโยชน์ตนเสียไป เพราะประโยชน์คนอื่นแม้มาก เมื่อรู้ประโยชน์ตนแล้ว ก็ควรชวนชวายเป็นประโยชน์ตน”^{๒๖}

๓.๒.๒ การจัดแบ่งงาน

การที่มนุษย์เข้ามาร่วมกันทำงานในรูปขององค์กร และต้องการจะดำเนินการให้ประสบความสำเร็จบรรลุถึงเป้าหมายที่วางไว้ได้นั้น จะต้องมีการแบ่งหน้าที่และมอบหมายงานให้เหมาะสมกับบุคคล ในลักษณะของการมอบหมายงานให้ทำตามความถนัดและความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มบุคคล^{๒๗} หากได้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้แล้ว การปฏิบัติงานก็มีโอกาสประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น เมื่อนำหลักการนี้มาวิเคราะห์ ลักษณะการแบ่งงานในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลแล้วจะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ก็ทรงมีพุทธวิธีการจัดแบ่งงานในการจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลคล้าย ๆ กันกับการจัดแบ่งงานเหมือนการจัดองค์กรในปัจจุบัน โดยลักษณะงานที่พระพุทธองค์ทรงจัดแบ่งในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น สามารถพิจารณาได้ ๓ ลักษณะ คือ

๑. ลักษณะที่เป็นงานหลัก คือ เป็นงานที่มีการดำเนินการอยู่เป็นประจำในองค์กรคณะสงฆ์ซึ่งสามารถแยกได้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑) งานด้านการปกครอง เป็นงานที่จะต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดความเรียบร้อย ดีงามในองค์กรคณะสงฆ์^{๒๘} อันประกอบไปด้วยงานที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้ คือ

^{๒๖} บุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๖/๘๔.

^{๒๗} รศ. พงศ์สัมพันธ์ ศรีสมทรัพย์ และ รศ. ชลิดา ศรีมณี, หลักการจัดองค์กรและการจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๕๗.

^{๒๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓ - ๑๔.

(๑) การรับบุคคลเข้าเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์

(๒) การบัญญัติพระธรรมวินัย

(๓) การวางระเบียบการลงโทษ

(๔) การตัดสินอธิกรณ์

(๕) การส่งเสริมความสามัคคี

(๖) การทำสังฆกรรมประเภทต่าง ๆ

๒) งานด้านการให้การศึกษา เป็นการส่งเสริมให้พระภิกษุได้รับประโยชน์ในส่วนของตนเอง ด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาที่เป็นไปตามกระบวนการ หรือตามลำดับขั้นของการศึกษา^{๓๐} มีการจัดสภาพการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาของพระภิกษุ^{๓๑} ดังนี้

(๑) การแต่งตั้งผู้ให้การอบรมศึกษา หรือแสดงธรรม

(๒) การให้ถืออุปัชฌาย์ และอาจารย์

(๓) การให้ถือนิสัย

(๔) สัททวิหาริกวัตร

(๕) อันตวาสิกวัตร

๓) งานด้านการเผยแผ่ศาสนา เป็นการประกาศเผยแผ่คำสอนด้วยการส่งเสริมให้มีการศึกษาและการปฏิบัติ^{๓๒}

(๑) การส่งเสริมงานด้านการเผยแผ่

(๒) การจัดส่งบุคคลไปทำงานด้านการเผยแผ่ยังที่ต่าง ๆ

(๓) การตรวจเยี่ยม แนะนำวิธีการเผยแผ่

๔) งานด้านสาธารณูปการ คือ การดูแลนวัตรกรรม การก่อสร้างเสนาสนะที่อยู่อาศัย และการใช้คนวัดให้ทำงาน^{๓๓} เป็นต้น

๒. ลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก (Departmentation) ด้วยการพิจารณาลักษณะงานที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ เมื่อเห็นว่ามิจกกรรมที่เหมือนกันก็จัดไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ของงาน ซึ่งลักษณะงานเช่นนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ ได้แก่ การสมมติแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการแทน

^{๓๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๔/๓๘.

^{๓๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔ - ๓๕/๓๕ - ๑๑๖.

^{๓๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๓๓} วิ.จ. (ไทย) ๓/๒๕๔ - ๓๒๓/๘๕ - ๑๕๐.

สงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่สงฆ์จะเห็นสมควร ด้วยกิจนั้น ๆ ที่เกิดขึ้นในองค์ภคคณะสงฆ์ เพราะการที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นคณะ ย่อมมีกิจการอันเป็นกลางที่เรียกว่าเป็นของคณะเกิดขึ้น คณะนั้นต้องจัดคนในคณะให้รับหน้าที่ทำกิจการนั้นเป็นแผนก ๆ^{๓๔}

การแต่งตั้งสมมติผู้ทำการแทนสงฆ์ คือ การมีมติร่วมกัน หรือการยอมรับร่วมกัน โดยการประชุมสงฆ์ ตกลงมอบหมายหรือแต่งตั้งภิกษุให้ทำกิจหรือเป็นเจ้าหน้าที่ในเรื่องอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๓๕} เพื่อที่จะดำเนินการแทนคณะสงฆ์ตามที่ได้รับมอบหมายหน้าที่นั้น ๆ เป็นการแบ่งงานตามกิจที่มีขึ้นในสงฆ์ หรือหมู่คณะนั้น ๆ โดยอาศัยความรู้ความสามารถของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเป็นผู้ดำเนินการร่วมกัน ด้วยการมอบหมายงานแก่บุคคลที่เห็นว่ามีความคุณสมบัติเหมาะสม พระภิกษุรูปเดียวแต่เป็นผู้มีความรู้และความสามารถอาจได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่หลาย ๆ อย่างพร้อมกันก็ได้ โดยประเภทของผู้ทำการแทนสงฆ์ ตามพระพุทธานุญาตทรงมีพุทธานุญาตไว้ มีดังนี้

๑) เจ้าอธิการแห่งจีวร ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้ คือ ผู้รับจีวร เรียกว่า จีวรปฏุกคาหกะ ผู้เก็บจีวร เรียกว่า จีวรนิทหกะ ผู้แจกจีวร เรียกว่า จีวรภาซกะ ภิกษุรูปเดียวอาจทำหน้าที่ทั้ง ๓ ประการก็ได้ โดยการสมมติในคราวเดียวกัน

๒) เจ้าอธิการแห่งอาหาร ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้ คือ เป็นผู้แจกภัตร เรียกว่า ภัตตุเทศกะ เป็นผู้แจกยาคุ เรียกว่า ยาคุภาซกะ เป็นผู้แจกผลไม้ เรียกว่า ผลภาซกะ เป็นผู้แจกของขบเคี้ยว เรียกว่า ขัชชภาซกะ

๓) เจ้าอธิการแห่งเสนาสนะ ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้ คือ เป็นผู้มีหน้าที่แจกเสนาสนะ เรียกว่า เสนาสนคาหาปกะ เป็นผู้แต่งตั้งเสนาสนะ เรียกว่า เสนาสนปัญญาปกะ ภิกษุรูปเดียวอาจรับทั้ง ๒ หน้าที่ได้

๔) เจ้าอธิการแห่งอาราม ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้ คือ มีหน้าที่เป็นผู้ใช้คนทำการวัด เรียกว่า อารามิกเปสกะ ผู้มีหน้าที่ใช้สามาเณร เรียกว่า สามาเณรเปสกะ เป็นผู้มีหน้าที่คูนวถกรรม เรียกว่า นวกัมมิกะ

^{๓๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักรธรรมชั้นเอก, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๓ – ๗๒.

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐๑.

การแต่งตั้งสมมติพระภิกษุเพื่อทำหน้าที่แทนสงฆ์ในสังฆกรรมต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงวางหลักการกำหนดคุณสมบัติไว้แตกต่างกันตามแต่ละชนิด โดยหลักกว้าง ๆ นั้น จะต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติ คือ เว้นจากอคติ ๔ และ เป็นผู้ฉลาด และรู้จักกิจนั้น ๆ เป็นอย่างดี ^{๓๖} เป็นต้น จึงจะได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์ให้ทำหน้าที่ตามกิจที่เกิดขึ้นนั้น ๆ

๓. ลักษณะงานที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization of work) เป็นการจัดแบ่งงานให้สมาชิกในองค์กรเพื่อปฏิบัติงาน โดยพิจารณาถึงความถนัดและความสามารถส่วนบุคคลเป็นหลัก ซึ่งในองค์กรคณะสงฆ์ตรงกับลักษณะงานในตำแหน่ง “เอตทัคคะ”^{๓๗} ที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้แก่พระสาวกในฐานะที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและมีคุณธรรมในด้านนั้น ๆ เป็นการเฉพาะ เช่น พระสารีบุตรเป็นผู้มีปัญญามากทรงแต่งตั้งเป็นผู้เลศกว่าภิกษุทั้งปวงในด้านมีปัญญา และยังได้ชื่อว่าเป็นพระธรรมเสนาบดี ส่วนพระโมคคัลลานะ เป็นผู้มฤทธิมากก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านมฤทธิทำงานช่วยในด้านการปกครองสงฆ์ เป็นต้น

ตำแหน่งเอตทัคคะที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้า ถ้านับโดยตำแหน่งจะมี ๔๗ ตำแหน่ง แต่ถ้านับตามบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งจะมีเพียง ๔๑ ท่าน เพราะพระเถระบางรูปอาจได้รับการแต่งตั้งด้วยเหตุผลเพียงข้อเดียวก็มี หรือมากกว่านั้นก็มี เช่น พระอานนท์ เป็นผู้ได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ถึงสี่ประการ เป็นต้น ตำแหน่งเหล่านี้ในระยะเวลาแรก ๆ มีไม่มากนัก แต่เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่ามีมีความสำคัญต่อพระสาวก และเหล่าพุทธบริษัท จึงได้ทรงแต่งตั้งให้ทั้งพุทธบริษัท ๔ ที่มีความรู้ความสามารถแต่ละด้านที่แตกต่างกัน เพื่อเป็นการให้กำลังใจและส่งเสริมการปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างของพระภิกษุรุ่นหลัง ๆ

งานในตำแหน่งเอตทัคคะนี้ พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้กับพระภิกษุ ที่เป็นผู้มีความรู้และความชำนาญเป็นการเฉพาะนั้นบริหารดูแลกันเอง เพราะเป็นคุณลักษณะงานที่สืบเนื่องมาจากคุณสมบัติบางอย่างของส่วนบุคคลหรือส่วนคณะนั้น ๆ ดังที่ เสถียร โพธิ์นันทะ ได้วิเคราะห์ไว้ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาว่า

การศึกษาปริยัติธรรมในสังฆมณฑล ย่อมปรากฏผู้มีอุปนิสัยชอบการศึกษาแต่ละด้านต่าง ๆ กันออกไป ภิกษุบางหมู่มีความพึงพอใจในการที่จะร่ำเรียนพระวินัย หรือพระสูตร และอภิธรรม ย่อมจะเลือกเอาแต่ทางที่ตนถนัดศึกษารอบรู้จนแตกฉาน ก็ได้เป็น

^{๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๒/๒๐๓.

^{๓๗} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘ – ๒๓๔/๒๕ – ๓๐.

เอตทัคคะเชี่ยวชาญในปิฎกหรือในหมวดธรรมนั้น ๆ การเผยแผ่ก็หนักไปในทางหมวดธรรมที่ตนรู้อยู่ เมื่อมีศิษย์มากเข้าก็รวมกันเป็นคณะหรือหมู่ขึ้น^{๓๘}

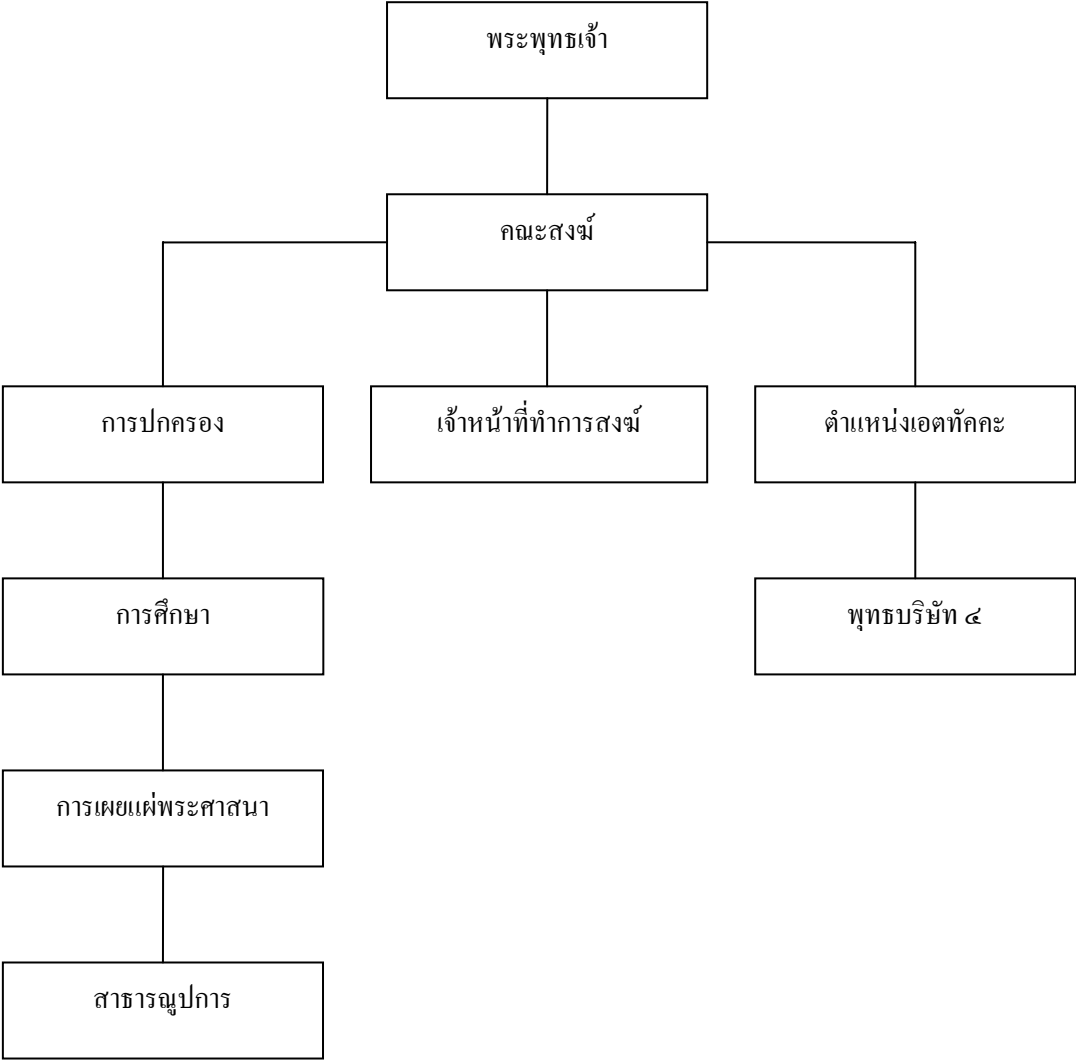
ลักษณะงานแบบนี้เป็นไปโดยธรรมชาติซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า เป็นของธรรมคาที่สัตว์ทั้งหลายย่อมคบค้ำกันโดยธาตุ ดังปรากฏในทีนาริมุตติกสูตรว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมคบค้ำย่อมสมาคมกันโดยธาตุอย่างเดียวกัน คือ สัตว์ทั้งหลายผู้มีอริยาสัยแล้ว ย่อมคบค้ำสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาสัยแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่มีอริยาสัยดี ย่อมคบค้ำย่อมสมาคมกันกับสัตว์จำพวกที่มีอริยาสัยดี”^{๓๙} การปกครองดูแลจึงขึ้นอยู่กับผู้นำที่เป็นหัวหน้าของกลุ่มนั้น ๆ ที่จะจัดการปกครองดูแลกันเอง ซึ่งเป็นลักษณะงานเฉพาะอย่างที่พระผู้มีพระภาคได้จัดให้มีการปฏิบัติ โดยได้ทรงวางหลักการที่เป็นเกณฑ์ในการปฏิบัติของงานไว้เป็นการเฉพาะ เพื่อให้ง่ายต่อการปฏิบัติและดูแลได้ทั่วถึง

การแบ่งงานในองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล จึงมีลักษณะงานที่แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ งานที่มีการปฏิบัติอยู่เป็นประจำ การจัดงานเป็นแผนก และการแบ่งงานตามความชำนาญเฉพาะด้าน ตามกิจการขององค์กรคณะสงฆ์สมัยนั้น โดยลักษณะการแบ่งงานดังกล่าวสามารถเขียนเป็นแผนภูมิภาพได้ ดังต่อไปนี้ (หน้า ๖๔)

^{๓๘} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๘.

^{๓๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๘/๑๘๖.

ภาพที่ ๒. แผนภูมิแสดงโครงสร้างการแบ่งหน้าที่ในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

๓.๒.๓ การมอบอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ

คุณลักษณะของอำนาจหน้าที่ (Authority) ตามนัยทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธอำนาจที่ไม่เกิดจากพระธรรมวินัย ดังนั้นอำนาจจะต้องมาจากการให้การยอมรับ หรือความเลื่อมใส ศรัทธา การเห็นประโยชน์คุณค่าของสิ่งนั้น ๆ และปฏิบัติตามด้วยความเคารพ อำนาจในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงเป็นอำนาจที่มาจากหน้าที่ เพราะการที่บุคคลบวชเข้าเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ในเบื้องต้น ล้วนเกิดจากความเลื่อมใส ศรัทธา ในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และภายหลังเมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนจนได้บรรลุคุณประโยชน์สูงสุดแล้ว เห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ก็นำมาถ่ายทอดหรือสั่งสอนคนอื่นต่อไป ศรัทธาที่ประกอบไปด้วยปัญญาจึงเป็นที่มาของอำนาจในทางพระพุทธศาสนา

การมอบหมายหน้าที่ในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล เริ่มจากที่พระพุทธองค์ทรงส่งพระสาวกออกประกาศเผยแผ่พระศาสนา ปรากฏว่ามีกุลบุตรต้องการบวชด้วยจำนวนมาก และเมื่อมีผู้ต้องการจะบวชพระสาวกก็จะนำมาเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อบวชให้ ซึ่งเป็นความลำบากแก่พระสาวกและผู้ที่ต้องการจะบวช พระพุทธองค์จึงทรงประทานอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์ บวชกุลบุตรที่มีศรัทธาในท้องถิ่นและชนบทนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องนำมาเฝ้าพระองค์ด้วยวิธี “ติสฺรณกมฺมฺนุปสัมปทา”^{๔๐} ทั้งนี้เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่พระสาวกในการดำเนินการเผยแผ่พระศาสนา และมีพัฒนาการเป็นไปตามลำดับตามความเจริญขององค์กรคณะสงฆ์ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อประมวลตามหลักวิธีการจัดองค์กรแล้ว ลักษณะการมอบหมายหน้าที่ในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล มีดังนี้

๑. การมอบหน้าที่ด้วยการให้ตำแหน่ง เพราะสถานของผู้ดำรงตำแหน่งนั้นช่วยให้มีการกระทำและเป็นที่ยอมรับร่วมกันในขอบเขตของงานนั้น เพราะการมอบหน้าที่นั้นเป็นการมอบหมายงานหรือการบริหารงานบางส่วนให้แก่ผู้ได้บังคับบัญชา เมื่อได้รับมอบหมายหน้าที่ก็จะได้รับสิทธิในการกระทำหรือในการตัดสินใจในสิ่งต่าง ๆ ภายในขอบเขตหน้าที่ที่ตนได้รับมอบ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของอำนาจตามมา คือ มีอำนาจในการพิจารณาความดีความชอบหรือความสามารถลงโทษผู้ได้บังคับบัญชาได้

การมอบหน้าที่ในลักษณะนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ คือ การได้รับการสมมติโดยเมื่อสงฆ์จะมอบหน้าที่ให้พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้กระทำหน้าที่แทนสงฆ์ สงฆ์จะใช้วิธีการ

^{๔๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒.

สวดสมมติหรือการสอบถามความพอใจ และมีการกำหนดคุณสมบัติ โดยอาศัยความยินยอม
พร้อมใจของภิกษุสงฆ์ที่เข้าร่วมประชุมกันทั้งหมดว่าจะมอบหน้าที่ในการทำกิจนั้น ๆ แก่ภิกษุ
สงฆ์รูปใด ถ้าหากมีภิกษุรูปใดเห็นว่าไม่เหมาะสมก็สามารถคัดค้านทั่วถึงได้ ตัวอย่างเช่น
การสมมติหรือมอบหน้าที่แก่ภิกษุทำหน้าที่เป็นผู้แจกภัตตาหาร ที่เรียกว่า “ภัตตเทศก์” มีคำมอบ
หน้าที่หรือคำสวดสมมติว่า ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ก็แลสงฆ์พึงสมมติอย่างนี้พึงขอร้องภิกษุก่อน ครั้นภิกษุผู้สามารถผู้
ฉลาดพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยอุตติหุติกรรมวาจา

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าความพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงแต่งตั้ง
ภิกษุชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่ผู้แจกอาหารนี้เป็นอุตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์แต่งตั้งภิกษุชื่อนี้เป็นเจ้าหน้าที่แจกอาหาร ท่าน
รูปใดเห็นด้วยกับการแต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่แจกอาหารท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่าน
รูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง^{๔๐}

ภิกษุที่ได้รับมอบหน้าที่แล้ว ก็มีสิทธิหน้าที่ในการแจกภัตตาหาร ตามที่ได้รับ
แต่งตั้งนั้น หากท่านปฏิบัติหน้าที่โดยชอบ คือ อยู่ในองค์ประกอบของพระภัตตเทศก์ ๕
ประการ คือ ปราศจากอคติ ๔ และรู้จักกิจนั้น ๆ เป็นอย่างดี ถ้าท่านปฏิบัติหน้าที่ภายใต้
องค์ประกอบเหล่านี้ใคร ๆ ก็ไม่สามารถที่จะตำหนิติเตียนการปฏิบัติหน้าที่ของท่านได้ เพราะ
ท่านเป็นผู้ที่สงฆ์และส่วนรวมมีมติร่วมกันแล้ว

๒. การสร้างพันธะต่อหน้าที่ หรือที่เรียกว่าความรับผิดชอบ ให้เกิดมีต่อผู้ที่ได้รับ
มอบหมายหน้าที่ ดังจะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่มีคุณสมบัติเหมาะสม
เป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบวชกุลบุตร เพื่อมิให้เป็นปัญหาในการปกครองจึงทรงให้ภิกษุถือ
พระอุปัชฌาย์ อันเป็นข้อปฏิบัติระหว่างอุปัชฌาย์และสัทธวิหาริกจะพึงปฏิบัติต่อกัน เรียกว่า
อุปัชฌายวัตรและสัทธวิหาริกวัตร

อุปัชฌาย์ เมื่อบวชให้กุลบุตรแล้วจะต้องติดตามให้การอบรมพร่ำสอน ตลอดจนให้
การอนุเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ แก่สัทธวิหาริกของตนอย่างสม่ำเสมอ ในขณะเดียวกันภิกษุที่เป็น
สัทธวิหาริกก็ต้องแสดงความกระตือรือร้นที่จะปรนนิบัติรับใช้ด้วยความเคารพ และทรง
อนุญาตให้พระอุปัชฌาย์มีอำนาจทำการประณาม หรือตำหนิติเตียนภิกษุที่เป็นสัทธวิหาริกของ

^{๔๐} วิ.จ. (ไทย) ๓/๓๒๖/๑๕๔ - ๑๕๕.

คนที่ประพฤติไม่เหมาะสม ๕ ประการ คือ 'ไม่มีความรักใคร่ ไม่เลื่อมใส ไม่มีความละเอียด ไม่มีความเคารพ และไม่หวังดีต่อพระอุปัชฌาย์โดยอยู่บนพื้นฐานของความปรารถนาดีต่อกัน

การที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ให้มีการถืออุปัชฌาย์วัตรและสัทธินาฬิกวัตร ดังกล่าวนี้อาจพิจารณาให้ลึกซึ้งก็จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์จะมอบหน้าที่ในการปกครองพระสงฆ์ในเบื้องต้น ให้เป็นการโดยตรงของพระอุปัชฌาย์จะต้องรับผิดชอบ ทั้งนี้เพราะพระอุปัชฌาย์แต่ละรูป เปรียบเหมือนเป็นบิดาบังเกิดเกล้าที่ให้กำเนิดแก่บุตรผู้เป็นสัทธินาฬิก การอบรมพร่ำสอนให้บุตรได้ประพฤติปฏิบัติชอบจึงเป็นการเบื้องต้นของผู้เป็นบิดามารดาที่จะต้องรับผิดชอบด้วยสามัญสำนึกของผู้ให้กำเนิด^{๔๒} หน้าที่จึงมีส่วนสัมพันธ์กับความรับผิดชอบเพื่อให้การปฏิบัติงานนั้นเป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม

หลักการมอบหน้าที่ในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าทรงประทานหลักการที่เป็นระเบียบการเพื่อใช้ในการสรรหา การคัดเลือก และการดำเนินงานเป็นไปด้วยความยุติธรรมตามหลักพระธรรมวินัย โดยเมื่อพิจารณาแล้วสามารถสรุปได้ ๓ ประการ คือ

๑. หลักพระวินัย คือ การแต่งตั้งสมมติด้วยการถือเอาอายุพรรษาเป็นเครื่องมือกำหนด เพื่อให้พระภิกษุผู้ได้รับการแต่งตั้งสมมติได้ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ เพราะผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจะประกอบไปด้วยภาวะที่สามารถปกครองตนเองและสามารถปกครองคนอื่น

๒. หลักพระธรรม การแต่งตั้งสมมติพระภิกษุเพื่อทำการแทนสงฆ์โดยอาศัย หลักพระธรรม คือ การสมมติด้วยการถือเอาความสามารถเป็นหลักในการแต่งตั้งมอบหมายหน้าที่ให้ดำเนินการในกิจนั้น ๆ ทั้งนี้เพราะแม้พระภิกษุถึงจะมีพรรษาตามที่กำหนดแล้ว แต่อาจจะเป็นผู้มีอุปนิสัยในด้านอื่นไม่ตรงกับหน้าที่นั้น ๆ หรืออาจเป็นผู้ที่ไร้ความสามารถ เป็นผู้โง่เขลา ไม่ฉลาดในกิจที่ได้รับการแต่งตั้ง ดังนั้น จึงต้องอาศัยหลักความสามารถเป็นเครื่องกำหนดคุณสมบัติเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยหรือบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เช่น การแต่งตั้งพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวก เป็นต้น

๓. หลักพระธรรมวินัยรวมกัน การแต่งตั้งสมมติพระภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์โดยอาศัย หลักพระธรรมวินัย คือ การสมมติด้วยการถือเอาหลักอายุพรรษา และความสามารถ เป็นตัวการกำหนดคุณสมบัติในการแต่งตั้งสมมติ ซึ่งผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งอาจจะเป็นผู้

^{๔๒} แสวง อุคัมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕.

มีพระราชปรมาภิไธยตามกำหนด และเป็นผู้ประกอบด้วยความรู้ความสามารถในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายนั้น เป็นต้น

๓.๒.๔ การจัดสายการบังคับบัญชาและช่วงของการบังคับบัญชา

ผู้บังคับบัญชา (Commander) ตามนัยทางพระพุทธศาสนาเทียบเคียงได้กับคำในความหมายของคำว่า อุปัชฌายาจารย์ ที่หมายถึง เป็นผู้รับให้การฟังฟัง เป็นผู้ฝึกสอน และเป็นผู้ปกครอง คอยดูแลรับผิดชอบ ส่วนผู้ใต้บังคับบัญชานั้น ได้แก่ สัททวิहारิก (แปลว่า ผู้ช่วย) หรืออันเตวาสิก (แปลว่า ผู้อยู่ในสำนัก หรือภิกษุผู้ขออยู่ร่วมด้วย) ส่วนกิริยาที่ฟังฟังนั้นชื่อว่า “นิตย” ในกรณีที่พระภิกษุที่เป็นพระนวกะที่ถืออุปัชฌาย์ในสำนักหนึ่ง เมื่อมีเหตุที่นิตยต้องระงับจากพระอุปัชฌาย์เดิมนั้น พระภิกษุที่เป็นพระนวกะจะต้องไปขอ นิตยกับพระภิกษุรูปอื่นผู้สามารถให้ฟังฟังได้ โดยภิกษุที่ให้ที่ฟังฟังนี้ชื่อว่า “อาจารย์” แปลว่า ผู้ฝึกมารยาท พระภิกษุที่เป็นผู้ฟังฟังนั้นชื่อว่า “อันเตวาสิก”^{๔๓}

คุณลักษณะของผู้ที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยผู้ที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาปกครองคนอื่นจะต้องเป็นผู้ที่ปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน เพราะถ้าไม่มีความสามารถปกครองตนเองได้แล้ว ก็ย่อมไม่สามารถปกครองคนอื่นได้ ดังที่มีพุทธพจน์ไว้ว่า “บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณธรรมที่เหมาะสมก่อน แล้วสอนคนอื่นในภายหลัง จึงจะไม่มัวหมอง บุคคลสอนผู้อื่นอย่างไร ก็พึงทำตนอย่างนั้น ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว จึงควรฝึก (ผู้อื่น) เพราะตนนั้นแลฝึกได้ยาก”^{๔๔} ผู้ที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์ จึงต้องเป็นผู้ที่ผ่านกระบวนการในการฝึกหัด พัฒนาตนเองจนสามารถครองตนหรือปกครองตนเองได้จึงจะสมควรทำหน้าที่ปกครองคนอื่นต่อไป

ลักษณะการจัดสายการบังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น มีพัฒนาการเป็นไปตามลำดับของการขยายตัวขององค์กรคณะสงฆ์ โดยในระยะเวลาเริ่มแรกที่มีการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ปกครองดูแลและจัดการบริหารกิจการขององค์กรคณะสงฆ์ด้วยตัวพระองค์เองทุกอย่าง นับตั้งแต่การคัดเลือก การรับบุคคล ที่จะเข้าเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ โดยการบวชให้ด้วยวิธี “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” เมื่อบวชให้แล้วก็ทรง

^{๔๓} พระมหาเสริมชัย ชยมงฺกโล, การบริหารวัด, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธทาสภวนาวิชาวชิธรรมกาย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๒ - ๑๑๘

^{๔๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘ - ๑๕๙/๘๑ - ๘๒.

อบรมให้การศึกษาแก่พระสาวกด้วยตัวพระองค์เอง ซึ่งการที่พระองค์ทรงทำเช่นนี้ได้ก็เพราะสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ขณะนั้นมีจำนวนน้อย แต่ต่อมาเมื่อองค์กรคณะสงฆ์มีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น ตลอดจนผู้ที่แสดงความประสงค์ที่จะขอบวชเข้าเป็นสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ก็มีจำนวนมากขึ้นตามลำดับ พระพุทธองค์จึงได้ทรงอนุญาตพระภิกษุที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นพระอุปัชฌาย์ให้การอุปสมบทแทนพระองค์ ทำให้กิจการของพระศาสนามีความเจริญขึ้นเป็นลำดับ

ในกาลต่อมา เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับเวฬุวันเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา และทรงมีพุทธานุญาตให้ภิกษุรับเสนาสนะและอยู่จำพรรษาเป็นที่ได้ ทำให้เกิดมีเจ้าอาวาส และคณาจารย์เป็นผู้ดูแลสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์เพิ่มขึ้น โดยตำแหน่งเหล่านี้พระเถระรูปเดียวอาจจะดำรงตำแหน่งอุปัชฌาย์ อาจารย์ เจ้าอาวาส และคณาจารย์ในขณะเดียวกันก็ได้ จะต่างกันก็แต่ลักษณะงานเท่านั้น พระเถระที่รับผิดชอบงานพระศาสนาทั้งหมดจะขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้า จึงมีธรรมเนียมว่า หลังจากออกพรรษาแล้วพระที่จำพรรษาอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของชมพูทวีป จะมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลรายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ^{๔๕}

การจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา ในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล จึงเป็นไปในลักษณะอาจารย์ปกครองศิษย์ บิณฑาปกครองบุตร ต่างมีความเมตตาเคารพรักใคร่ และเป็นกัลยาณมิตรของกันและกัน ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในสังฆวิहारิกฉนฺบุตร สังฆวิहारิกจักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในอุปัชฌาย์ฉนฺบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปัชฌาย์และสังฆวิहारิกจักมีความเคารพ ยำเกรงประพฤติกุลมเกลียวกัน จักถึงซึ่งความไพบูลย์ในพระธรรมวินัยนี้”^{๔๖}

การจัดระบบความสัมพันธ์แบบนี้ เป็นการติดตามระบบโครงสร้างพื้นฐานที่มีการรวมกลุ่มกันทางสังคม โดยเริ่มจากระบบครอบครัว ทำให้การอยู่ร่วมกันหรือการทำงานร่วมกันของสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์เป็นไปอย่างสมานฉันท์ มีความสามัคคี ปฏิบัติต่อกันด้วยการเพ่งที่ประโยชน์เกื้อกูลต่อกันและกันเป็นหลัก และเพื่อไม่ให้เป็นปัญหาทางการปกครองที่เกิดจากการถือพระอุปัชฌาย์ต่างกัน พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้มีการถืออุปัชฌาย์

^{๔๕} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๕.

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔/๘๑.

วัตรและสัทธีวาทิกวัตร กล่าวคือ ข้อปฏิบัติที่พระอุปัชฌาย์และภิกษุ (สัทธีวาทิก) ที่ได้รับการอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์รูปนั้น ๆ จะต้องประพฤติต่อกัน^{๔๓} ทรงให้อำนาจแก่พระอุปัชฌาย์และอาจารย์ ในการที่จะลงโทษแก่สัทธีวาทิกหรืออันเตวาลิกของตน ที่ประพฤติมิชอบได้ตามแต่จะเห็นสมควร เช่น การประณาม เป็นต้น

การจัดช่วงการบังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์ไม่ได้กำหนดไว้ตายตัวว่าผู้ปกครองคนหนึ่งจะต้องมีผู้ใต้บังคับบัญชากี่คน แต่มีเค้าให้ได้เทียบเคียงถึงช่วงของการบังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์ได้ว่า

ในสมัยหนึ่ง พระอุปนันทสากยบุตรมีสามเณรเพื่ออุปฐากไว้ ๒ รูป คือ สามเณร กัณฐกะและสามเณรมหกะ เธอทั้งสองมีปกติรังเก�กันประจำ ภิกษุทั้งหลายจึงนำความนี้มากราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงรับสั่งว่า ภิกษุรูปเดียวไม่ควรมีสามเณรรับใช้ ๒ รูป และทรงลงโทษแก่ผู้ละเมิดนั้นเป็นอาบัติทุกกฏ^{๔๔}

แต่ต่อมาตระกูลอุปฐากของท่านพระสารีบุตรส่งเด็กชายไปยังสำนักของท่านด้วยมอบหมายว่า “ขอพระเถระโปรดให้เด็กคนนี้บรรพชา” ท่านพิจารณาเห็นว่า พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ว่า ภิกษุรูปเดียวไม่พึงมีสามเณร ๒ รูปให้อุปฐาก เดียวนี้ท่านมีสามเณรราหูอยู่แล้วควรทำอย่างไร จึงนำความนี้กราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงรับสั่งเป็นอนุบัญญัติกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุรูปเดียวซึ่งเป็นผู้ฉลาดสามารถใช้สามเณร ๒ รูปให้อุปฐากได้ หรืออนุญาตให้ใช้สามเณรเท่าที่สามารถจะดักเตือนพราวดสอนให้อุปฐากได้”^{๔๕}

เมื่อพิจารณาจากเรื่องดังกล่าวที่ยกมานี้ สามารถอนุมานได้ว่าช่วงการบังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์ ผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งสามารถมีผู้ใต้บังคับบัญชามากกว่าหนึ่งคนก็ได้ แต่มีข้อแม้ไว้ว่าผู้บังคับบัญชานั้น จะต้องเป็นผู้ฉลาดและมีความสามารถในการปกครองดูแลฝึกอบรมและให้การศึกษาแก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชานั้นได้ทั่วถึง จำนวนจึงไม่เกี่ยวข้องแต่ยึดถือความสามารถของผู้ปกครองเป็นหลักในการที่จะมีผู้ใต้บังคับบัญชาที่รูปกี่ก็ได้

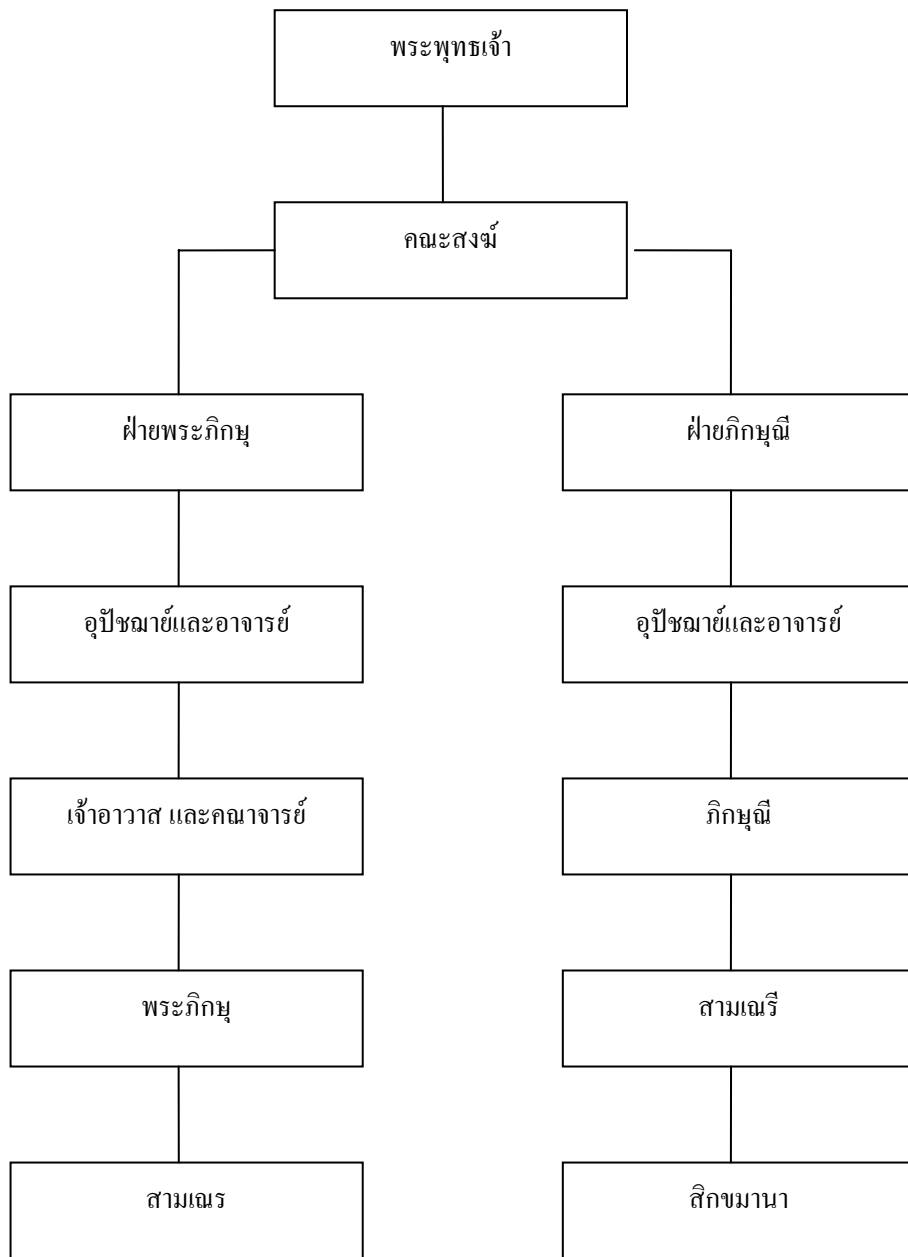
ลักษณะของการจัดสายการบังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล สามารถเขียนเป็นแผนภูมิภาพ ได้ดังนี้

^{๔๓} แสวง อุคมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๔๐.

^{๔๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๑/๑๕๖.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๘.

ภาพที่ ๓. แผนภูมิแสดงโครงสร้างสายการบังคับบัญชาคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล^{๕๐}

^{๕๐} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๖๘ – ๗๐.

๓.๒.๕ การประสานงาน

การอยู่ร่วมกันของคนหมู่มาก เป็นธรรมชาติของย่อมจะต้องมีวิธีการในการประสาน เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างปกติสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล ที่มีสมาชิกประกอบด้วยบุคคล ที่มีพื้นฐานสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีความแตกต่างกันทั้ง ชาติ ชั่ววรรณะ และการศึกษา เมื่อมาอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักการที่เป็นตัวประสานทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน เพื่อให้การดำรงอยู่ร่วมกันเป็นไปด้วยดีมีความสามัคคีกลมเกลียวกันสมานฉันท์ หากเป็นตรงกันข้ามย่อมจะทำให้เกิดความแตกแยกเป็นกลุ่มเล็กบ้างใหญ่บ้าง จนกระทั่งกลายเป็นปฏิปักษ์ต่อกันและกันในที่สุด สิ่งสำคัญในการประสานงานจึงเป็นการประสานความสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ให้คนทั้งหลายเข้ากันและร่วมกันทำกิจกรรมนั้น ๆ

หลักการที่จะชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และไปด้วยกันนั้น เรียกว่า พระธรรมวินัย กล่าวคือ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างปกติสุขจำเป็นต้องอาศัยหลักธรรม เพื่อเป็นเครื่องน้อมนำจิตใจของพระสาวกให้มีความกลมเกลียวกัน และนอกจากนั้นยังต้องอาศัยคุณธรรมของพระสงฆ์สาวก เช่น ความเป็นกัลยาณมิตรของกันและกัน ความหวังดีในทางธรรมต่อกัน ความสามัคคีกันในทางธรรม ความพร้อมเพรียงกันทำหน้าที่โดยเห็นแก่ธรรมเป็นหลัก และยังต้องเคารพลัทธิวินัยหรือประเพณีนิยมของกันและกัน โดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน คือ วิมุต^{๕๑} พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงหลักธรรมที่เกี่ยวกับการที่จะช่วยให้คนมาประสานกัน ไปด้วยกัน ไว้อย่างมากมาย เช่น สังคหวัตถุ ๔ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ^{๕๒} และสาราณียธรรม ๖ ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง หรือธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๕๓} เป็นต้น

ในส่วนของพระวินัยเป็นการอาศัยระเบียบปฏิบัติที่เป็นแบบแผน เพื่อให้เป็นการหมายรู้ร่วมกันถึงขอบเขตอำนาจหน้าที่ของการดำเนินชีวิตร่วมกัน เพราะสมาชิกในองค์กร

^{๕๑} พระมหาธรรมวัด อริยธมฺโม (ยศขุน), การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก, วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๔.

^{๕๒} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐ – ๕๑.

^{๕๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๕ – ๖๐.

คณะสงฆ์สมัยพุทธกาล ประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีความแตกต่างกัน การที่จะประสานคนจำนวนมากให้มีความคิดเห็นเป็นไปในทางเดียวกัน จำเป็นต้องลดความแตกต่างระหว่างบุคคลเสียก่อน แล้วสร้างบรรทัดฐานที่เป็นรูปแบบของการดำเนินชีวิตที่เป็นไปอย่างเดียวกัน มีการสร้างเป้าหมายให้คนในองค์กรได้รับรู้และกระทำร่วมกัน พระวินัยจึงเป็นการจัดสรรโอกาสทำให้ชีวิตและสังคมมีระบบระเบียบ และมีโอกาสเกิดขึ้น ทำให้ทำอะไร ๆ ได้อย่างคล่อง ดำเนินชีวิตได้สะดวก ดำเนินกิจการสะดวกเพราะถ้าชีวิตและสังคมไม่มีระเบียบ ไม่เป็นระบบ ก็จะสูญเสียโอกาสในการดำเนินชีวิตและทำกิจกรรมของสังคมให้เป็นไปด้วยดี^{๕๔} เปรียบเหมือนกันกับ “ดอกไม้ต่างพรรณที่เขากองไว้บนพื้นกระดานร้อยดีแล้วด้วยด้าย ลมย่อมกระจ่ายไม่ได้ ขจัดไม่ได้ กำจัดไม่ได้ซึ่งดอกไม้เหล่านั้น เพราะเขาร้อยดีแล้วด้วยด้ายฉะนั้น”^{๕๕}

คณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลจึงเป็นคณะที่เพียบพร้อมประกอบไปด้วย สีสสามัญญดา และทิสสามัญญดา ดังที่ปรากฏกถาคำสรรเสริญในปสาทสูตร^{๕๖} มีใจความโดยย่อว่า “บรรดาหมู่คณะใด ๆ ในโลก หมู่พระสาวกของพระพุทธองค์เป็นหมู่คณะที่เลิศที่สุด เพราะเป็นหมู่คณะที่มีการประพฤติธรรม เป็นอยู่ด้วยธรรม มีธรรมเป็นเครื่องอาศัย” อันทำให้การเป็นอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างเรียบร้อยดีงาม แม้จะมีความเห็นที่เป็นการขัดแย้งกันบ้างในบางครั้ง บางเรื่อง ก็ใช้หลักกรรมวินัยในการตัดสิน โดยมีรูปแบบที่เป็นกระบวนการมีการแต่งตั้งผู้ทำหน้าที่ในการตัดสินอธิกรณ์ การขอมติจากที่ประชุม การเปิดโอกาสให้ทั้งจำเลยและผู้ฟ้องได้กล่าวแก้ต่างในที่ประชุม

นอกจากนั้นการแต่งตั้งผู้ประสานงานเป็นการเฉพาะ ยังเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงจัดให้มีในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล โดยเป็นการแต่งตั้งให้มีพระภิกษุเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นการเฉพาะ เป็นตัวแทนหรือเป็นสื่อกลางในการอำนวยความสะดวกตามกาลเวลา และสถานที่ เช่น การที่สงฆ์แต่งตั้งพระอานนท์เป็นผู้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าเป็นต้น ซึ่งถ้าเปรียบในสมัยปัจจุบันก็คือเลขาส่วนตัวนั่นเอง ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสรรเสริญท่านไว้ว่า

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด, หน้า ๑๕.

^{๕๕} วิมหา. (ไทย) ๑/๗/๑๓.

^{๕๖} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๔/๓๘.

ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคทั้งหลายในอดีตและอนาคต ที่จัดว่าเป็นผู้
อุปัฏฐากผู้ยอดเยี่ยมก็เหมือนอานนทของเราเอง อานนทที่เป็นบัณฑิต ย่อมรู้ว่า นี่เป็นกาล
เพื่อจะเข้าเฝ้าพระศากยโคตม นี่เป็นกาลของพวกภิกษุ นี่เป็นกาลของพวกภิกษุณี นี่เป็นกาล
ของพวกอุบาสก นี่เป็นกาลของพวกอุบาสิกา นี่เป็นกาลของพระราชา นี่เป็นกาลของราช
มหาอำมาตย์ นี่เป็นกาลของพวกเดียรธีย์ นี่เป็นกาลของพวกสาวกเดียรธีย์^{๕๗}

ถ้ามีกรณีพิเศษหรือเกิดปัญหาที่เป็นอธิกรณ์ขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ พระพุทธองค์
ทรงอนุญาตให้คณะสงฆ์แต่งตั้งผู้ประสานงานเป็นการเฉพาะ เรียกว่า ทูต เป็นผู้ทำหน้าที่คอย
ประสานงานระหว่างทั้งสองฝ่าย โดยผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจะต้องเป็นบุคคลที่เป็นกลางและ
มีความรู้ความสามารถเป็นอย่างดี มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย เป็นต้น
หลักในการประสานงานในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์ทรงวางหลักการ
ของพระธรรมวินัย กล่าวคือ สืบย้อนนำมาซึ่งบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกัน มีการปฏิบัติต่อกัน
อย่างมีแบบแผน และธรรมย่อมมน้อมนำจิตใจให้มีความสามัคคี กลมเกลียวกัน มีความพร้อม
เพียร ร่วมจิตรวมความคิดมุ่งตรงต่ออุดมการณ์เดียวกัน การดำรงอยู่และการปฏิบัติ
กิจการต่างๆ ในองค์กรคณะสงฆ์เป็นไปอย่างถูกต้องและเรียบร้อยดีงาม

สรุป การจัดองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล คือ การที่พระพุทธ
องค์ทรงบัญญัติพระธรรมวินัย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองและให้การศึกษาพัฒนา
ตนเองของสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ ให้ได้บรรลุอุดมการณ์สูงสุดของพระพุทธศาสนา โดย
พระธรรมวินัยจะครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตทุกอย่าง เริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัติ สิทธิ
หน้าที่ และวิธีการรับสมาชิกใหม่เข้าสู่ชุมชนคือสงฆ์ การดูแลสมาชิกใหม่ การแต่งตั้ง
เจ้าหน้าที่ทำกิจการสงฆ์ พร้อมด้วยคุณสมบัติและหน้าที่ที่กำหนดให้ และรวมถึงระเบียบ
เกี่ยวกับการแสวงหา การจัดทำ การเก็บรักษา และการแบ่งสรรปัจจัย^{๕๘} โดยเป็นระเบียบ
ปฏิบัติเพื่อให้สงฆ์ได้หมายรู้ร่วมกันในสังคมสงฆ์ เช่น ระเบียบการรับและจัดแบ่งส่วนอาหาร
การทำจีวร และข้อปฏิบัติเกี่ยวกับจีวร การจัดสรรที่อยู่อาศัย ระเบียบวิธีดำเนินการประชุม การ
โจทก์หรือฟ้องคดี ข้อปฏิบัติของการโจทก์ จำเลยและผู้วินิจฉัยคดี วิธีดำเนินการและตัดสินคดี
การลงโทษแบบต่าง ๆ เป็นต้น

^{๕๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๘/๑๕๕.

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐,
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรม จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๔๘ – ๔๔๙.

๓.๓ ปัญหาและวิธีป้องกันแก้ไขในการจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

คำว่า ปัญหา (Problem) ตามนัยทางพระพุทธศาสนา ตรงกับศัพท์ของคำว่า “อริกฺขณ” ที่หมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นจะต้องจัดต้องทำ หรือเรื่องที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ^{๕๙} หรืออีกนัยความหมายหนึ่ง คือ เหตุ โทษ เรื่องราว คดีความ ในที่นี้หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสงฆ์ เป็นสิ่งที่จะต้องดำเนินการ^{๖๐} เมื่อมีอริกฺขณอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ ทุกฝ่ายที่มีส่วนรับผิดชอบจะต้องรีบดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ๆ อย่างเร่งด่วน เพื่อไม่ให้เป็นอุปสรรคต่อการประพฤติปฏิบัติพรหมจรรย์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะเมื่อเกิดอริกฺขณอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่ผาสุกของภิกษุและหมู่สงฆ์ ทำให้สงฆ์แตกแยกเป็นฝักฝ่าย หรือก่อให้เกิดความไม่เลื่อมใสศรัทธาต่อประชาชนทั่วไปที่เป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ และเป็นสาเหตุของการเสื่อมของพระศาสนา

ลักษณะอริกฺขณที่จัดเป็นปัญหาในการจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล มีด้วยกัน ๔ ประเภท^{๖๑} คือ

๓.๓.๑ ปัญหาวิวาทาธิกฺขณ การทะเลาะกันด้วยปารภพระธรรมวินัย

วิวาทาธิกฺขณ มาจากศัพท์คำว่า วิวาท + อธิกฺขณ คือ การทะเลาะ การโต้แย้งกัน การกล่าวเถียงแย้งกัน กล่าวต่าง คือ ว่าเป็นคนละทางไม่ลงรอยกัน^{๖๒} ที่หมายถึง ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความวิวาท ความกล่าวต่างกัน ความกล่าวโดยประการอื่น การพูดเพื่อความกลัดกลุ้มใจ การด่าทอในเรื่องนั้น ๆ รวมเรียกว่า วิวาทาธิกฺขณ^{๖๓} ในที่นี้หมายถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัยเป็นหลัก

วิวาทาธิกฺขณสามารถจัดเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. การวิวาทที่มีความปรารถนาดีเป็นมูล คือ ต้องการให้ความรู้ความเข้าใจ และการปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย มีเจตนาดีต่อพระธรรมวินัย มีจิตประกอบด้วยกุศลจิต คือ อโลกะ อโทสะ และอโมหะ

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๖๒.

^{๖๐} วิ.ภุช. (ไทย) ๓/[๔๔].

^{๖๑} วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๐ – ๓๓๑.

^{๖๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๘๑.

^{๖๓} วิ.ฐ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑.

๒. การวิวาทที่มีความปรารถนาเลวเป็นมูล มีความคิดร้ายต่อพระธรรมวินัย หรือ เพราะขเลา มีความคื้อร้น ถือทิกฐิของคณเป็นใหญ่ไม่ยอมรับฟังความคิด มีจิตที่ประกอบไปด้วยอกุศลจิต คือ โลภะ โทสะ และโมหะ

การวิวาทที่มีความปรารถนาเลวเป็นมูลประกอบไปด้วยโทษลักษณะ ๖ คู่ คือ

- ๑) เป็นผู้มักโกรธ เป็นผู้ถือโกรธ
- ๒) เป็นผู้ลบหลู่ เป็นผู้ตีเสมอท่าน
- ๓) เป็นผู้มีปคติริษยา เป็นผู้ปกตติระหนี่
- ๔) เป็นผู้อวดดี เป็นผู้เจ้ามายา
- ๕) เป็นผู้ถือแต่ความปรารถนาลามก มีความเห็นผิด
- ๖) เป็นผู้ถือแต่ความเห็นของตน ถืออย่างแน่นแฟ้น ปลดไดยาก รวมเข้าในภาวะเป็นผู้มีจิตสัมปยุตด้วยโลภะ โทสะ และโมหะ

มูลเหตุที่ทำให้ภิกษุวิวาทกัน เฉพาะที่ปรารถนาพระธรรมวินัยเป็นหลักในบาลีแจกไว้ ๕ คู่^{๖๔} คือ

๑. นี้เป็นธรรม นี้มิใช่ธรรม
๒. นี้เป็นวินัย นี้มิใช่วินัย
๓. นี้ตถาคตทายิตไว้ นี้ตถาคตไม่ได้ทายิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้
๔. นี้จริยาวัตรที่ตถาคตได้ประพฤติมา นี้จริยาวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพฤติมา
๕. นี้ตถาคตทรงบัญญัติไว้ นี้ตถาคตไม่ได้ทรงบัญญัติไว้
๖. นี้อาบัติ นี้อนาบัติ
๗. นี้อาบัติเบา นี้อาบัติหนัก
๘. นี้อาบัติมีส่วนเหลือ นี้อาบัติไม่มีส่วนเหลือ
๙. นี้อาบัติชั่วหยาบ นี้อาบัติไม่ชั่วหยาบ

การทะเลาะวิวาทกันของพระภิกษุในสมัยพุทธกาล จนเป็นเหตุให้สงฆ์เกิดความแตกแยกขาดความสามัคคีกันนั้นมีด้วยกันหลายกรณี แต่ที่เด่นชัดและจัดเป็นปัญหาในการจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล ที่มีการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก คือ กรณีการทะเลาะกันของภิกษุชาวเมืองโกสัมพี^{๖๕} ดังมีรายละเอียดโดยย่อว่า

^{๖๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑.

^{๖๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๑/๓๓๓.

ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ โขสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี มีภิกษุที่เป็นคณาจารย์ต่างมีศรัทธามากด้วยกัน ๒ รูป คือ พระวินัยธร (เจ้าอาวาสพระวินัย) และพระธรรมธร (เจ้าอาวาสพระสูตร) วันหนึ่งพระธรรมธรใช้วัจจกฐิ (ห้องสุขา) แล้วเหลือน้ำใช้ไว้ในหม้อชำระ เมื่อพระวินัยธรมานำวัจจกฐิต่อจากพระธรรมธร พบน้ำเหลืออยู่ในภาชนะ จึงได้กลับออกมาถามและทราบบอกว่าพระธรรมธรเป็นคนทำไว้ จึงได้แจ้งให้พระธรรมธรทราบว่าเป็นผู้ต้องอาบัติ ฝ่ายพระธรรมธรเมื่อรู้ตัวว่าต้องอาบัติก็ปรารถนาจะแสดงอาบัติ แต่เมื่อพระวินัยธรได้ถามว่าท่านไม่รู้ว่าเป็นอาบัติหรือ พระธรรมธรก็ตอบว่าไม่รู้ พระวินัยธรจึงกล่าวว่าถ้าไม่มีเตนาก็ไม่เป็นอาบัติ เสร็จแล้วต่างคนต่างแยกย้ายกันไป

ต่อมาภายหลัง พระวินัยธรรนำความมาเล่าให้ลูกศิษย์ของตนฟังว่า พระธรรมธรแม้ต้องอาบัติก็ยังไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ ภิกษุที่เป็นศิษย์ของพระวินัยธรจึงนำความมากล่าวกับภิกษุที่เป็นศิษย์ของพระธรรมธร และภิกษุที่เป็นศิษย์ของพระธรรมธรจึงได้นำความมาเล่าให้อาจารย์ของตนฟัง พระธรรมธรจึงกล่าวกับศิษย์ของตนว่า ตอนแรกพระวินัยธรว่าไม่เป็นอาบัติ แต่บัดนี้มาว่าเป็นอาบัติ พระวินัยธรนี้พูดเท็จ จึงนำความนี้ไปกล่าวกับศิษย์ของพระวินัยธรบ้าง ส่วนศิษย์ของพระวินัยธรก็ได้้นำความไปเล่าให้อาจารย์ของตนฟัง ทำให้เรื่องขยายความใหญ่ขึ้น มีความเห็นไม่ตรงกันว่าใครผิดใครถูก เกิดการโต้เถียงกันจนภิกษุฝ่ายพระวินัยธรเห็นเป็นโอกาส จึงลงอุกเขปนียกรรมลงโทษพระธรรมธรในฐานะที่ไม่เห็นอาบัติ จนเป็นเหตุให้พุทธบริษัท ๔ แยกกันเป็นสองฝ่าย

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องได้ทรงส่งทูตมาเพื่อให้ระงับอธิกรณ์นั้น แต่ทั้งสองฝ่ายก็หาได้ระงับไม่ จึงทรงเสด็จมาเองและตรัสสอนชี้ถึงประโยชน์และโทษของการขาดความสามัคคี แต่ภิกษุทั้งสองฝ่ายก็ไม่เชื่อฟัง ทำให้พระองค์ระอากับความประพฤติเหล่านั้น จึงได้เสด็จหลีกไปจำพรรษาอยู่ป่ารกจิตวันแต่เพียงลำพัง เมื่อประชาชนทั้งหลายได้ทราบข่าวพระองค์ทรงหลีกหนีไปจำพรรษาอยู่ที่ป่ารกจิตวัน เพราะเหตุแห่งการทะเลาะกันของพระวินัยธรกับพระธรรมธรเป็นเหตุ จึงไม่ยอมให้มีการบำรุงสงฆ์ทั้งสองฝ่าย ทำให้ภิกษุสงฆ์ทั้งสองฝ่ายได้สติสำนึกผิด และพากันเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่กรุงสาวัตถีเพื่อระงับอธิกรณ์ต่อหน้าพระพักตร์

ครั้นเมื่อไปถึง พระธรรมธชยอมรับว่า การที่ตนเหลือน้ำไว้ในภาชนะนั้นเป็นอาบัติ และการที่สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมนั้นก็เป็นกรณขบธรรม เป็นอันว่าการวิวาทาธิกรณ์นี้เป็นการยอมความกันสงฆ์ไม่ได้ชี้ขาด พระพุทธองค์จึงประกาศให้สงฆ์ถอนกรรมนั้นเสีย และให้

ทั้งสองฝ่ายประชุมกัน แม้ภิกษุที่เป็นไขก็ให้มาจะให้ฉันพะไม่ได้ ให้ภิกษุรูปหนึ่งสวดประกาศความสามัคคีแห่งสงฆ์ด้วยญัตติทุติยกัมมวาจา แล้วให้ทำอุโบสถสวดพระปาติโมกข์ขึ้น

พุทธวิธีในการป้องกันและแก้ไขปัญหาวีวาทาธิกรณ์

ก. พุทธวิธีป้องกันวีวาทาธิกรณ์

พุทธวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการป้องกัน และวางเป็นแนวทางในการป้องกันปัญหาวีวาทาธิกรณ์ เพื่อไม่ให้เกิดอธิกรณ์ขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์มีอยู่ด้วยกัน ๒ ส่วน^{๖๖} คือ ในส่วนพระธรรมได้ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์อันระบุถึงหัวใจพระศาสนาในที่ประชุมเนื่อง ๆ มา และในส่วนพระวินัย ได้ทรงตั้งธรรมเนียมสั่งมอโบสถด้วยสวดปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน หรือเมื่อเกิดความสงสัยก็ให้มีการประชุมวิสาขากันถึงวินัยบางข้อในที่ประชุมสงฆ์ได้ ซึ่งพระสาวกได้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการที่เป็นสำคัญต่อมา คือ การทำสังคายนาพระธรรมวินัย ตั้งไว้เป็นแบบแผนเป็นคราว ๆ มาตลอดถึงได้จารีกลงในปกรณ์

ข. พุทธวิธีแก้ไขวีวาทาธิกรณ์

เมื่อเกิดปัญหาวีวาทาธิกรณ์ขึ้นในสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงประทานหลักการในการแก้ไขปัญหา หรือวิธีการระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในสงฆ์ไว้ ๒ ประการ คือ

๑. สัมมุขวินัย คือ วิธีการระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า ในที่นี้หมายถึงในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม มีวิธีการดำเนินการอยู่ ๓ อย่าง^{๖๗} คือ

๑) การตกลงกันเอง คือ คู่วิวาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยอมรับว่าผิดของตนผิด ของอีกฝ่ายหนึ่งถูก เป็นการยอมความกันเอง

๒) การตั้งผู้วินิจฉัย คือ คู่วิวาททั้งสองฝ่าย พร้อมกันเลือกตั้งพระเถระที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นที่เคารพ นับถือ ของที่ประชุมสงฆ์นั้น ๆ เป็นคณะหรือบุคคลก็ได้ ให้เป็นผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นนั้น

๓) การให้อำนาจสงฆ์ คือ เมื่อสงฆ์บางพวกปฏิบัติพระธรรมวินัยผิดแผกออกไปจากที่นับถือกันมา ไม่เห็นชอบด้วย มีการแตกแยกเกิดขึ้นแพร่หลาย จนกลายเป็นฝักฝ่าย และมี

^{๖๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก, หน้า ๑๒๘.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘ – ๑๓๓.

เก้าเงื่อนไขความรุนแรงเกิดขึ้น ในที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวกด้วยเหตุบางอย่าง เช่น ขณะที่
สงฆ์ประชุมวินิจฉัยอธิกรณ์อยู่นั้นมีผู้ก่อวาท หรือหากพิจารณาต่อไปอาจมีปัญหาติดตามมา
ได้ ให้ถอนเรื่องนั้นและยกไปพิจารณาในที่อื่น เรียกวิธีนี้ว่า อุพพาหิกวิธี คือ สงฆ์เลือกภิกษุ
บางรูปในที่ประชุมที่ มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นที่รับรองของทุกฝ่าย ตั้งเป็นคณะแล้วมอบ
เรื่องให้นำไปวินิจฉัยอธิกรณ์นั้น ๆ

๒. เภยยสิกขา วิธีระงับอธิกรณ์โดยการตัดสินตามเสียงข้างมาก^{๖๘} สงฆ์จะใช้วิธีนี้ใน
กรณีที่บุคคลหลายฝ่ายมีความเห็นไม่ตรงกัน กล่าวคือ เมื่อสงฆ์ไม่สามารถระงับอธิกรณ์นั้น
ด้วยอุพพาหิกวิธี ภิกษุเหล่านั้นจึงมอบอธิกรณ์แก่สงฆ์ ด้วยการแต่งตั้งภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่
ประกอบไปด้วยองค์ ๕ คือ ไม่ลำเอียงเพราะชอบ ไม่ลำเอียงเพราะชัง ไม่ลำเอียงเพราะหลง ไม่
ลำเอียงเพราะกลัว และรู้จักสลาภที่จับแล้วและยังไม่จับ ให้เป็นผู้ให้จับสลาภ ซึ่งมีวิธีในการจับ
สลาภด้วยกัน ๓ วิธี คือ ปกปิด กระซิบบอก และเปิดเผย สุดแล้วแต่จะเลือกใช้วิธีการอย่างใด
อย่างหนึ่งที่เห็นสมควร เพื่อให้เป็นไปด้วยความถูกต้องไม่ให้เกิดความเป็นธรรม

๓.๓.๒ ปัญหานุวาทาธิกรณ์ การโจทกล่าวหากันด้วยอาบัติ

อนุวาท หมายถึง การโจท การฟ้อง การกล่าวหากัน ด้วยอาบัติ^{๖๙} ภิกษุทั้งหลาย ย่อม
โจทภิกษุด้วยศีลวิบัติ อาจารวิบัติ ติฎฐิวิบัติ และอาชีวะวิบัติ การโจท การกล่าวหา การฟ้องร้อง
การประท้วง ความเป็นผู้คล้อยตาม การทำความอุตสาหะโจท การตามเพิ่มกำลังให้ในเรื่องนั้น
นี้เรียกว่า อนุวาทาธิกรณ์^{๗๐}

ลักษณะของภิกษุผู้โจทแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท^{๗๑} คือ

๑. ภิกษุผู้ปรารธนาดี มีจิตประกอบด้วยกุศลมูล ๓ โจทเพราะเห็นแก่พระธรรมวินัย
ปกป้องพระธรรมวินัย

๒. ภิกษุผู้ปรารธนาเลว มีจิตประกอบด้วยอกุศลมูล ๓ โจทเพราะมุ่งร้ายแก่เขา

๓. ภิกษุทั้งหลาย ย่อมโจทภิกษุบางรูปที่มีผิพรรณน่ารังเกียจ ไม่น่าดูมีรูปร่างเล็ก
ไม่สมประกอบ เป็นคนบอด ง่อยกระจอกหรืออัมพาต

^{๖๘} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๓๔/๓๕๒.

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗๕.

^{๗๐} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑ - ๓๓๒.

^{๗๑} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๗/๓๓๕ - ๓๓๘.

๔. ภิกษุทั้งหลาย ย่อมโจทภิกษุบางรูปที่เป็นคนพูดไม่ดี พูดกระราน พูดไม่ซัด

อธิกรณ์อันภิกษุจะพึงยกขึ้นได้นั้น ต้องเป็นเรื่องที่มีมูล มูลในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะเรื่องที่เป็นจริงหรือมีเงาแห่งความจริงโดยส่วนเดียวเท่านั้น แต่รวมความหมายถึง เรื่องที่ได้เห็นเอง เรื่องที่ได้ยินเองหรือมีผู้บอก และเชื่อว่าเป็นจริง เรื่องที่เว้นจากสองสถานนั้น แต่รังเกียจโดยอาการ เช่น ได้ยินว่าพัสดุชิ้นนั้นของผู้มีชื่อเสียง ได้พบพัสดุชนิดนั้นในที่อยู่ของภิกษุชิ้นนั้น^{๓๒} เป็นต้น

มูลเหตุแห่งอนุวาทาธิกรณ์มี ๖ ประการ^{๓๓} คือ

๑. เป็นผู้มักโกรธ เป็นผู้ถือโกรธ

๒. เป็นผู้ลบหลู่ เป็นผู้ตีเสมอท่าน

๓. เป็นผู้มีปกติริษยา เป็นผู้ปกตติระหนี่

๔. เป็นผู้อวดดี เป็นผู้เจ้ามายา

๕. เป็นผู้ถือแต่ความปรารถนาลามก มีความเห็นผิด

๖) เป็นผู้ถือแต่ความเห็นของตน ถืออย่างแน่นแฟ้น ปลอดภัยยาก รวมเข้าในภาวะเป็นผู้มีจิตสัมปยุตด้วยโลภะ โทสะ และโมหะ

ลักษณะของปัญหาอนุวาทาธิกรณ์ ที่จัดเป็นปัญหาในการจัดองค์การคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล เช่น กรณีพระเมตติยะและพระกุมมชกะที่กล่าวโจทพระทัฬหฬลบุตร^{๓๔}ว่าเป็นผู้มีศีลวิบัติ ดังมีเนื้อความโดยย่อว่า

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ พระทัฬหฬลบุตรที่เป็นพระอรหันต์และบวชเมื่ออายุ ๗ ขวบ และเป็นผู้ได้รับสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นเสนาสนปัญญูปกะและภัตตทุเทศกะ ในสมัยนั้นมีพระบวชใหม่ ๒ รูป คือ พระเมตติยะและกุมมชกะ เป็นผู้มีบุญน้อยปกติได้รับเสนาสนะและอาหารในชั้นเลวอยู่เป็นประจำ วันหนึ่งคหบดีผู้ชอบถวายทาน มีความประสงค์ต้องการจะถวายภัตตาหารที่เรื้อนของตน และได้ไปหาท่านพระทัฬหฬลบุตรที่วัด และสอบถามว่าภัตตาหารที่ตนจะถวายพรุ่งนี้นั้นท่านนิมนต์ภิกษุ

^{๓๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักรธรรมชั้นเอก, หน้า ๑๓๗.

^{๓๓} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๗/๓๓๕ - ๓๓๗.

^{๓๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๕๒/๓๐๕.

รูปไปไหนไปฉัน ทำให้เขาไม่พอใจเมื่อกลับไปถึงบ้านจึงได้สั่งให้สาวใช้ว่า ถ้าพรุ่งนี้มีภิกษุมารับ
ภัตตาหารจงจัดที่ไว้ที่ซุ้มประตูแล้วเอาปลายข้าวกับน้ำผักคองถวาย

พระเมตติยะและภุมมชกะเมื่อรู้ว่าตนจะได้ไปฉันที่บ้านคหบดี ตกกลางคืนนั้นนอน
ไม่หลับเพราะมีความดีใจและหวังจะได้ฉันภัตที่ประณีต แต่เมื่อรุ่งเช้าไปถึงที่บ้านคหบดีถูก
หญิงรับใช้นิมิตให้นั่งที่ซุ้มประตูและได้รับภัตตาหารที่เป็นปลายข้าวกับน้ำผักคอง เมื่อ
สอบถามได้รู้ว่าเป็นคำสั่งของคหบดี ก็เลยสงสัยและปรึกษากันว่าเมื่อวานที่คหบดีไปที่วัด
ท่านพระทัตถพมัลลบุตรคงจะใส่ความตนทั้งสองต่อหน้าคหบดี

เมื่อกลับมาถึงวัดจึงนั่งซึมอยู่ และในขณะนั้นมีนางภิกษุณีชื่อเมตติยามาหาพวกตน
จึงปรึกษากันและวางแผนให้นางภิกษุณีนี้นั้น แต่งเรื่องให้นางภิกษุณีชื่อว่าเมตติยายื่นเรื่องฟ้อง
ว่าถูกพระทัตถพมัลลบุตรได้ข่มขืนเธอ นางภิกษุณีนำความไปยื่นฟ้องในสำนักของ
พระพุทธเจ้าว่า พระพุทธองค์ทรงรับฟ้องและรับสั่งให้สงฆ์ประชุมเพื่อไต่สวนเนื้อความด้วย
ตัวพระองค์เอง ในการสอบถามพระทัตถพมัลลบุตรให้การยืนยันว่า “ตั้งแต่เกิดมา ตนนั้นไม่
รู้จักการเสพเมถุนกรรมแม้แต่ในความฝัน ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงเมื่อตอนตื่นอยู่” ลำดับนั้นพระ
พุทธองค์จึงทรงรับสั่งให้สงฆ์สืบนางภิกษุณีชื่อว่าเมตติยานั้นเสีย แล้วเสด็จจากที่ประทับเข้า
พระวิหาร

แต่พระเมตติยาและพระภุมมชกะ ได้แจ้งให้สงฆ์ทราบ ว่า “อย่าให้นางภิกษุณีเมตติ
ยานั้นสืบเสีย เพราะนางไม่มีความผิด” และได้สารภาพความจริงว่า การที่พระทัตถพมัลลบุตร
ถูกใส่ความจากนางภิกษุณีชื่อว่าเมตติยาดังนั้น เป็นแผนการของพวกตนทั้งสอง ในการที่จะ
ใส่ความพระทัตถพมัลลบุตรด้วยสีลวิบัติ เพื่อต้องการให้พระทัตถพมัลลบุตรพ้นจากพรหมจรรย์
เพราะมีความโกรธ และความไม่พอใจในตัวท่านพระทัตถพมัลลบุตร อันมีสาเหตุมาจากการที่
จัดตนทั้งสองรูปไปฉันยังบ้านคหบดี สงฆ์ทั้งหลายจึงนำความกราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรง
ทราบ และทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามได้ความจริงแล้ว จึงตรัสตำหนิพระเมตติยะและ
พระภุมมชกะด้วยประการต่าง ๆ และทรงบัญญัติเป็นสิกขาบทลงโทษแก่ภิกษุที่กล่าวโจทก์ภิกษุ
อื่นด้วยอาบัติปาราชิกที่ไม่มีมูลเป็นอาบัติสังฆาทิเสส

พุทธวิธีในการป้องกันและการแก้ไขอนุวาทาธิกรณ์

ก. พุทธวิธีป้องกันปัญหา

การป้องกันปัญหาเกี่ยวกับอนุวาทาธิกรณ์ พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงคุณลักษณะของ
ผู้ที่เกี่ยวข้องอันเป็นพุทธวิธีในการป้องกันปัญหา ๓ ฝ่าย คือ

๑. ในส่วนของผู้โจทก์ คือ ภิกษุผู้ปรารธนาจะโจทก์ผู้อื่น จะต้องพิจารณาคุณสมบัติภายในตนเสียก่อน และใคร่ครวญหลักฐานของตนให้ดีเสียก่อนจึงควรกล่าวโจทก์ผู้อื่น ภิกษุผู้จะโจทก์จึงต้องประกอบไปด้วยคุณธรรมที่ทำได้ไว้ในใจ ๕ ประการ^{๗๕} คือ

๑) เรามีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์หรือไม่

๒) เรามีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์หรือไม่

๓) เรามีเมตตาจิต ไม่อาฆาตพยาบาทเพื่อนพรหมจารีหรือไม่

๔) เราเป็นพหูสูต ทรงสุตะ มีการสั่งสมสุตะหรือไม่ เราได้สดับมาก ทรงจำได้แม่นยำ คล่องปาก ขึ้นใจ รู้ชัดด้วยปัญญาและประกาศพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์พร้อมทั้งอรรณพยัญชนะให้บริสุทธิ์ได้หรือไม่

๕) เราทรงจำปาติโมกข์ทั้งสองได้แม่นยำโดยพิสดาร จำแนกถูกต้อง จัดระเบียบถูกต้อง วินิจฉัยถูกต้องโดยสุตะโดยอนุพยัญชนะหรือไม่

นอกจากนั้นภิกษุที่ปรารธนาจะโจทก์ผู้อื่น ยังต้องประกอบด้วยคุณธรรมที่เป็นคุณสมบัติภายใน ๕ อย่าง^{๗๖} คือ

๑) เราจะกล่าวโดยกาลที่ควร จะไม่กล่าวโดยกาลที่ไม่ควร

๒) เราจะกล่าวคำจริง จะไม่กล่าวคำเท็จ

๓) เราจะกล่าวคำสุภาพ จะไม่กล่าวคำหยาบ

๔) เราจะกล่าวคำมีประโยชน์ จะไม่กล่าวคำไร้ประโยชน์

๕) เราจะกล่าวด้วยเมตตาจิต จะไม่มุ่งร้าย

และอีกประการหนึ่งที่สำคัญ ที่ภิกษุผู้ปรารธนาจักโจทก์ผู้อื่น จะต้องมียุทธธรรมที่ทำได้ไว้ในใจ ๕ ประการ^{๗๗} คือ

๑) มีความการุญ

๒) มุ่งประโยชน์

๓) มีความเอ็นดู

๔) มุ่งออกจากอาบัติ

๕) ยึดวินัยไว้เป็นแนวทางหรือเป็นหลัก

^{๗๕} วิ.ญ. (ไทย) ๓/๓๕๕/๓๐๒ – ๓๐๔.

^{๗๖} วิ.ญ. (ไทย) ๓/๔๐๐/๓๐๔.

^{๗๗} วิ.ญ. (ไทย) ๓/๔๐๑/๓๐๓.

๒. ในตัวผู้ถูกโจท คือ ภิกษุผู้ถูกโจทจะต้องตั้งอยู่ในธรรม ๒ ประการ^{๗๘} คือ ความจริง และความไม่พุ่นเคือง

๓. ในส่วนผู้ว่าอรรถคดี หรือผู้จะรับชำระอธิกรณ์ คือ ภิกษุที่จะเป็นผู้ว่าคดีหรือรับชำระอธิกรณ์จะต้องใคร่ครวญพิจารณาให้ดีจึงจะไม่ทำให้เดือดร้อนในภายหลัง โดยผู้จะรับว่าอธิกรณ์จะต้องประกอบไปด้วยองค์ ๕ ประการ^{๗๙} คือ

- ๑) เป็นกาลสมควร
- ๒) เป็นเรื่องจริง หรือแน่ใจว่าเป็นอย่างนั้น
- ๓) เป็นการประกอบด้วยประโยชน์
- ๔) จักได้ภิกษุผู้เคยเห็นกัน ผู้เคยคบกัน เข้าเป็นฝ่ายโดยธรรมวินัย
- ๕) ความยุ่งยากหรือความแตกแห่งสงฆ์เพราะการนั้นจะไม่มี

ข. พุทธวิธีแก้ไขปัญหา

การแก้ไขปัญหานวาทาธิกรณ์^{๘๐} มีวิธีระงับ ๔ ประการ^{๘๑} คือ

๑. สัมมุขวินัย คือ วิธีการระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า ในที่นี้หมายเอาในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม

๒. สติวินัย คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยยกเอาสติขึ้นเป็นหลัก (เป็นพระอรหันต์) ในกรณีที่มีผู้โจทพระอรหันต์ด้วยสติวิบัติ เหมือนในกรณีของท่านพระทัฬหฬลบุตร สงฆ์จะสวดประกาศสมมติให้แก่ผู้เป็นพระอรหันต์นั้นว่า ท่านผู้นี้มีสติสมบูรณ์ เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะโจทพระอรหันต์ด้วยอาบัติไม่ได้ การให้สติที่ชอบธรรมนั้นมี ๕ อย่าง คือ

- ๑) ภิกษุเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ต้องอาบัติ
- ๒) ผู้อื่นโจทภิกษุนั้น
- ๓) ภิกษุนั้นขอ
- ๔) สงฆ์ให้สติวินัยแก่ภิกษุนั้น
- ๕) สงฆ์พร้อมเพรียงกันโดยธรรมให้

^{๗๘} วิ.ญ. (ไทย) ๓/๔๐๑/๓๐๘.

^{๗๙} วิ.ญ. (ไทย) ๓/๓๕๘/๓๐๐ – ๓๐๒.

^{๘๐} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๓๖/๓๕๖.

๓. อมูพหวินัย คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้า ในกรณีที่ มีผู้โจทภิกษุนั้นด้วยอาบัติที่ต้องในขณะที่เป็นบ้า สงฆ์จะสวดประกาศสมมติเพื่อไม่ให้ใคร ๆ โจทเธอด้วยอาบัติ

๔. ตัสสปาปิยลิกา คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยตัดสินลงโทษแก่ผู้กระทำความผิด เมื่อสงฆ์ พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่ามีความผิดจริงแม้เธอจะไม่รับสารภาพ

๓.๓.๓ ปัญหาอาปัตตาทิกรณ์ การต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ไข

อาปัตตาทิกรณ์ คือ เรื่องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ไขตัวให้พ้นจากอาบัติ ที่ภิกษุ ต้องเข้าแล้วจะต้องทำคืน คือจำจะต้องปลดเปลื้องให้พ้นเสียจากอาบัติตามลำดับความหนักเบา ของอาบัตินั้น รวมเรียกว่า อาปัตตาทิกรณ์ คำว่า อาบัติ แปลว่า การต้อง การล่วงละเมิด คำนี้ เป็นชื่อเรียกภิกษุที่ล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ และเป็นชื่อเรียกโทษหรือความผิดที่เกิดจากการ ล่วงละเมิดสิกขาบท อาบัติว่าโดยชื่อมี ๘ กอง คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส ถุลลัจจัย ปาจิตติย ปาฏิ เทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาสิต ภิกษุเมื่อต้องอาบัติจะต้องแสดงคืนตามลำดับความหนักเบาของ อาบัตินั้น ๆ

มูลเหตุแห่งอาปัตตาทิกรณ์เกิดจากสมุฏฐานแห่งอาบัติ ๖ อย่าง^{๘๑} คือ

๑. อาบัติเกิดทางกาย ไม่ใช่ทางวาจา ไม่ใช่ทางจิตก็มี
๒. อาบัติเกิดทางวาจา ไม่ใช่ทางกาย ไม่ใช่ทางจิตก็มี
๓. อาบัติเกิดทางกายกับวาจา ไม่ใช่ทางจิตก็มี
๔. อาบัติเกิดทางกายกับจิต ไม่ใช่ทางวาจาก็มี
๕. อาบัติเกิดทางวาจากับจิต ไม่ใช่ทางกายก็มี
๖. อาบัติเกิดทางกาย วาจา กับจิตก็มี

การระงับหรือการแก้ไขตัวให้พ้นอาบัติ ที่ภิกษุต้องเข้าแล้วจำต้องทำคืนเสีย ด้วย การระงับในสำนักบุคคลก็มี ลหุอาบัติทั้งปวงย่อมระงับในสำนักบุคคล คือผู้ต้อง แสดงอาบัตินั้นแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งก็ได้อาบัตินั้นเป็นอันระงับ^{๘๒} ทั้งนี้เพราะภิกษุผู้ต้องอาบัติด้วยเจตนา หรือแกเล้งต้องอาบัติ และปกปิดไว้ และถึงอกติเพราะเหตุแห่งตนบ้าง เพราะเหตุแห่งผู้อื่นบ้าง

^{๘๑} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๘/๓๓๘.

^{๘๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก, หน้า ๑๕๘.

ยอมได้ชื่อว่าเป็นอลัชชี คือเป็นผู้ไม่มีความละอาย^{๔๓} การต้องอาบัติทั้ง ๗ กองนั้น เมื่อจำแนกตามความหนักเบาของอาบัติแล้ว สามารถจำแนกได้ ๓ ประเภท คือ

๑. อาบัติหนัก หรือทุกฎุลลาบัติ คือ เป็นอาบัติชั่วหยาบจัดเป็นอาบัติ อตถกัจฉา คือเยียวยาแก้ไขไม่ได้ เป็นอันตมัตถุ คือ วัตถุมีในที่สุด ซึ่งทำให้ภิกษุผู้ต้องมิโทษถึงที่สุด คือขาดจากภาวะของคนทันที หรือขาดจากภาวะของความเป็นภิกษุผู้ต้องพึงปฎิญาแล้ว จะต้องละเพศภิกษุเสีย หรือสงฆ์พึงให้นาสนะเสียจากเพศภิกษุลาสิกขาบทเป็นฆราวาส บุคคลผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทนี้ชื่อว่า ปาราชิก แปลว่า ผู้พ่ายแพ้

๒. อาบัติหนักรองลงมา คือ อาบัติสังฆาทิเสส ที่แปลว่า หมวดอาบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ หมายความว่า วิธีการจะออกจากอาบัตินี้ต้องอาศัยสงฆ์ตั้งแต่ต้นไปจนตลอด จัดเป็นอาบัติหนักขึ้น “สเทกัจฉา” เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้วไม่ถึงกับขาดจากภาวะของพระภิกษุเป็นแต่เพียงพร่องหรือเป็นเหตุแห่งความเสียหาย ผิดปกติ ภิกษุเมื่อต้องเข้าแล้วจะต้องประพฤติวัตร เรียกว่า มานัต แปลว่า นับ (ราตรี) แล้วสงฆ์จึงสาวดะรับอาบัติ เรียกว่า อัพภาน แปลว่า เรียกเข้าหมุ่ แต่ถ้าปกปิดไว้ล่วงวันเท่าใด ต้องประพฤติวัตร เรียกว่า อยู่ปริวาส แปลว่า อยู่ใช้ ครอบวันเท่านั้น และในขณะที่อยู่ปริวาสตลอดถึงสงฆ์ยังไม่ได้อัพภาน เมื่อต้องอาบัตินั้นซ้ำอีก ต้องอยู่ปริวาสหรือประพฤติมานัตใหม่ เรียกว่า ปฎิกัสสนา แปลว่า กิริยาชักเข้าหาอาบัติเดิม^{๔๔}

๓. อาบัติที่จัดเป็นลหุกาบัติ คือ อาบัติที่นับเนื่องจากอาบัติถูกลักจ้ยลงมาจากจนถึงทุพภาสิต ภิกษุต้องอาบัติแล้วจะต้องทำคืนด้วยการเปิดเผยโทษของตนแก่ภิกษุอื่น มีวิธีทำกล่าวไว้ในบาลีอุโปสถขันธกะคัมภีร์มหาวรรคว่า “ภิกษุผู้ต้องอาบัตินั้น พึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่งแล้วแสดงชื่ออาบัติที่ต้องนั้นเสีย เพื่อให้เกิดการสำรวมระวังต่อไป ทำเช่นนี้ก็ได้อีกชื่อว่าแสดงแล้ว^{๔๕}

^{๔๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๒) หลักสูตรนักธรรมชั้นโท, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๔.

^{๔๔} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), เรียบเรียง, พระพุทธศาสนาปริทรรศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕๘ – ๓๖๑.

^{๔๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๒) หลักสูตรนักธรรมชั้นโท, หน้า ๑๕๔ – ๑๕๕.

ภิกษุเมื่อต้องอาบัติแล้วจะต้องทำคืนอาบัตินั้น ๆ เพื่อที่ตนจะได้เป็นผู้บริสุทธิ์เว้นไว้
แต่ว่าต้องอาบัตินักที่เป็นปราชิกที่ไม่สามารถจะแก้ไขได้ นอกนั้นจะต้องทำคืนให้หมด
เพราะการที่ตนเป็นผู้ทุศีล หรือมีศีลวิบัติว่าย่อมได้รับโทษ ๕ ประการ^{๘๖} คือ

- ๑) ย่อมมีความเสื่อม โภกทรัพย์เป็นอันมาก เพราะมีความประมาทเป็นเหตุ
- ๒) กิตติศัพท์ในทางชั่วของบุคคลนั้นย่อมแผ่ไปกระจายไป
- ๓) จะเข้าไปยังบริษัทใดก็มีความเก้อเขิน ไม่แก่กล้า
- ๔) ย่อมหลงลืมสติตาย
- ๕) ภายหลังตายแล้วยังต้องไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

และในทางกลับกัน บุคคลผู้มีศีลย่อมได้รับผลตรงกันข้ามจากข้อที่กล่าวมาแล้ว
ข้างต้น อย่างไรก็ตาม ปกติของบุคคลผู้ทุศีลหรือต้องอาบัตีย่อมมีวิปปฏิสาร (ความร้อนใจ)
และเป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ “เพราะเมื่อบุคคลผู้ทุศีล เมื่อพูดเรื่องศีล ก็ขัดใจ โกรธเคือง
พยายาม ชิงเคียด แสดงอาการโกรธ ขัดเคือง และไม่พอใจ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบุคคลผู้
ทุศีล ไม่เห็นศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) ในตน และไม่ได้ปติปราโมทย์ที่มีศีลสัมปทา
นั้นเป็นเหตุ การพูดเรื่องศีลจึงเป็นเรื่องไม่ดีสำหรับผู้ทุศีล”^{๘๗} เป็นเหตุแห่งการทะเลาะกัน

พุทธวิธีในการป้องกันและการแก้ไขอาบัติตถาธิกรณ์

ก. พุทธวิธีในการป้องกัน

สิ่งสำคัญการป้องกันไม่ให้เกิดการต้องอาบัติและเกิดเป็นอธิกรณ์ในสงฆ์นั้น จะต้อง
เริ่มจากตัวบุคคลที่จะต้องมีส่วนในการรักษาศีล หรือการปฏิบัติตามศีลของตน เพื่อให้ตนนั้น
มีศีลเป็นที่อาศัย โดยการปฏิบัติตามศีลนั้นสามารถแยกเป็น ๒ ด้าน^{๘๘} คือ

๑. การฝึกหัดขัดเกลาดนเอง เพื่อความก้าวหน้าในคุณธรรมที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เป็นส่วน
ที่เกี่ยวกับธรรมของบุคคล ภิกษุจะต้องเป็นผู้ใส่ใจ ขวนขวายศึกษาให้รู้จริงในพระธรรมวินัย
เพื่อที่จะเป็นผู้ปกครองตนเอง หรือเป็นผู้ที่สามารถทำการคุ้มครองรักษาความประพฤติของตน
ทางไตรทวาร คือ กาย วาจา และทางใจให้ได้ ด้วยการสำรวม ระมัดระวังปิดกั้นอกุศลจิตที่เป็น

^{๘๖} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๓/๓๓๕.

^{๘๗} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๓/๒๕๕.

^{๘๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๔๓๔.

เหตุแห่งการประพาศิณไม่ให้เกิดขึ้นเรียกว่า สัมมปธาน และสังวรปธาน^{๘๘} และการมีความสังวร ๕ ประการ^{๘๙} เพื่อระวังรักษาจิต คือ

๑) ปาฏิโมกขสังวร คือ การสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ด้วยการศึกษาและทำความเข้าใจในข้อที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตและทรงห้ามไว้ สำรวมด้วยการสังวรในปาฏิโมกข์เพียบพร้อมด้วยอาจารย์ (มารยาท) และโคจร (การเที่ยวไป) มีปกติเห็นภัยในโทษเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

๒) สติสังวร คือ การสำรวมอินทรีย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ระวังรักษามิให้บาปอกุศลธรรมเข้าครอบงำ

๓) ญาณสังวร คือ การสำรวมการตัดกระแสกิเลสมีต้นหาเป็นต้นเสียได้ ด้วยการใช้อนุญาพิจารณามิให้เข้าครอบงำจิตตลอดถึงรู้จักพิจารณาเสพปัจจัยสี่

๔) ขันติสังวร คือ การสำรวมด้วยขันติ ด้วยการอดทนต่อหนาว ร้อน หิว กระหาย และถ้อยคำรุนแรงรวมทั้งทุกขเวทนาต่าง ๆ ได้โดยไม่แสดงอาการวิตก

๕) วิริยสังวร คือ การสำรวมด้วยความเพียร พยายามขับไล่ บรรเทา จัดอกุศลวิบากที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป ตลอดจนละมิจฉาชีพ เพียรแสวงหาปัจจัยสี่เลี้ยงชีพด้วยสัมมาชีพ ที่เรียกว่า อาชีวปาริสุทธิ

เพื่อให้พระภิกษุผู้บวชใหม่เป็นผู้สามารถปกครองตนเองได้ ถ้ายังไม่พ้นจากการเป็นพระนวกะจึงต้องถือนิสัยในสำนักของอุปัชฌาย์ หรืออาจารย์ เพื่อที่จะขออยู่ในปกครองของท่าน และขอท่านที่ตนขออยู่ในปกครองนั้นเป็นที่พึ่ง ในการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยให้พอรักษาตัวได้ มีกำหนด ๕ พรรษา จึงจะพ้นจากการถือนิสัยได้เรียกว่า นิสัยมุตตะกะ

๒. การคำนึงถึงประโยชน์ผู้อื่นหรือสังคม ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับส่วนรวม วินัยสงฆ์ท่านเน้นความสำคัญอย่างนี้ไว้อย่างหนักแน่น จะสังเกตได้จากเมื่อพระภิกษุกระทำผิดพระพุทธเจ้าทรงประชุมสงฆ์สอบถามได้ความจริงแล้ว จะทรงชี้โทษของการกระทำนั้นว่า ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของบุคคลที่ยังไม่เลื่อมใส หรือบุคคลที่เลื่อมใสแล้วก็จะกลายเป็นอื่น เพราะการดำรงอยู่ของสงฆ์ต้องอาศัยศรัทธาของประชาชนในการให้การอุปถัมภ์

ข. พุทธวิธีในการแก้ไข

^{๘๘} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓ - ๑๔/๒๓ - ๒๖.

^{๘๙} พระธรรมปฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๘.

การแก้ไขปัญหาอาปัติาธิกรณัที่เกดมีในสงฆ์นั้น พระพุทธรองคัทรงมีวิธีการใน การระงับหรือการแก้ไข ๓ ประการ คือ

๑. สัมมุขาวินัย คือ วิธีระงับอธิกรณัในที่พร้อมหน้า ในที่นี้หมายเอาในที่พร้อมหน้า สงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม

๒. ปญฺญญาตกรณั คือ วิธีระงับอธิกรณัโดยปรับอาบัติตามคำรับสารภาพของ จำเลย การแสดงอาบัตินี้ถือว่าเป็นปญฺญญาตกรณัเช่นเดียวกัน

๓. ตินวัตถารกะ คือ วิธีระงับอธิกรณัโดยการที่ทั้ง ๒ ฝ่ายประนีประนอมกัน เปรียบเหมือนเอาหญ้ากลบไว้ ไม่ต้องชำระสะสางความ วิธีนี้ใช้ระงับอธิกรณัที่ยุ่งยาก

๓.๓.๔ ปัญหากิจจาธิกรณั กิจธุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องจัดต้องทำด้วยการประชุม สงฆ์

กิจจาธิกรณั หมายถึง การงานหรือกิจอันจะพึงทำด้วยการประชุมสงฆ์^{๕๑} กล่าวคือ ความเป็นหน้าที่ หรือความเป็นกรณียกิจแห่งสงฆ์ ที่ประกอบไปด้วย อปโลกนกรรม ญัตติ กรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติตติยกรรม^{๕๒}

มูลเหตุของกิจจาธิกรณัที่เกิดจากสงฆ์มีอยู่ ๓ ลักษณะ^{๕๓} คือ

๑. กิจจาธิกรณัที่เป็นกุศล คือ สงฆ์มีจิตเป็นกุศล ทำอปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติ ทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม

๒. กิจจาธิกรณัที่เป็นอกุศล คือ สงฆ์มีจิตเป็นอกุศล ทำอปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม

๓. กิจจาธิกรณัที่เป็นอัปายากฤต คือ สงฆ์มีจิตอัปายากฤตทำอปโลกนกรรม ญัตติ กรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม

โดยกิจจาธิกรณัที่อยู่ในรูปของสังฆกรรมมี ๔ ประเภท^{๕๔} คือ

๑. อปโลกนกรรม คือ กรรมอันสงฆ์พึงทำด้วยการบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ ไม่ต้อง ตั้งญัตติ คือ คำเผด็จสงฆ์ ไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือ ประกาศความปรึกษาและตกลงของสงฆ์

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๗.

^{๕๒} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

^{๕๓} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๒๓/๓๔๑.

^{๕๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนักรัษณัชั้นเอก, หน้า ๑ - ๘.

มี ๕ สถาน คือ การนาสนะสามเณร ที่กล่าวคู่พระพุทเจ้า เรียกว่า นิสสารณา และการรับสามเณรผู้ประพฤดิเรียบร้อยแล้วให้เข้าได้อีก เรียกว่า โอสาร์ณา การบอกขออนุญาตปลงผมนคนผู้จะบวชอันภิกษุกระทำเอง เรียกว่า ภันฑุกัมม การประกาศลงพรหมทัณฑ์ คือไม่ว่ากล่าวภิกษุที่หัวคือว่ายาก เรียกว่า พรหมทัณฑ์ และยังมีกรรมลักษณะที่ควรกล่าวถึง คือ การที่ภิกษุณีสงฆ์อาจประกาศห้ามกันไว้ภิกษุที่แสดงความหยาบโล้นหรืออาการไม่สมควรนั้น ๆ และนอกจากนี้ยังมีการประกาศแจกอาหารในโรงฉันเป็นต้น

๒. ญัตติกรรม คือ กรรมอันสงฆ์พึงทำด้วยการตั้งญัตติไม่ต้องสวดอนุสาวนา มี ๕ สถาน คือ การเรียกอุปสัมปทาเปกษะ ผู้ที่ไล่เลียงอันตรายภิกษุกรรมแล้วเข้าไปในหมู่สงฆ์ เรียกว่าโอสาร์ณา การประกาศถอนพระธรรมกถึก ผู้ไม่แตกฉานในธรรมในอรรถ คัดค้านคดีโดยหาหลักฐานมิได้ ออกเสียจากการระงับอธิกรณ์ เรียกนิสสารณา และอุโบสถ ปวารณา การสมมติต่างเรื่อง คือสมมติตนหรือผู้อื่นเป็นผู้ถามอันตรายภิกษุกรรมต่ออุปสัมปทาเปกษะ สมมติตนหรือผู้อื่นเป็นผู้ถามเป็นผู้วิสัยวินัย และการให้คินจิรวและบาตรที่เป็นนิสัคคีย์ที่ภิกษุสละแล้วแก่เจ้าของเดิม รับอาบัติอันภิกษุแสดงในสงฆ์ ประกาศเลื่อนปวารณาออกไป และกรรมลักษณะ คือ การประกาศเริ่มต้นระงับอธิกรณ์ด้วยคินจิตถารกวินัย

๓. ญัตติทุติยกรรม คือ กรรมอันทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนึ่งเดียว หมายความว่า กรรมมีวาจาครบ ๒ คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๑ ครั้ง มี ๗ สถาน คือ นิสสารณา (การขับออกจากหมู่) โอสาร์ณา (การรับเข้าหมู่) เช่น การประกาศประณามวัชพลิจฉวี ผู้ประพฤดิให้ร้ายแก่พระศาสนา เรียกว่า คำว่าบาตร และการประกาศระงับประณามวัชพลิจฉวี นั้น ผู้รู้สึกโทษตนแล้วกลับประพฤดิเรียบร้อย เรียกว่า หงายบาตร , สมมติต่างเรื่อง มีสมมติสี่มาและสมมติภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์ เป็นต้น ให้ต่างอย่าง คือ ให้ผ้ากฐินและให้จิรวของภิกษุสามเณรผู้มรณะแก่คิลาณุปิฎฐาก ประกาศถอนหรือเลิกอาณิสงส์กฐิน เป็นต้น และกรรมลักษณะ ได้แก่ การแสดงที่สร้างกุฎีให้แก่ภิกษุ ญัตติทุติยกรรมที่สวดในลำดับไปในการระงับอธิกรณ์ด้วยคินจิตถารกวินัย

๔. ญัตติจตุตถกรรม คือ กรรมอันสงฆ์ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน หมายความว่า เป็นกรรมมีวาจาครบ ๔ คือ มีการตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และสวดอนุสาวนา ๓ ครั้ง มี ๗ สถาน คือ นิสสารณา (การขับออกจากหมู่) โอสาร์ณา (การรับเข้าหมู่) ท่านกล่าวว่าได้แก่สงฆ์ทำกรรม ๗ สถาน มีตัสซนียกรรมเป็นต้น ลงโทษแก่ภิกษุผู้ประพฤดิมิชอบ และยกโทษภิกษุนั้นผู้ประพฤดิ สมมติ ได้แก่ สมมติภิกษุเป็นผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุณี การให้ปริวาสแก่ภิกษุผู้

ต้องอาบัติสังฆาทิเสส การนิคคะหะภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสสซ้ำให้ประพฤตินานต์ใหม่ การสมณูภาสนา คือการห้ามภิกษุไม่ให้ถือรั้นการอันมิชอบ การระงับอาบัติสังฆาทิเสส ของภิกษุผู้ประพฤติปวิวาสและมานัตครบกกำหนดแล้ว

สังฆกรรม ๔ ประเภทนี้ เรียกว่า กิจจาธิกรณ โดยเกิดขึ้นในสงฆ์แล้วสงฆ์จะต้องจัดต้องทำให้เรียบร้อย ซึ่งกิจบางกิจที่มีความสำคัญน้อย ก็ให้ตั้งญัตติอย่างเดียว ไม่สวดอนุสาวนา หรือสวดอนุสาวนาครั้งเดียวก็ได้ แต่กิจบางอย่างมีความสำคัญมากต้องมีการตั้งญัตติและสวดอนุสาวนา ๓ ครั้ง เพื่อให้เป็นไปอย่างละเอียดมีความถูกต้องเหมาะสม เพราะกิจต่าง ๆ ที่ทำในสงฆ์นี้ หากผู้ทำมีความไม่ชอบธรรมย่อมนำมาซึ่งความแตกแยกเกิดเป็นอธิกรณต่าง ๆ ตามมาได้ พระพุทธองค์จึงทรงตรัสประทานแนวทางในการปฏิบัติกิจแต่ละอย่างของหมู่สงฆ์ไว้โดยละเอียด แต่อย่างไร ก็ย่อมมีกิจบางอย่างที่ภิกษุเมื่อทำไปแล้วก่อให้เกิดปัญหาได้พระพุทธองค์จึงทรงประทานหลักและวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหามาไว้ดังนี้

พุทธวิธีในการป้องกันและแก้ไขปัญหากิจจาธิกรณ

ก. พุทธวิธีป้องกัน

ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงกำหนดหลักเกณฑ์ในการทำกิจกรรมแต่ละกรณีไว้อย่างรัดกุม และชัดเจน โดยหลักการที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้สำหรับสังฆกรรมประเภทต่าง ๆ นั้น ประกอบไปด้วย^{๕๕}

๑. สถานที่ประชุม จะต้องเป็นสถานที่ที่กำหนดไว้อย่างเฉพาะ และมีเขตแดนจำกัดเป็นที่แน่นอน เรียกว่า สิมาเขต ทั้งนี้จะต้องเป็นสถานที่ที่ไม่แคบและกว้างเกินไป สามารถทำกิจนั้น ๆ ได้สะดวกตามสมควรแก่กรณี สิ่งที่จะใช้กำหนดเขตสีมา ได้แก่ ภูเขา ศิลา ป่า ไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง แม่น้ำ เป็นต้น

๒. การนับองค์ประชุม จะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าจำนวนผู้ร่วมประชุมมีเท่าไร และมีใครบ้าง ทั้งนี้เพราะในการทำสังฆกรรมแต่ละอย่างพระพุทธเจ้าทรงกำหนดองค์ประชุมไว้เป็นการเฉพาะ ดังนั้น จึงต้องมีการนับองค์ประชุมเพื่อให้ครบตามกำหนดตามกิจนั้น ๆ

๓. สิทธิผู้เข้าร่วมประชุม ผู้เข้าร่วมประชุมในการทำสังฆกรรมแต่ละประเภทจะมีสิทธิเท่าเทียมกัน ในการแสดงความคิดเห็นไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนหรือคัดค้านมติในที่

^{๕๕} พ.ท. ประสาร ทองภักดี, กฎหมายมหาชนตามแนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓.

ประชุมก็ได้ตามแต่เห็นสมควร แต่จะต้องเป็นไปตามขอบเขตของพระธรรมวินัยที่ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้

๔. การสวดนิตติในที่ประชุม เป็นการขอความร่วมมือทั้งผู้ที่จะทำการแทนสงฆ์ และคณะสงฆ์ส่วนร่วม ในการที่จะแต่งตั้งสมมติภิกษุเป็นผู้ทำหน้าที่แทนสงฆ์ส่วนร่วม ประกอบกันนั้น ๆ

๕. การรับรองมติของที่ประชุม ในการทำสังฆกรรมโดยทั่วไป มติของที่ประชุม จะต้องเป็นเอกฉันท์ หรือเมื่อมีผู้ไม่เห็นด้วยก็อาจจะทำการจับฉลาก หรือถือเสี่ยงช้างมากเป็น ข้อตัดสิน แต่ทั้งนี้ทุกอย่างจะต้องเป็นไปตามหลักการของพระธรรมวินัยเป็นหลัก

ข. พุทธวิธีแก้ไขปัญหา

กิจจาธิกรณ์ที่จัดเป็นปัญหาในองค์กรคณะสงฆ์มีวิธีการระงับอย่างเดียว คือ สัมมุขาวินัย คือ การระงับในที่พร้อมหน้า^{๕๖}

สรุป อธิกรณ์เมื่อเกิดขึ้นในสงฆ์ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่สงบเรียบร้อย ทำให้ขาด ความสามัคคีของหมู่คณะ ทำให้เกิดความแตกแยก เป็นฝักฝ่าย ส่งผลต่อการประพฤติ พรหมจรรย์และการดำเนินชีวิตร่วมกัน เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตและการพัฒนาตนเอง ให้เขาถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระศาสนา เพราะสิ่งสำคัญในการอยู่ร่วมกันของคนหมู่มากจึง ต้องมีหลักในการยึดเหนี่ยวน้ำใจ โดยหลักการนั้นเรียกว่า พระธรรมวินัย ซึ่งพระธรรมวินัยจะ ครอบคลุมทั้งรูปแบบ หรือที่เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตของพระภิกษุทั้งหมด เมื่อเกิดมี ปัญหาที่เป็นอธิกรณ์ขึ้นในสงฆ์ พระพุทธองค์จึงทรงมีพุทธวิธีในการแก้ไขปัญหานั้น ๆ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปด้วยดี ซึ่งหลักการนั้นเรียกว่า “อธิกรณ์สมณะ”^{๕๗} คือธรรมเนียม ระเบียบอธิกรณ์ หรือวิธีการดำเนินเพื่อระงับอธิกรณ์ มี ๗ ประการ คือ สัมมุขาวินัย สติวินัย อมูพหวินัย ปฏินุญาตถระณะ เขยฺยยสสิกา ตัสสปาปิยสสิกา และติณวัฏฏารกวินัย และมีระเบียบ วิธีการลงโทษ เพื่อเป็นการป้องปรามผู้กระทำความผิดที่เรียกว่า “นิคหกรรม” เป็นการลงโทษตาม พระธรรมวินัย ซึ่งเป็นหลักการป้องกันและแก้ไขปัญหาในตัวเอง โดยหลักการเหล่านี้นี้ยังคง มีใช้มาตราบจนถึงปัจจุบัน

^{๕๖} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๔๒/๓๕๖.

^{๕๗} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๔๒/๓๖๓.

บทที่ ๔

การประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

สิ่งสำคัญในการนำแนวคิดที่ได้จากการศึกษา “การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล” มาประยุกต์ใช้กับองค์กรคณะสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน คือ การเรียนรู้และทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ที่เป็นจริงของสังคมไทยสมัยปัจจุบัน เพราะสภาพการณ์ที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันเป็นเงื่อนไขของการกระทำ การทำความเข้าใจในเงื่อนไขของการกระทำที่ชัดเจนย่อมจะช่วยให้การนำแนวคิดที่ได้มาประยุกต์ใช้ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

ดังนั้น ในเบื้องต้นผู้วิจัยจะกล่าวถึงสภาพการณ์โดยรวมขององค์กรคณะสงฆ์และสังคมทั่วไปในปัจจุบันพอเป็นนัยสังเขป แล้วจึงจะนำแนวคิดที่ได้จากการศึกษามาประยุกต์ใช้ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ การประยุกต์ใช้ต่อการองค์กรคณะสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน

๔.๑.๑ ด้านการปกครองคณะสงฆ์

การจัดโครงสร้างองค์กรการปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน นอกจากจะใช้พระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองแล้ว ยังใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^๑ มาเป็นเครื่องมือในการปกครองด้วย โดยเนื้อหาสำคัญของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มีทั้งหมด ๔๖ มาตรา แบ่งเป็น ๘ หมวด มีสาระสำคัญ คือ การมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ไว้กับมหาเถรสมาคมที่เป็นองค์กรสูงสุด ให้เป็นองค์กรที่มีหน้าที่ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ทั้งหมด

องค์กรมหาเถรสมาคม ประกอบไปด้วย สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการโดยตำแหน่ง ทรงอำนาจสูงสุดในการบังคับบัญชาการคณะสงฆ์ และมีสมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง มีพระราชาคณะที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่เกิน ๑๒ รูป เป็นกรรมการ(มาตรา ๑๒) ซึ่งส่วนมากจะทรงแต่งตั้งไว้

^๑ ดูรายละเอียดใน พระเทพเวที (ประกอบ ธมฺมเสฏฺฐโณ), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๑ – ๑๒๗.

เต็ม โดยดำรงตำแหน่งคราวละ ๒ ปี และอาจได้รับการแต่งตั้งอีก (มาตรา ๑๔) ก็ได้ตามสมควร อธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง และให้กรมการศาสนามีหน้าที่เป็นสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม (มาตรา ๑๓)

การจัดระเบียบการปกครองตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มีการแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง ได้แก่ การปกครองคณะสงฆ์ในส่วนรวมทั่วพระราชอาณาจักร กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ที่มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน มีเจ้าคณะใหญ่เป็นผู้รับผิดชอบในการบริหารและขึ้นตรงต่อมหาเถรสมาคม ประกอบไปด้วยเจ้าคณะใหญ่ ๕ คณะ คือ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต โดยเจ้าคณะใหญ่หนต่าง ๆ นี้จะบริหารงานโดยสั่งการไปยังเจ้าคณะปกครองในส่วนภูมิภาคอีกทีหนึ่ง

๒. การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ได้แก่ การปกครองคณะสงฆ์เฉพาะส่วน การกำหนดแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล การปกครองทุกส่วนชั้นจะมีเจ้ามหายานิกายและเจ้าคณะธรรมยุต ปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิคายนั้น ๆ และเพื่อความเรียบร้อยในการปกครอง อาจจัดให้มีตำแหน่งรองเจ้าคณะเพื่อช่วยงานเจ้าคณะในแต่ละลำดับได้ตามสมควร

ส่วนกิจการของพระศาสนาเกี่ยวกับการให้การบรรพชาอุปสมบทกุลบุตร มหาเถรสมาคมได้ออกระเบียบว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์^๒ เพื่อคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมแล้วแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระอุปัชฌาย์ และแบ่งเขตการบรรพชาอุปสมบทตามเขตที่ระบุไว้ในตราตั้งหรือเขตอำนาจการปกครองของพระอุปัชฌาย์นั้น โดยพระอุปัชฌาย์มีหน้าที่หลักในการตรวจสอบกุลบุตร ที่ต้องการจะบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมตามหลักพระธรรมวินัยหรือไม่ แล้วจึงให้การบรรพชาอุปสมบทต่อไป

โดยหลักการปกครองคณะสงฆ์ในเบื้องต้น ภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่จะต้องอยู่ภายใต้การปกครองหรือการดูแลของพระอุปัชฌาย์ เพื่อศึกษาอบรมพระธรรมวินัยอยู่ในสำนักของพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์อย่างน้อย ๕ พรรษา เพื่อให้สามารถเป็นผู้ปกครองตนเองได้ จึง

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๓.

จะแยกไปอยู่ที่อื่น คุณสมบัติของพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์จึงเป็นส่วนสำคัญต่อความล้มเหลวหรือความสำเร็จในการปกครองของคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก

การปกครองคณะสงฆ์ไทยนับจากอดีตถึงปัจจุบัน เป็นลักษณะของการปกครองที่อนุวัติตามการปกครองของฝ่ายอาณาจักรเสียเป็นส่วนใหญ่ การเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งมักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ส่งผลให้รูปลักษณะการปกครองคณะสงฆ์มีความสัมพันธ์กับการปกครองของฝ่ายอาณาจักรอย่างมีนัยที่สำคัญ เพราะเป็นการปกครองที่เอื้อประโยชน์ต่อกันทั้งสองฝ่าย แต่ในปัจจุบันที่การปกครองของฝ่ายอาณาจักร มีการเปลี่ยนแปลงจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ทำให้การปกครองคณะสงฆ์ได้รับผลกระทบด้วย

ท่ามกลางการพัฒนาทางการเมืองของฝ่ายอาณาจักรนี้ คณะสงฆ์ก็พยายามที่จะปรับตัวอยู่ตลอดเวลาแต่ก็ยังไม่ดีนัก ส่งผลให้ในปัจจุบันวัดและพระภิกษุสงฆ์กำลังสูญเสียบทบาทฐานะและความหมายไปจากสังคมมากขึ้นทุกขณะโดยเฉพาะในสังคมเมือง และลักษณะปรากฏการณ์นี้กำลังขยายไปสู่สังคมชนบทมากขึ้นทุกที จนอาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันวัดและพระภิกษุสงฆ์ไม่สามารถรักษาทะกาทเดิมของตนเองในสังคมได้แล้ว^๓

เมื่อไม่สามารถรักษาทะกาทของตนเองได้ในสังคม จึงถูกมองจากสังคมว่าเป็นองค์กรที่มีความล้าหลังไม่มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ต่าง ๆ ของสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย ซึ่งการที่ไม่ทำการปรับปรุงหรือทำการเปลี่ยนแปลงตามสังคมนี้นำให้องค์กรคณะสงฆ์ถูกสังคมมองว่าเป็นองค์กรที่มีปัญหาในการบริหารจัดการมากที่สุดในสังคม เพราะเมื่อเกิดมีปัญหาคือขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ก็ไม่สามารถจัดการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้อย่างที่สมควรจะเป็น เช่น การแก้ไขปัญหาในกรณีสำนักสันติอโศก หรือในการดำเนินการแก้ปัญหาคณะสงฆ์วัดพระธรรมกาย^๔ เป็นต้น

สภาพการณ์ทั่วไปของการปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน มีลักษณะที่ไม่เป็นเอกภาพและไม่มีแนวนโยบายทำงานที่เด่นชัด เป็นแต่เพียงทำงานตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

^๓ ดูรายละเอียดใน พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ใน บัณฑิตการสัมมนา เรื่องพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน, (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๑๓), หน้า ๑ – ๘๘.

^๔ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *กรณีธรรมกาย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

เท่านั้น โดยเจ้าคณะของแต่ละนิกาย (ธรรมยุติและมหานิกาย) ก็ขาดการประสานงานกัน ไม่มีการปรึกษาหารือวางแผนงานร่วมกันอย่างเป็นกิจจะลักษณะ เพราะสังกัดนิกายต่างกันและต่างก็ระมัดระวังกันอยู่ตลอดเวลา การบริหารงานของคณะสงฆ์แต่ละระดับ จึงมีบุคลากรประจำและรับผิดชอบกันเพียง ๒ รูป เช่น ระดับหนก็มีเพียงเจ้าคณะใหญ่และเลขานุการเท่านั้น^๕

สถานการณ์ของสถาบันสงฆ์ในประเทศไทยปัจจุบัน จึงอยู่ในลักษณะทรงกับทรุด เพราะขาดทั้งศาสนทายาทที่จะมาสืบทอดพระศาสนา ดังจะเห็นได้จาก ภาวการณ์ของคนในสังคมที่ไม่นิยมบวช หรือการขาดพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน วัดปราศจากคนดูแล และยังไม่รวมถึงความประพฤติของพระสงฆ์ที่มีลักษณะย่อหย่อนพระธรรมวินัย มีอาจารย์ที่ไม่สมควรคิดสิ่งเสพยาเสพติดให้โทษ หรือการตกเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับการประพฤติเสียหายทางเพศอยู่เป็นประจำ ซึ่งความประพฤติเหล่านี้นำมาซึ่งความไม่เลื่อมใสศรัทธาต่อประชาชนทั่วไปในสังคม

และปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของคณะสงฆ์ไทยเวลานี้ คือ การไม่มีระบบกลั่นกรองผู้ที่จะมาบวชกระบวนกรส่วนใหญ่ในเวลานี้มิได้มีอะไรมากกว่าพิธีอุปสมบท ซึ่งก็กลายเป็นพิธีกรรมไปแล้ว ใครที่สามารถกล่าวขานนาครได้และมีอัฐฐบริวารครบก็สามารถบวชพระได้^๖ การกลั่นกรองผู้บวชแม้จะเป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ดังในอดีตก็ตาม แต่การที่คณะสงฆ์มีการควบคุมจำนวนอุปัชฌาย์ และมีผู้จะบวชเป็นจำนวนมากทำให้เป็นการยากที่อุปัชฌาย์จะรู้จักผู้บวชได้ทุกคน

เมื่อไม่มีระบบกลั่นกรองที่ดีพอทำให้มีบุคคลที่ไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสม เข้ามาเป็นสมาชิกคณะสงฆ์เป็นจำนวนมาก และมักจะถูกลบออกปละละเล็กละหลอกจากอุปัชฌาย์ จากการสอบถามพระภิกษุและสามเณรจำนวน ๘๒๐ รูป เมื่อปี ๒๕๓๘ มีถึงร้อยละ ๖๖ หรือ ๒ ใน ๓ ที่ระบุว่า อุปัชฌาย์ไม่สั่งสอนอย่างใกล้ชิด ไม่เอาใจใส่ และมีภารกิจอย่างอื่นมากเกินไป ไม่รวมร้อยละ ๑๘ ที่บอกว่าอุปัชฌาย์ขาดความรู้ความสามารถ^๗

^๕ แสง อุคมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒ – ๑๓.

^๖ พระไพศาลวิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี – สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๗.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๘.

เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุที่มาของปัญหา ที่เกิดในองค์กรคณะสงฆ์ปัจจุบันแล้ว จะเห็นว่าเกิดจากปัจจัยหลัก ๆ อยู่ ๒ ประการ คือ

๑. ปัจจัยภายนอกองค์กรคณะสงฆ์ การเปลี่ยนแปลงทางบริบทสังคมไทยนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน นับว่าส่งผลกระทบต่อการทำงานของคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา หรือที่เรียกว่า อัสตงคตานุวัตร (westernization) ตามกระแสโลกาภิวัตน์^๔ คณะสงฆ์ไม่สามารถที่จะปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคม ที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างรวดเร็วทันกับสังคมโลก ทำให้เกิดภาวะการณ์ที่เป็นความขัดข้อง หรือความขัดแย้ง ทั้งในด้านความคิดการกระทำพฤติกรรมการทำงานของคณะสงฆ์ ที่ไม่สอดคล้องกับภาวะการณ์ของความเป็นจริงทางสังคมที่ประสบอยู่ ทำให้คณะสงฆ์สูญเสียบทบาทเดิมของตัวเองในสังคม

๒. ปัจจัยภายในองค์กรคณะสงฆ์ ปัญหาในการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ปัจจัยภายในนั้นนับได้ว่าเป็นส่วนสำคัญเป็นอย่างมาก ปัจจัยภายในนั้นได้แก่ ความอ่อนแอในการปกครองคณะสงฆ์ และข้อบกพร่องบางประการของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕^๕ โดยเฉพาะโครงสร้างที่รวมศูนย์อำนาจการปกครองไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้ขาดประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหา เพราะเมื่อเกิดปัญหาขึ้นก็ไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาอย่างที่เหมาะสม ซึ่งการไร้ประสิทธิภาพของการบริหารกิจการคณะสงฆ์นี้ ส่วนหนึ่งน่าจะเกิดจากผู้บริหารกิจการของคณะสงฆ์เอง ที่เป็นผู้ใหญ่อยู่ในวัยชราเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ต้องมาแบกรับภาระด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ และการที่ผู้ปกครองไม่มีประสิทธิภาพดีพอ ในการที่จะปกครอง หรือการไม่เอาใจใส่ของผู้ปกครอง ตลอดถึงความไม่เอาใจใส่ ไม่ชวนชวนศึกษาอบรมตนของพระภิกษุก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาในการปกครองคณะสงฆ์

การแก้ไขปัญหาในองค์กรคณะสงฆ์ในปัจจุบัน สิ่งสำคัญในเบื้องต้นจึงได้แก่ การตระหนักในปัญหา (สัมมาสติ) เพราะทราบใดที่บุคลากรในองค์กรคณะสงฆ์ไม่ทราบ หรือไม่ตระหนักในปัญหาที่ตนประสบอยู่ย่อมไม่ก่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาได้ การนำแนวคิดที่ได้

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๒.

^๕ ดูรายละเอียดใน เสวก สุบรรณเกตุ, บทบัญญัติในพระราชคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่เป็นอุปสรรคต่อการบริหารคณะสงฆ์ไทย (พ.ศ. ๒๕๐๕ – ๒๕๓๕), วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๐), หน้า ๘๓.

จากการศึกษาการจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มาประยุกต์ใช้กับการจัดการปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีการดำเนินการใน สิ่งต่อไปนี้

ก. การบริหารและการจัดการ

การที่คณะสงฆ์ไทยต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ มากมายในปัจจุบัน ถ้าพิจารณาในข้อเท็จจริงแล้ว สาเหตุหนึ่งน่าจะมาจากการที่คณะสงฆ์ไม่ยอมปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว ทำให้ลักษณะขององค์กรคณะสงฆ์มีความขัดแย้งเป็นองค์กรปิดหรือแข็งกระด้าง ปรับตัวได้ยาก และเรียนรู้ได้น้อย ไม่มีความยืดหยุ่นกับสภาพการณ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่ ในด้านการบริหารจัดการจึงควรดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑. การปรับโครงสร้างทางการบริหารและการจัดการคณะสงฆ์

เพื่อให้องค์กรคณะสงฆ์มีความสอดคล้องกับสภาพการณ์ทางสังคม ที่มีการเปลี่ยนแปลงหรือเพื่อให้เอื้อต่อการดำเนินกิจการของคณะสงฆ์ การจัดโครงสร้างการบริหารและการจัดการก็ควรที่จะมีการปรับปรุงอยู่เสมอ เพราะความจริงองค์กรก็เหมือนกับคนเรา ที่จะต้องมีการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสังคมที่ดำรงอยู่ ถ้าไม่ปรับตัวกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป องค์กรย่อมไม่สามารถที่จะดำรงอยู่ได้ในสังคมได้

เหมือนในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าอนุวัติการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ให้เป็นไปตามสภาพการณ์ทางสังคมที่องค์กรคณะสงฆ์ดำรงอยู่ โดยในการปรับตัวขององค์กรคณะสงฆ์จะต้องไม่ให้เกิดความขัดแย้งในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์กับรัฐหรือสังคม และประการสำคัญในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเป็นการปรับ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารการจัดการองค์กรให้สมสมัย สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีบทบาทที่เหมาะสม ไม่ใช่เป็นการปรับเพื่อรักษาฐานอำนาจหรือการใช้อำนาจในทางที่ไม่ถูกต้อง

๒. การรวมอำนาจและการกระจายอำนาจทางการปกครองคณะสงฆ์

เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ในการบริหารการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะแทนที่รอให้ส่วนกลางดำเนินการตามขั้นตอนต่าง ๆ ย่อมล่าช้า ไม่ทันตามสถานการณ์นั้น ๆ คณะสงฆ์จึงควรการกระจายอำนาจการตัดสินใจไปยังส่วนต่าง ๆ ขององค์กรคณะสงฆ์อย่างทั่วถึง คือ เป็นการกระจายงานด้วยการมอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบ ให้แก่ผู้มีคุณสมบัติที่เหมาะสม ไปยังส่วนต่าง ๆ ของเขตการปกครอง

เพราะในปัจจุบันการปกครองคณะสงฆ์อำนาจการปกครองอยู่ในส่วนกลาง มีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรดูแลรับผิดชอบพระสงฆ์ทั่วสังฆมณฑล หรือพูดง่าย ๆ ว่า อยู่ในความ

ดูแลของพระมหาเถระไม่ถึง ๓๐ รูป ที่มีวิญญูอยู่ในชั้นชราภาพเสียเป็นส่วนใหญ่ อันเป็นวัยที่สมควรพักผ่อนเจริญสมณธรรมส่วนตน การแต่งตั้งผู้ทำหน้าที่ปกครอง แม้จะมีการแบ่งงานการปกครองออกเป็นภาค ๆ แต่เจ้าคณะภาคผู้ทำหน้าที่ปกครองก็เป็นพระเถระที่อยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นส่วนกลางเสียเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้บางครั้งไม่รู้ปัญหาในพื้นที่ต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน เมื่อเกิดปัญหาทางการปกครองขึ้นก็ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาได้ทันทั่วทั้งที่

ซึ่งถ้าหากองค์กรคณะสงฆ์มีการกระจายอำนาจไปยังส่วนต่าง ๆ ของท้องถิ่นอย่างทั่วถึงแล้ว ย่อมจะทำให้การตัดสินใจแก้ไขปัญหาเป็นไปได้อย่างรวดเร็วประหยัดเวลา และในขณะเดียวกันมหาเถรสมาคมที่เป็นองค์กรสูงสุด ก็จะสามารถเป็นทำงานด้านต่าง ๆ ได้อย่างคล่องตัว เพราะงานจะกระจายออกไปซึ่งไม่เหมือนในปัจจุบันที่งานต่าง ๆ มากระจุกตัวอยู่ทำให้เกิดความล่าช้าในการตัดสินใจ และเมื่อเกิดปัญหาขึ้นก็ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓. คณะสงฆ์ควรดำเนินการแต่งตั้งพระภิกษุผู้มีความชำนาญเฉพาะด้าน

เพื่อให้เป็นผู้มีหน้าที่ดูแลกิจการของคณะสงฆ์หรือจะแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการ แต่ควรจะมีผู้ชำนาญการเฉพาะด้านเป็นประธานกำกับดูแล รับผิดชอบในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ที่แยกจัดเป็นส่วน คือ ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนา ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการสาธารณูปการ เพราะในปัจจุบันยังไม่มีหน่วยงานใดที่รับผิดชอบโดยตรง ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างล่าช้าและปราศจากทิศทางในการทำงาน ซึ่งแตกต่างจากสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพุทธบริษัทที่มีความรู้ความสามารถจริง ในตำแหน่งต่าง ๆ เพื่อให้เป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบกิจการของพระศาสนา

๒. พระสังฆาธิการผู้ทำหน้าที่ในการปกครองและผู้ถูกปกครอง

การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดหน้าที่ให้พระสังฆาธิการแต่ละลำดับชั้นเป็นผู้มีหน้าที่ในการปกครอง คุณสมบัติของผู้ปกครองจึงส่งผลต่อความเสื่อมหรือความเจริญของพระศาสนาได้ ผู้ที่จะเป็นผู้ปกครองจึงควรมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

๑. คณะสงฆ์ควรมีการจัดเตรียมบุคลากรของสงฆ์ในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ โคนอากร่วมมือกับมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ร่วมกันจัดทำหลักสูตรหรือการให้การศึกษาที่

เป็นการจัดเตรียมบุคลากรเพื่อให้ไปทำหน้าที่ในส่วนต่าง ๆ ขององค์กรคณะสงฆ์ เช่น ด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ เป็นต้น

๒. ในส่วนของพระอุปัชฌาย์ ผู้รับผิดชอบในการให้การบรรพชาอุปสมบท คณะสงฆ์ควรที่จะมีการดำเนินการต่อไปนี้

๑) คณะสงฆ์ควรให้การศึกษาระบบพระอุปัชฌาย์อย่างเป็นระบบ โดยอาจจัดตั้งเป็นโรงเรียนหรือวิทยาลัย ให้การศึกษาแก่ผู้ที่ต้องการจะเป็นพระอุปัชฌาย์เป็นการเฉพาะ เหมือนกับที่เป็นวิทยาลัยการปกครองของทางอาณาจักรที่จัดให้แก่ผู้จะไปทำหน้าที่ในการปกครอง ซึ่งจะเป็นการอบรมและให้ความรู้พระอุปัชฌาย์อย่างเป็นระบบ เมื่อเรียนจบหลักสูตรแล้วก็ให้ไปประกาศรับรอง แทนการแต่งตั้งจากคณะสงฆ์น่าจะได้ผลดีกว่า การแต่งตั้งเสร็จแล้วค่อยมาตามอบรมที่หลังเหมือนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

๒) การส่งเสริมบทบาทหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ตามพระธรรมวินัย เนื่องจากในปัจจุบันพระอุปัชฌาย์มีจำนวนน้อย แต่ผู้บวชนั้นมีจำนวนมากเกินกว่าที่พระอุปัชฌาย์จะทำความรู้จักทุกคน พระอุปัชฌาย์จำนวนไม่น้อยจึงทำหน้าที่ได้แค่การตรวจสอบบุคคลผู้ต้องการบวชได้อย่างไม่ละเอียดเพียงพอ และเมื่อบวชแล้วก็ไม่สามารถที่จะติดตามให้การศึกษาอบรมได้ อย่างทั่วถึง

๓. พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ เจ้าอาวาส และเจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกระดับทุกวัด และเขตการปกครองและทุกรูป ควบคุมสั่งสอน กวดขัน การกระทำกิจวัตรและการปฏิบัติตนของพระภิกษุสามเณรในปกครองให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม และฟังคำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตนอย่างจริงจัง เคร่งครัด

๔. คณะสงฆ์ควรจัดให้มีการถวายความรู้ต่อพระสังฆาธิการอย่างต่อเนื่อง และมีแบบแผนเป็นไปในทำนองเดียวกัน

ค. การจัดการปกครองคณะสงฆ์

เพื่อให้การปกครองบรรลุตามเจตนารมณ์ที่สังคมสงฆ์วางไว้ วิธีการปกครองจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการปกครอง เพราะวิธีการในการดำเนินกิจกรรมต่างของการปกครององค์กรคณะสงฆ์ จะสื่อถึงเนื้อหาอันเป็นจุดมุ่งหมายของการปกครอง ในด้านวิธีการปกครองคณะสงฆ์ควรดำเนินการในสิ่งต่อไปนี้

๑. การกลั่นกรองบุคคลเข้าบวชเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์

นับเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การปกครองเป็นไปอย่างได้ผล เพราะคนเรานั้นไม่สามารถที่จะปกครองได้ทุกคน นักการปกครองที่ดีจึงต้องเลือกบุคคลที่ควรปกครอง หรือปกครองคนที่ควรปกครอง หรือฝึกบุคคลที่ควรฝึก ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับนายเกสึคนเถียงม้าวว่า “เกสึ เราฝึกผู้ที่ควรฝึกได้ด้วยวิธีแบบสุภาพบ้าง วิธีรุนแรงบ้าง วิธีแบบสุภาพและวิธีแบบรุนแรงบ้าง”^{๙๐} การการกลั่นกรองบุคคลเข้าบวชเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์จึงควรดำเนินการใน ๒ ระดับ คือ

๑) พระอุปัชฌาย์ผู้ให้การอุปสมบทจะต้องให้การเข้มงวดในการคัดเลือกบุคคลเข้ามาบวชอย่างแท้จริง เพราะพระอุปัชฌาย์นับเป็นด่านแรกที่จะตรวจสอบรับรองบุคคล การที่จะได้คนดีหรือไม่เข้ามาบวชเป็นสมาชิกในหมู่สงฆ์ พระอุปัชฌาย์จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะพระอุปัชฌาย์นอกจากจะเป็นผู้รับรองเข้าในหมู่สงฆ์แล้ว ยังต้องเป็นผู้ให้การศึกษาอบรมแก่ผู้ที่เข้ามาบวชด้วย แต่ในปัจจุบันมีพระอุปัชฌาย์ไม่น้อย ที่ไม่สามารถจะบำเพ็ญกรณียกิจอันอยู่ในหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ได้อย่างสมบูรณ์ เพราะพระอุปัชฌาย์ยังมีงานคณะสงฆ์มากมายในฐานะที่เป็นเจ้าคณะระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับตำบลจนถึงจังหวัด

๒) คณะสงฆ์ควรมีการวางมาตรการควบคุมและส่งเสริม ให้พระอุปัชฌาย์เลือกรับบุคคลเข้าบวช ด้วยการกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะบวชให้รัดกุมชัดเจน เพราะในปัจจุบันสภาพการณ์ทางสังคมมีความสลับซับซ้อนมาก การใช้หลักการเดิมที่เป็นกฎเกณฑ์ในการบวชที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้อาจจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร ดังนั้น ฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรควรที่จะมีการพิจารณาเพิ่มบทบัญญัติ การคัดเลือกบุคคลเข้าสู่สมณะเพศในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้รัดกุมชัดเจนยิ่งขึ้น

การที่พระอุปัชฌาย์เป็นผู้เข้มงวดในการตรวจสอบคุณสมบัติ และผลสานกับการกำหนดหลักเกณฑ์ การรับบุคคลเข้ามาบวชเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ น่าจะเป็นประโยชน์ต่อพระศาสนาได้เป็นอย่างดี เพราะจะทำให้เราได้บุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมตามหลักการของพระศาสนา ดังในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดหลักเกณฑ์ ของผู้ที่เข้าบวชเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ไว้อย่างเข้มงวด เพื่อประโยชน์ของผู้ที่ถูกปกครองเองและเพื่อสังคมส่วนใหญ่

^{๙๐} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๖๕ - ๑๗๑.

๒. การจัดการปกครองด้วยการให้การศึกษา

การปกครองตามนัยทัศนะของพระพุทธศาสนา เป็นการปกครองที่มุ่งเน้นเพื่อให้การศึกษาและพัฒนาตนเองเป็นการสำคัญ เมื่อศึกษาจนสามารถปกครองตนเองได้แล้ว จึงจะให้การปกครองคนอื่นต่อไป ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณธรรมที่เหมาะสมก่อน แล้วสอนคนอื่นในภายหลัง จึงจะไม่มัวหมอง บุคคลสอนผู้อื่นอย่างไร ก็พึงทำตนอย่างนั้น ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว จึงควรฝึก (ผู้อื่น) เพราะตนนั้นแลฝึกได้ยาก”^{๑๑}

โดยผู้ที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาปกครองคนอื่น ในเบื้องต้นจึงต้องเป็นผู้ปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน เพราะถ้าปกครองตนเองไม่ได้แล้ว แต่ไปปกครองคนอื่นย่อมก่อผลเสียหายได้ต่อพระศาสนาส่วนรวมได้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสถึงภัยในอนาคต ที่อุปัชฌายาจารย์ที่เป็นผู้ไม่ได้อบรมกายและไตรสิกขาไว้ว่า

ในอนาคต หมุกิษุไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา เมื่อไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา ให้กุลบุตรเหล่านั้นอุปสมบท ...ให้นิสสัยแก่กุลบุตรเหล่านั้น ก็ไม่สามารถแนะนำกุลบุตรเหล่านั้นในอริศีล อริจิต และอริปัญญาได้

แม้กุลบุตรเหล่านั้นก็จักไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา เมื่อไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา ให้กุลบุตรเหล่านั้นอุปสมบทอีก ...ให้นิสสัยแก่กุลบุตรเหล่านั้น ก็จักไม่สามารถแนะนำกุลบุตรเหล่านั้นในอริศีล อริจิต และอริปัญญาได้

โดยนัยนี้แล เพราะธรรมเลอะเลือน วินัยจึงเลอะเลือน เพราะวินัยเลอะเลือน ธรรมจึงเลอะเลือน ^{๑๒}

การส่งเสริมให้ภิกษุปกครองตนเอง จึงเป็นสิ่งสำคัญ ดังจะสังเกตได้ว่าในปัจจุบันนี้ที่เกิดปัญหาขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ ภิกษุประพฤติเสียหาย ย่อหย่อนพระธรรมวินัย หรือการตกเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ก็ดี ล้วนเกิดจากการที่พระอุปัชฌายาจารย์ไม่ได้เป็นผู้อบรมกาย และไตรสิกขาให้สมบูรณ์ก่อน แต่กลับเป็นผู้ให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรทั่วไป และเมื่อให้การอุปสมบทแล้วก็ไม่ได้ติดตามให้การดูแลเอาใจใส่ จึงทำให้เกิดปัญหาในการปกครองตามมาไม่มีที่สิ้นสุด

^{๑๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘ – ๑๕๙/๘๑ – ๘๒.

^{๑๒} อ.ญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๑๔๔ – ๑๔๕.

เมื่อพิจารณาถึงพฤติกรรมการปกครองของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน จะเห็นได้ถึง ความวิปلاสนและความคลาดเคลื่อน จากหลักการของการปกครองตามนัยทางพระพุทธศาสนา ทำให้พฤติกรรมทางการปกครองต้องประสบปัญหาอยู่เป็นประจำ ดังจะเห็นได้จากการ ปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันไม่ค่อยได้ผล เพราะได้กลายมาเป็นการปกครองเพื่อการปกครอง คือ ปกครองแบบใช้อำนาจ^{๓๓} การมีทัศนคติเกี่ยวกับการปกครองที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) จึงเป็น สิ่งจำเป็นต่อการปกครองคณะสงฆ์ เพราะทัศนคติเกี่ยวกับการปกครองจะเป็นตัวกำหนด รูปแบบ และพฤติกรรมทางการปกครองคณะสงฆ์ ว่าจะเป็นไปได้ในรูปแบบใด หรืออย่างไร ซึ่ง แนวคิดและอุดมการณ์นั้น จะมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันอยู่ในตัว

โดยอุดมการณ์การปกครองตามนัยทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ การปกครอง จะต้องเป็นไปเพื่อให้การศึกษาพัฒนาตนเองของสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ ได้เข้าถึงอุดมการณ์ สูงสุดของพุทธศาสนาที่เรียกว่า “นิพพาน” เพราะถ้าพิจารณาถึงอุดมการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรง ตั้งสถาบันสงฆ์ หรือชุมชนสงฆ์ขึ้นมา ก็เพื่อให้เป็นชุมชนตัวอย่างแห่งการประพฤติให้เป็น ชีวิตตัวอย่าง เป็นทางลัดที่จะบรรลุธรรม หรือไปถึงเป้าหมายของชีวิตนั้น เป็นชีวิตที่ประพฤติ พรหมจรรย์ ดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ ตามหลักอริยมรรค ตามหลักไตรสิกขา ที่มีอุดมการณ์ สูงสุด คือ การหลุดพ้น ความเป็นอิสระอย่างแท้จริง ทั้งทางกายและทางใจ^{๓๔}

การปกครองโดยพื้นฐานจึงเป็นการจัดสภาพแวดล้อม ตลอดถึงระบบความสัมพันธ์ ในการทำการร่วมกันทุกอย่าง ซึ่งต้องอาศัยความสงบเรียบร้อย เพื่อให้เป็นสภาพเอื้อต่อการ ที่แต่ละบุคคลผู้เข้ามาสู่ชุมชนนี้ จะได้มีโอกาสที่จะศึกษา เรียนรู้ พัฒนาตนเองให้ดีขึ้น เพื่อ เข้าถึงชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้น^{๓๕} การปกครองคณะสงฆ์ จึงควรมีอุดมการณ์เน้นให้เป็นที่ไปเพื่อรับใช้ การศึกษา เป็นการจัดการปกครองเพื่อก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมทางทางการศึกษา ให้เป็นสังคม หรือชุมชนแห่งการเรียนรู้พัฒนาตนเอง

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ พุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๕๖.

^{๓๔} ร.ศ. เสฐียรพงษ์ วรรณปก, “การปกครองคณะสงฆ์” ใน วิภคตพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๓.

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๕๓.

๓. การปกครองด้วยการประสานประโยชน์ (การยึดเหนี่ยวจิตใจ)

เป็นธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ จำเป็นที่จะต้องมียึดเหนี่ยวประสาน เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างสมานฉันท์ ดังในสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธองค์ทรงใช้หลักพระธรรมวินัย เป็นเครื่องประสานให้สมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ เพื่อให้การดำรงอยู่ร่วมกันของสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์เป็นไปอย่างปกติสุข เหมาะแก่การประพฤติปฏิบัติธรรม บุคคลแม้จะแตกต่างสถานะกัน แต่เมื่อบวชเข้าเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ก็มีความเสมอกันด้วยศีลและด้วยธรรม

โดยหลักธรรมที่พระพุทธองค์ ทรงตรัสถึงการประสานความสามัคคีของหมู่สงฆ์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกันนั้นมีหลายประการ เช่น สังคหวัตถุ ๔ สาราณียธรรม ๖ อปริหานิยธรรม ๗ เป็นต้น แต่ปัญหาสำคัญ คือ ทำอย่างไร จึงจะนำหลักธรรมดังกล่าวนี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้ เพราะแม้ว่าทุกคนต่างก็รู้ว่าควรทำอย่างไร แต่ดูเหมือนว่ามันยากที่จะทำอย่างที่เห็นว่าควรจะทำ

๔. นิคคหวิธี คือ การข่มบุคคลที่ควรข่ม

ในปัจจุบันการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์และการลงนิคคหกรรมของคณะสงฆ์ นับเป็นปัญหาในการปกครองคณะสงฆ์อย่างหนึ่ง ที่ส่งผลกระทบต่อสถาบันสงฆ์เป็นอย่างมาก เพราะเมื่อใดที่เกิดปัญหาขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ ก็ไม่สามารถที่จะจัดการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปเกิดความไม่เลื่อมใสศรัทธาต่อระบบและสถาบันสงฆ์

ใน พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้มีการเปลี่ยนแปลง “นิกคหกรรม” ที่ว่าด้วยการลงโทษตามสมควรแก่ความผิด ให้มีความหมายแคบกว่าอธิกรณ์ โดยหมายเอาเฉพาะอนุวาทาธิกรณ์ ที่มีผู้โจทก์กล่าวหาพระภิกษุว่ากระทำความผิดล่วงละเมิดพระธรรมวินัย^{๖๖} และการพิจารณาวินิจฉัยลงนิคคหกรรม ได้กำหนดเกณฑ์การพิจารณาออกเป็น ๒ กรณี คือ กรณีพระสงฆ์ที่เป็นผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง โดยมีกระบวนการพิจารณาวินิจฉัยใน ๓ ระดับ คือ การพิจารณาขั้นต้น ขั้นอุทธรณ์ และขั้นฎีกา ให้เป็นไปตามลำดับขั้นของสายการบังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์

^{๖๖} พระวิสุทธิโสภณ, รวบรวมเรียบเรียง, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, ๒๕๔๓, หน้า ๑๐๒, (อัคราณา).

ความยุ่งยากในการพิจารณาวินิจฉัยนิคหกรรม คือ การที่พระสงฆ์ที่เป็นผู้ต้องอธิกรณ์หรือผู้วินิจฉัยอธิกรณ์นั้น บางทีก็มีสายสัมพันธ์ต่อกัน เช่น เป็นพระอุปัชฌาย์ หรือเจ้าอาวาสกับลูกวัด ทำให้ยากที่จะพิจารณาความผิดนั้น ๆ เพราะมีความจะเกรงใจกันและเคารพต่อกันเป็นการส่วนตัว เมื่อทำการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์จึงทำให้เกิดความไม่ยุติธรรมขึ้นได้ ทำให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปเกิดความคลางแคลง ดังตัวอย่าง กรณีการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ของพระวินัย อมโร (พระยันทระ) ในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๓๗ – ๒๕๓๘ เป็นต้น

ดังนั้น ในการพิจารณาอธิกรณ์และการลงนิคหกรรม คณะสงฆ์จึงควรจัดให้มีพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถเชี่ยวชาญในพระวินัยอย่างแท้จริง ตลอดจนมีความรู้กฎหมายในฝ่ายราชอาณาจักรด้วย แต่งตั้งเป็นคณะกรรมการเพื่อพิจารณาอธิกรณ์และการลงนิคหกรรมแก่ผู้ประพฤติดิตตามสมควรแก่โทษนั้น ๆ อันจะทำให้การพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ มีความเป็นอิสระจากทุกฝ่าย อันจะทำให้การพิจารณาอธิกรณ์เป็นไปอย่างรวดเร็วและยุติธรรม ดังในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้พระอุบาลีเป็นผู้มีเอตทัคคะทางพระวินัย เมื่อเกิดอธิกรณ์ในคณะสงฆ์ ก็ให้ท่านรับเป็นธุระในการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นนั้น

๕. ปกคหวิธี คือ การยกย่องบุคคลที่ควรยกย่อง

การยกย่องคุณธรรมและความสามารถของผู้ปฏิบัติงานให้ปรากฏ นับเป็นกุศโลบายทางการปกครองที่ได้ผลมาก ดังจะเห็นได้ในสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธองค์ทรงให้การยกย่องแก่สาวกทั้งที่เป็นพระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ในตำแหน่งเอตทัคคะ อันเป็นการให้เกียรติหรือเป็นการให้กำลังใจในการทำงาน ด้วยการยกย่องให้เป็นที่ยกย่องในหมู่ชนทั้งหลาย ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการมองเห็นคุณค่าความดีกระทำไว้อย่างหนึ่ง และทำให้คุณความดีนั้นแผ่ไป เพื่อให้บุคคลต่าง ๆ ได้ใช้เป็นรูปแบบในการประพฤติปฏิบัติตามด้วย

ในปัจจุบันระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย มีการแบ่งส่วนการปกครองออกเป็นสองส่วน คือ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ทำให้ต้องยึดระบบสมณศักดิ์เป็นหลักในการปกครอง ซึ่งว่าโดยเนื้อหาสาระแล้วระบบสมณศักดิ์นี้มีทั้งข้อดีข้อเสียในตัว ด้านดีอาจจะเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานเพื่อพระศาสนา ได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนเองได้ดียิ่งขึ้น

แต่ในปัจจุบันมีพระสงฆ์เถระจำนวนไม่น้อย ที่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับสมณศักดิ์เป็นอันดับแรก เพราะการได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ที่สูงขึ้นหมายถึงตำแหน่งทางการบริหารที่สูงขึ้นด้วย ส่งผลให้มีการวิ่งเต้น การติดสินบน หรือการซื้อตำแหน่งเพื่อให้ได้เลื่อนขึ้น ทำให้

มีพระสงฆ์ไม่น้อยที่มีคุณสมบัติไม่เหมาะสมแต่ได้รับการแต่งตั้ง เมื่อได้รับการแต่งตั้งแล้วก็ปรากฏว่าไม่สามารถที่จะปฏิบัติงานพระศาสนาให้สมบูรณ์ได้ ทำให้เกิดผลเสียหายแก่งานพระศาสนา

ความแตกต่างระหว่างการให้การยกย่องพระภิกษุ ด้วยการแต่งตั้งตำแหน่งหรือสมณศักดิ์ในปัจจุบัน กับการยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะในสมัยพุทธกาล คือ ตำแหน่งเอตทัคคะในสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธองค์ยกย่องให้แก่พระสาวกนั้น มีลักษณะของการแบ่งงานเป็นการเฉพาะ (Specialization of work) เพื่อให้พระสาวกรับผิดชอบงานเป็นด้าน ๆ ไป แต่ในปัจจุบันระบบสมณศักดิ์ของคณะสงฆ์ไทยกลับเป็นการให้ตำแหน่ง ที่เป็นไปในลักษณะของการจัดสายการบังคับบัญชาทางการปกครอง มากกว่าที่จะเป็นการแบ่งงานรับผิดชอบส่งผลให้งานคณะสงฆ์กระจุกตัวอยู่กับผู้ได้รับตำแหน่งนั้น ๆ การแต่งตั้งสมณศักดิ์คณะจึงควรที่จะมองในแง่ของการแบ่งงาน เพื่อก่อให้เกิดการกระจายงานออกไปอันเป็นการกระจายอำนาจทางการปกครอง และการน้อมพระศาสนาให้บุคคลผู้มีความรู้ความสามารถได้ปฏิบัติงานแก่พระศาสนา

๔.๑.๒ ด้านการศึกษาของคณะสงฆ์

การศึกษา หมายถึง การศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่น ๆ อันควรแก่สมณะ^{๑๑} เป็นกิจการสำคัญอย่างหนึ่งที่คณะสงฆ์จัดให้มีการดำเนินการ ดังที่กำหนดไว้ในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมตอนหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศึกษา ของคณะสงฆ์” (ม.๑๕ ตริ) และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางก็ได้กำหนดวิธีดำเนินการควบคุมและส่งเสริมศาสนศึกษาว่า “ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม” และในส่วนของการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคก็ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นว่า “ควบคุมและส่งเสริมศาสนศึกษา ให้ดำเนินไปด้วยดี” แต่ปัญหาสำคัญ คือ จนถึงปัจจุบันนี้มหาเถรสมาคมก็ยังไม่ได้มีการวางระเบียบกำหนดวิธีดำเนินการไว้แต่อย่างใด

สภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน จึงกล่าวได้ว่ามีปัญหาในการดำเนินการแทบทุกด้าน คือ ในส่วนของระบบการศึกษาก็มีหลายระบบ แต่ละระบบก็มีสังกัดที่

^{๑๑} ขำเลียง วุฒิจันทร์ และคณะ, รวบรวมและเรียบเรียง, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคมฯ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖), หน้า ๓๘๓.

แตกต่างกัน และแต่ละสังกัดก็ไม่เชื่อมโยงถึงกัน ไม่เกื้อกูลกัน ไม่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ต่างคนต่างทำกันไปคนละทิศละทาง บางทีก็ขัดแย้งกัน สร้างความขัดแย้งทั้งในจิตใจของพระภิกษุสามเณรที่เล่าเรียน และสร้างความขัดแย้งในการดำเนินการโดยทั่วไป^{๔๔} ทำให้ขาดเอกภาพในการศึกษาไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมถึงการขาดองค์กรที่จะรับผิดชอบในการบริหารและการดำเนินการโดยตรงและขาดเงินทุนขาดครูที่จะเป็นบุคลากรดำเนินการ^{๔๕}

การจัดการศาสนาของสงฆ์เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส ซึ่งมีตำแหน่งเรียกว่า เจ้าสำนักเรียน การจัดการเรียนการสอนและการบริหารสำนักเรียน วัดและท้องถิ่นดำเนินการเองโดยคณะกรรมการการศึกษาคณะสงฆ์ไม่ได้เข้าไปดูแล และไม่มีกฎระเบียบว่าด้วยการบริหารสำนักเรียน การจัดการศึกษาจึงเป็นเรื่องของแต่ละวัดที่ดำเนินการเอง วัดใดที่มีเจ้าอาวาสเอาใจใส่เป็นกิจธุระด้านการเรียนการสอนของวัดนั้นก็จะเป็นไปด้วยดี ส่วนวัดที่เจ้าอาวาสไม่ให้ความสนใจก็ปล่อยให้เป็นไปตามชะตากรรม ทำให้ในท้องถิ่นห่างไกลจากตัวเมืองหรือชนบท บางพื้นที่ไม่มีการเรียนการสอน การศึกษาของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ปรากฏเฉพาะในเมืองใหญ่ ๆ หรือเมืองหลวงเท่านั้น ทุกวันนี้พูดได้ว่าพระเณรส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาตามขณการม กล่าวคือต้องชวนขวขศึกษาเอง ขณะที่หลักสูตรการศึกษาก็ล้าหลังขาดการพัฒนาทั้งเนื้อหา วิธีการเรียน การสอน และอุปกรณ์^{๔๖}

สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าเกิดจากปัจจัยหลัก ๆ อยู่ ๒ ประการ คือ

ก. ปัจจัยภายนอกองค์กรคณะสงฆ์

การจัดการศึกษาคณะสงฆ์นั้นปัจจัยภายนอกนับเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่ง ที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ ทั้งนี้เพราะการที่องค์กรคณะสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงจึงทำให้ส่งผลกระทบด้วย ซึ่งปัจจัยภายนอกองค์กรคณะสงฆ์สามารถพิจารณาได้ ดังนี้

^{๔๔} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๔๕.

^{๔๕} คณินันต์ยันตะบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๕๖ - ๕๗

^{๔๖} พระไพศาล วิสาโล, พระธรรมปิฎก กับอนาคตของพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนวุฒิชัยธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๑.

๑. การเปลี่ยนแปลงทางบริบทของสังคมไทย โดยเฉพาะในช่วง ๑ ศตวรรษ ที่ผ่านมา นับว่าส่งผลต่อการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก เพราะความเจริญแบบตะวันตก นั้นได้นำสถาบันต่าง ๆ แบบใหม่เข้ามารับเอาบทบาทเดิมของวัดไปดำเนินการเอง ทำให้ การศึกษาจากวัดไม่ได้รับความนิยม และนอกจากนั้นก็มีการแยกระบบการศึกษาออกจากกัน ในสมัย ร. ๖ คือ ฝ่ายรัฐก็รับเอาการศึกษาของประชาชนมาจัดการเสียเอง แล้วปล่อยให้คณะ สงฆ์จัดการศึกษากันตามลำพังซึ่งยังคงยึดจารีตเดิมเป็นหลัก

๒. การที่รัฐไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ได้อย่าง ทัวถึง^{๒๑} เพราะภายหลังจากที่รัฐได้แยกเอาการศึกษาไปดำเนินการเอง แต่เมื่อเวลาผ่านไป ปรากฏว่าจะเห็นได้ว่ารัฐไม่สามารถที่จะจัดการศึกษาได้ครอบคลุม และเมื่อประโยชน์ต่อคน ส่วนใหญ่ของประเทศได้อย่างทั่วถึงทำให้บางส่วนต้องเข้ามาพึ่งระบบการศึกษาของคณะสงฆ์

๓. ประเพณีสำคัญของสังคมไทย คือ ประเพณีที่วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียน ของชุมชนในอดีตที่มีพระสงฆ์เป็นครูผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ทำให้เกิดประเพณีสืบต่อกัน คือการบวชเรียน ของคนในสังคมไทยประเพณีส่วนนี้ สำหรับชาวบ้านในชนบทยังคงมองเห็น อยู่ แม้ว่าอาจจะไม่ถึงขั้นเป็นศูนย์กลางเหมือนแต่ก่อน พอรู้สึกว่าเป็นช่องทางหรือที่พึ่งแหล่ง สุดท้าย^{๒๒}

ข. ปัจจัยภายในองค์กรคณะสงฆ์

ปัจจัยภายในองค์กรคณะสงฆ์ไทยนับเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลต่อการจัดการศึกษา คณะสงฆ์โดยตรง ซึ่งสามารถพิจารณาได้ในหลายลักษณะ คือ

๑. ในด้านผู้รับผิดชอบต่อการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ ที่ขาดประสิทธิภาพในการ ดำเนินการ เพราะมหาเถรสมาคมที่เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์นั้น ปรากฏ ว่าไม่สามารถที่จะตอบสนองต่อการณ์คณะสงฆ์มีการดำเนินการแต่อย่างใด และในแง่ของ ผู้ทำหน้าที่ในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์นี้ สามารถพิจารณาได้ในหลายลักษณะ คือ

๑) ในด้านทัศนคติของผู้จัดการศึกษาคณะสงฆ์ คือ การมองจุดมุ่งหมายของ การศึกษาไม่ตรงกัน ระหว่างพระเถระฝ่ายบริหารและพระหนุ่มเณรน้อย พระเถระฝ่ายบริหาร

^{๒๑} พระราชวรมนี (ประยูร ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ ปัญหาที่รอทางออก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๑๕๒๕), หน้า ๔ - ๕.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒ - ๓.

มุ่งให้การศึกษาพระสงฆ์เป็นเรื่องของศาสนาเพื่อศาสนา ขณะที่ความจำเป็นในการศึกษาของพระสงฆ์ทั่วไปเป็นไปเพื่อรับราชการ เช่น ในอดีต หรือเป็นเรื่องของศาสนาเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสังคม^{๒๓} หรือเพื่อตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมเสียเป็นส่วนใหญ่

๒) คุณสมบัติของผู้จัดการศึกษาของสงฆ์ วิทยุติและคุณวุฒินับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของผู้จัดการศึกษาคณะสงฆ์ เพราะที่ผ่านมาผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาของสงฆ์ล้วนเป็นพระเถระที่มีวิทยุติมาก ตลอดจนการที่ได้รับการศึกษาตามระบบเก่า จึงไม่สนับสนุนการจัดการศึกษาที่เห็นว่าขัดแย้งกับแนวคิดตนแต่ไม่มองคุณภาพบริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปแล้ว จึงทำให้การจัดการศึกษาไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

๒. ในด้านผู้รับการศึกษา จะเห็นได้ว่ากลุ่มบุคคลที่เป็นผู้เข้ามารับการศึกษาของคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ คือ ผู้ที่ตกหล่นจากระบบการศึกษาของรัฐ ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่การขาดโอกาสทางการศึกษา ทำให้ความต้องการสนองตอบทางด้านการศึกษานั้นไม่สอดคล้องกับระบบการจัดการศึกษาคณะสงฆ์

๓. การยึดติดกับระบบการจัดการศึกษาคณะสงฆ์เอง ก็เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้การศึกษาสงฆ์เกิดความล้มเหลวในปัจจุบัน เพราะการยึดติดอยู่กับของเดิม ไม่ยอมให้มีการปรับปรุงใด ๆ ไม่ว่า หลักสูตร แบบเรียน วิธีการสอน และการจัดการศึกษา^{๒๔} เพราะขาดพื้นฐานความรู้ ที่เป็นสมัยใหม่ทำให้ต้องยึดเกาะอยู่กับฐานความรู้เดิมของตนเอง และไม่กล้าที่จะเปลี่ยนแปลงเพราะกลัวต่อสภาพการณ์ที่ตนไม่คุ้นเคยและปราศจากความรู้

อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะมีการปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยนั้น มีมาโดยตลอด นับตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ ที่มีการจัดการเรียนบาลีแบบ ๕ ประโยค โดยเน้นการใช้คัมภีร์อรรถกถาเป็นหลักสูตรแทนพระไตรปิฎก และต่อมาในรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจัดให้มีการปรับปรุงหลักสูตรปรัยัติธรรมแบบบาลี

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔ – ๕๕.

^{๒๔} พระมหาวงศ์ไทย ศรีลารักษ์, “การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๖๑.

และรวมถึงรูปแบบวิธีการเรียน การสอนให้มีความทันสมัยยิ่งขึ้น^{๒๕} แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ระบบที่ว่าทันสมัยนี้ได้ถูกปล่อยปละละเลยไม่มีการพัฒนาต่อจนกลายเป็นของเก่าในที่สุด

ดังนั้น การนำแนวความคิดที่ได้จากการศึกษา การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัย พุทธกาล มาประยุกต์ใช้กับการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะดำเนินการใน สิ่งต่อไปนี้

ก. เจ้าอาวาสหรือพระสังฆาธิการผู้จัดการศาสนศึกษา

การจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ ย่อมอยู่ในอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสหรือ พระสังฆาธิการในระดับชั้นต่าง ๆ ดังที่ระบุไว้ในอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสว่า “เป็นธุระใน การศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์”^{๒๖} ว่าโดยเนื้อหาสาระก็คือ การดำเนินการจัดการศาสนศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน นั้นเอง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เจ้าอาวาสควรจะมีการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑. เจ้าอาวาสจะต้องถือเป็นภาระหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะต้องจัดการศาสนศึกษา แก่พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในการปกครองของตน ให้เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาทั้งในส่วนที่เป็น ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และการศึกษาอื่น ๆ ที่ไม่ขัดแย้งกับพระธรรมวินัย ด้วยความ เอาใจใส่อย่างแท้จริง เพราะความเลื่อมหรือความเจริญของพระศาสนานั้นย่อมขึ้นอยู่กับ การศึกษาและการปฏิบัติของพุทธบริษัทเป็นการสำคัญ

๒. เจ้าอาวาสควรให้อุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณร ที่กำลังอยู่ในช่วงของการศึกษา ด้วยการสนับสนุนให้มีการศึกษาหรือจัดที่อยู่อาศัยเสนาสนะให้เหมาะสม ตลอดจนการจัดหา ทุนสนับสนุนให้แก่ผู้ที่อยู่ในการปกครองของตนให้ได้รับการศึกษายิ่ง ๆ ขึ้น ตามสมควรแก่ สติปัญญาของผู้ศึกษานั้น หรือจัดส่งพระภิกษุสามเณรในวัดไปศึกษาที่วัดอื่น โดยอยู่ใน อุปการะของตนตามสมควร

๓. เจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัด ควรมีการจัดสภาพแวดล้อมของวัดให้มีสภาพที่ เอื้อต่อการศึกษาและการค้นคว้าหาความรู้ของพระภิกษุสามเณร หรือผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง

^{๒๕} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า ๒๘๖.

^{๒๖} พระเทพเวที (ประกอบ ธมฺมสกุโล), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม, หน้า

ของตน เช่น อาจจะมีการจัดห้องสมุดของวัด เพื่อที่จะให้พระภิกษุสามเณรได้ทำการศึกษาหาความรู้ด้วยตัวเอง

๔. เจ้าอาวาสควรส่งเสริมการศึกษานอกระบบให้มีขึ้น ในรูปแบบที่เป็นการศึกษาตลอดชีวิตแก่ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน หรือจัดให้เป็นไปตามประกาศองค์การศึกษา เรื่อง ระเบียบการศึกษาวิปัสสนาธุระ^{๒๗} ถ้าพระอุปัชฌาย์หรือเจ้าอาวาสเป็นฝ่ายวิปัสสนาก็ควรให้คำแนะนำที่เหมาะสมเกี่ยวกับการศึกษา หรือถ้าพระอุปัชฌาย์หรือเจ้าอาวาสไม่เป็นฝ่ายวิปัสสนาก็ พึงมอบสิทธิวิหาริกหรืออันเตวาสิกของตนผู้ปรารถนาจะศึกษาวิปัสสนาธุระให้แก่ฝ่ายอาจารย์ฝ่ายวิปัสสนาธุระรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งเห็นว่าจะนำสิทธิวิหาริกหรืออันเตวาสิกของตนในทางที่ถูกที่ควร

๕. เจ้าคณะและคณะผู้ปกครองหรือองค์กรคณะสงฆ์ทุกในระดับชั้น จะต้องร่วมมือกันดูแลรับผิดชอบการศึกษาของพระเณรอย่างจริงจัง โดยจัดให้มีศาสนศึกษาภาคบังคับ (หรือขั้นพื้นฐาน) ในทุกวัด ด้วยการคอยควบคุมและส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาในเขตพื้นที่ของตนเองอย่างทั่วถึง

ข. การควบคุมและการส่งเสริมของคณะสงฆ์

เพื่อให้การศาสนศึกษาของคณะสงฆ์มีความเจริญก้าวหน้า คณะสงฆ์จะต้องมีการควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องดำเนินการในสิ่งต่อไปนี้

๑. คณะสงฆ์ควรประกาศแต่งตั้งคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๐ มาตราที่ ๖ ให้เป็นผู้มีหน้าที่ในการดูแลจัดการศึกษาของคณะสงฆ์โดยตรง เพื่อให้การจัดการศึกษาคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมีเอกภาพ เป็นระบบแบบแผนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

โดยคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ที่ได้รับการแต่งตั้ง จะต้องมีการดำเนินการอย่างจริงจัง เพื่อให้การศาสนศึกษาของคณะสงฆ์เป็นไปตามอำนาจหน้าที่ที่ระบุไว้ในมาตรา ๑๐ ดังนี้

^{๒๗} จำเลื่อง วุฒิจันทร์ และคณะ, รวบรวมและเรียบเรียง, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคมฯ, หน้า ๓๔๕.

๑) กำหนดนโยบาย และแผนการจัดการศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนา ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

๒) กำหนดมาตรฐานและให้ความเห็นชอบหลักสูตรวิชาการพระพุทธศาสนา

๓) กำหนดพื้นความรู้ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์การเข้าศึกษา ระยะเวลาการศึกษา การสอบ และเงื่อนไขในการรับปริญญาหรือประกาศนียบัตร

๔) ควบคุมดูแลการจัดการศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนา ให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นหลัก และป้องกันมิให้มีการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัย ให้ผิดไปจากบาลีในพระไตรปิฎก

๕) วินิจฉัยสั่งการเพื่อยับยั้งหรือยุติการดำเนินการ ที่ขัดต่อพระธรรมวินัยหรือขัดต่อกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับหรือคำสั่งของสถานศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนา ตามพระราชบัญญัติ

๖) วางระเบียบและออกข้อบังคับหรือคำสั่งเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัติ

ซึ่งหากทำได้ตามนี้ ย่อมเป็นการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ให้เป็นไปอย่างมีทิศทาง และเป็นคุณประโยชน์ต่อการศึกษาของคณะสงฆ์ตลอดถึงพระพุทธศาสนาได้อย่างแท้จริง เพราะในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าระบบการศึกษาของคณะสงฆ์นั้นมีหลายระบบ และไม่มีความสะดวกล่องกัน จึงสมควรที่จะดำเนินการให้เป็นไปในทำนองเดียวกัน ด้วยการรวมระบบต่าง ๆ เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และจัดให้มีผู้รับผิดชอบโดยตรงเพื่อการบริหารการจัดการ เป็นไปอย่างมีเอกภาพ

๒. ในด้านการบริหารจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ ผู้วิจัยเห็นว่าควรเป็นเรื่องที่ดำเนินการในเรื่อง ต่อไปนี้

๑) คณะสงฆ์ควรมีคำสั่งส่งเสริมและกวดขันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของสงฆ์ให้วัดทุกวัดจัดให้พระภิกษุสามเณรทุกรูปได้เรียนพระธรรมวินัยและปฏิบัติ ตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ผู้ที่จะบวชอยู่ครบ ๑ พรรษา ขึ้นไป จะต้องเรียนปริยัติธรรมอย่างน้อยให้ได้นักธรรมชั้นตรี หรือจัดเรียนตามหลักสูตรของผู้ที่บวชในระยะสั้นที่คณะสงฆ์จัดให้มีขึ้น

๒) คณะสงฆ์ควรจัดให้มีผู้บริหารการศึกษาในแต่ละระดับ เพื่อรับผิดชอบในการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ และอำนวยความสะดวกถึงการสนับสนุนอุปกรณ์การศึกษา ส่งเสริมการวิจัย และจัดให้มีการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาอย่างจริงจัง องค์กรทางการ

ศึกษาสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ควรมีการประสานงานและร่วมมือกับองค์กรของฝ่ายฆราวาส^{๒๘} โดยในส่วนต่าง ๆ นั้นดำเนินการไปพร้อมกัน มีการประสานงาน และการติดตามผลอยู่ตลอดเวลา

๔) การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ควรจัดให้สอดคล้องความต้องการของคณะสงฆ์ แผนนโยบายการศึกษาของคณะสงฆ์ และโครงสร้างการศึกษาของการศึกษาของชาติ ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และควรมุ่งเน้นการจัดการศึกษาให้มีความสอดคล้องกับความเป็นจริง และคณะสงฆ์ควรเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้ครบกระบวนการศึกษาทั้งระบบไม่ใช่จัดสอบเพียงอย่างเดียวเหมือนในปัจจุบัน

๕) การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ควรจัดร่วมกับรัฐในการบริหารการจัดการศึกษาของชาติ โดยไม่แยกส่วน เฉพาะสงฆ์ เพราะปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ การไม่จัดความสัมพันธ์และความรับผิดชอบต่อกันให้ถูกต้อง ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์^{๒๙} ควรร่วมมือกันในการจัดการศึกษาเพราะพระภิกษุสามเณรก็เป็นประชาชนในชาติเช่นเดียวกับประชาชนทั้งหลาย

๖) การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ควรเป็นการประสานระหว่างปรัญัติกับปฏิบัติ^{๓๐} เพราะในปัจจุบันช่องว่างระหว่างปรัญัติและปฏิบัติจะยิ่งห่างมากขึ้นทุกที การที่จะเน้นหรือภูมิใจอยู่กับความเพื่องฟูด้านสมาธิภาวนาอย่างเดียว ย่อมไม่เพียงพอ ปฏิบัติจะต้องมีปรัญัติที่มั่นคงเป็นฐานรองรับด้วย มิฉะนั้น ไม่นานเท่าใดการปฏิบัติจะเริ่มเขวและเลือนกลาย และความแบ่งแยกแตกต่างจะเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พอสิ้นอาจารย์เจ้าสำนักปฏิบัติศิษย์ไกลถิ่นไกลเวลาก็จะถ้อยต่างกันไปจนหาของจริงได้ยาก จะเป็นเหมือนกับพวกนิครนถ์ที่พอเจ้าลัทธิสิ้นชีพ ก็แตกแยกวิวาทกล่าวแย้งกัน ดังนั้น จึงต้องส่งเสริมทั้งการศึกษาและการปฏิบัติ หรือปรัญัติกับปฏิบัติให้เจริญควบคู่กันไป^{๓๑}

^{๒๘} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า ๓๐๖ - ๓๐๘.

^{๒๙} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ ปัญหาที่รอทางออก, หน้า ๗๗.

^{๓๐} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า ๓๐๘ - ๓๑๑.

^{๓๑} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ ปัญหาที่รอทางออก, หน้า ๖๘ - ๗๐.

๗) การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ควรเป็นการประสานระหว่างการศึกษาในรูปแบบกับนอกรูปแบบ ในปัจจุบันนี้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มีลักษณะที่มุ่งเน้นการศึกษาที่อยู่ในระบบเท่านั้น ทำให้การศึกษานอกระบบที่เคยดำเนินการมาแต่เดิมถูกลดบทบาทและความสำคัญลงไปมาก ซึ่งคณะสงฆ์ควรที่จะให้ความสนใจและจัดควบคู่ไปกับการศึกษาในระบบด้วย

๘) คณะสงฆ์ควรดำเนินการพัฒนานุเคราะห์เกี่ยวกับการศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยร่วมกับมหาวิทยาลัยของสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในการพัฒนานุเคราะห์ด้านการศึกษาคณะสงฆ์ โดยอาจจัดทำเป็นหลักสูตรเกี่ยวกับพระปริยัติธรรม หรือให้การศึกษอบรมอย่างต่อเนื่องและเป็นแบบแผนในทางเดียวกันอย่างแท้จริง

๙. ในด้านให้การจัดอุปถัมภ์แก่สำนักเรียน คณะสงฆ์ควรการจัดงบประมาณในการสนับสนุนการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ด้วยการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑) คณะสงฆ์พึงสนับสนุนให้การอุปถัมภ์บำรุงพระศาสนาของพุทธศาสนิกชน ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา ทั้งฝ่ายปริยัติและปฏิบัติให้มากที่สุด^{๓๒} เพราะในปัจจุบันการอุปถัมภ์ของสังคมนั้น มุ่งเน้นให้ความสำคัญในการก่อสร้างศาสนวัตถุเสียเป็นส่วนใหญ่ และให้ความสำคัญเกี่ยวกับทุนด้านการจัดการศึกษาในอันดับรองลงมา ทำให้การจัดการศึกษาต้องพลอยด้อยประสิทธิภาพลงไป เพราะไม่มีทุนในการจัดดำเนินการอย่างเพียงพอ

๒) การจัดการศึกษาในท้องถิ่นต่าง ๆ ควรใช้วิธีการรวมทุน รวมกำลัง และกระจายทุนกระจายกำลังในการจัดการศึกษา เพื่อก่อให้เกิดความเข้มแข็งในการดำเนินการ เพราะในปัจจุบัน การจัดการศึกษาในท้องถิ่นต่าง ๆ ไม่ใช้วิธีการรวมทุนรวมกำลัง และไม่ใช้วิธีการกระจายทุนกระจายกำลัง แต่ใช้วิธีที่ว่าวัดไหนมีทุนมีกำลัง เช่น มีผู้เรียนและมีผู้สอน ก็จัดการเรียนการสอนขึ้น วัดไหนไม่มีทุนไม่มีกำลัง หรือปีใดหมดทุนหมดกำลังก็ไม่จัด^{๓๓} ทำให้เกิดความอ่อนแอในการจัดการศึกษา

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

๓) คณะสงฆ์ควรดำเนินการของบุดหนุนเพิ่มเติม ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ภาครัฐให้เพียงพอ เพื่อนำมาจัดซื้ออุปกรณ์และเป็นค่าตอบแทนของครู หรือการอบรมสัมมนาแก่บุคลากรทางการศึกษาของสงฆ์

๔. ในด้านการจัดการเรียนการสอน คณะสงฆ์ควรจัดให้มีการดำเนินการ ต่อไปนี้

๑) การปรับปรุงหลักสูตรของการศึกษาคณะสงฆ์ เพื่อสนองตอบต่อผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยหลักสูตรของการศึกษาคณะสงฆ์ควรอนุโลมตามสภาพของสงฆ์ผู้ศึกษา ๓ ประเภท คือ ผู้บวชเพื่อขยายโอกาสทางการศึกษา ผู้บวชโดยวัตถุประสงค์จะเป็นศาสนทายาท และสำหรับผู้บวชในระยะสั้นที่เป็นการบวชตามประเพณี

๒) การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน โดยครูควรนำเทคโนโลยีทางการศึกษาเข้ามาใช้เป็นตัวในการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีในการศึกษาเล่าเรียน เพราะในปัจจุบัน การนำเทคโนโลยีทางการศึกษามาใช้ในการศึกษาของสงฆ์ยังพบว่ายังมีจำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบกับการศึกษาในระดับเดียวกันของรัฐ

๓) การปรับปรุงพัฒนาการวัดผลและประเมินผล โดยระบบการวัดผลและประเมินผลควรตรวจสอบให้มีมาตรฐานสอดคล้องกับระบบการศึกษา ด้วยการวัดผลทั้ง ๓ ด้าน คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ วัดทั้งความรู้และความคิดวิเคราะห์ออกข้อสอบทั้งที่เป็นปรนัยและอัตนัย ออกข้อสอบให้ครอบคลุมเนื้อหาวิชาทั้งหมด และควรจัดให้มีการประเมินผลปีละ ๒ ครั้ง

๔.๒.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุน จุนเจือ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจุนเจือการศึกษาอื่นนอกการศาสนสถาน หรือสถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน^{๓๔} เป็นการสงเคราะห์คนหรือประชาชนให้ได้รับการศึกษา โดยอาศัยศาลาหรือเสนาสนะใด ๆ ของวัดเป็นโรงเรียนหรือพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนแก่สังคม

^{๓๔} พระเทพปริยัติสุธี, คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๑.

การศึกษาสงเคราะห์นับเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทเดิมของ วัดและ พระสงฆ์ไทยในอดีต นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ตั้งแต่ สมัยสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่รัฐและคณะสงฆ์จัด การศึกษาร่วมกันเพื่อให้การศึกษาแก่คนในสังคม จนกล่าวได้ว่าในสังคมไทยแบบเดิมวัดเป็น ศูนย์กลางของชุมชน โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ชุมชนหนึ่งมีลักษณะการปฏิบัติภารกิจที่ ครอบคลุมในตัว วัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นสมบัติของทุกคนในชุมชน จึงทำ หน้าที่ให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่สมาชิกทุกคนในชุมชนนั้น^{๓๕}

แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา การจัดให้ ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงของรัฐ พระสงฆ์แม้จะมี บทบาทด้านการศึกษาก็เพียงช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาลอยู่บ้าง แต่ต่อบทบาทเหล่านี้ก็ ค่อย ๆ ลดน้อยลงตามลำดับ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ รัฐบาลพลิตครูได้มากขึ้นก็ไม่ได้อาราธนา พระสงฆ์เป็นครูสอนวิชาสามัญในโรงเรียนอีก คงมีแต่การอาราธนาพระสงฆ์ไปสอนศีลธรรม ในโรงเรียนบ้าง เป็นผู้อุปการโรงเรียนบ้าง การศึกษาของรัฐที่พระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ยังคง มีส่วนช่วยอยู่ก็เป็นในด้านการศึกษาสงเคราะห์เท่านั้น^{๓๖}

การจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่วัดและพระสงฆ์ จัดให้มีการบริการแก่สังคมตาม ความมุ่งหมายของการศึกษาของรัฐ ที่มีการดำเนินงานกิจการอยู่ในปัจจุบัน สามารถแยกออกเป็น ๓ ลักษณะ^{๓๗} คือ

๑. การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ให้นักเรียนและ พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ได้แก่ การจัดโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญ ศึกษา โรงเรียนราษฎร์ การกุศลของวัด โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ วิทยาลัยและ มหาวิทยาลัยสงฆ์

๒. การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษา ในสถาบันศึกษาของรัฐ หรือเอกชนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การเป็นผู้นำในการตั้งโรงเรียนในชนบทที่ตั้งวัด

^{๓๕} พระราชวรมนี (ประยูร ฤๅติ) สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๒.

^{๓๖} มานพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๒๓๖.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๘.

การให้สร้างสถานศึกษาในบริเวณวัด การให้ใช้หรือให้เช่าที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ในการสร้างสถานศึกษาของรัฐหรือท้องถิ่น การเป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่าง ๆ การให้การอุปถัมภ์แก่เด็กวัด

๓. การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน นักศึกษา ในระบบโรงเรียน ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การสอนธรรมศึกษา การสอนศีลธรรม การจัดหน่วยนพกะ การใช้หน่วยงานพระธรรมทูตและหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียน และสถานศึกษาต่าง ๆ

ในปัจจุบัน ระบบการศึกษาในโรงเรียนของประเทศเปลี่ยนไป มีการขยายฐานการศึกษาจนถึง มัธยมศึกษาปีที่ ๓ และการศึกษาที่เน้นประสบการณ์ตรงเป็นส่วนมาก เด็กและเยาวชนจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ เพื่อศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ในระยะเวลาที่เปลี่ยนระบบการเรียนนี้ จึงทำให้ระบบโรงเรียนที่พระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์จัด ต้องประสบปัญหาในด้านการบริหารการจัดการ เช่น โรงเรียนพุทธศาสนาวินาศหลายโรงเรียนต้องประสบปัญหานักเรียนขาดเรียน เนื่องจากใช้เวลาในระบบโรงเรียนสามัญเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่อาจทนระบบการเรียนการสอนในห้องเรียนในวันอาทิตย์ได้^{๓๘} หรือการที่โรงเรียนต้องขาดนักเรียนเป็นต้น

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น การจัดการศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ จึงควรที่จะปรับบทบาท และปรับปรุงการเรียนการสอน ในการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป การนำแนวคิดที่ได้จากการศึกษาการจ้องครณะสงฆ์สมัยพุทธกาลมาประยุกต์ใช้ต่อการจัดการศึกษาสงเคราะห์ จึงเป็นเรื่องที่ควรดำเนินการใน สิ่งต่อไปนี้

ก. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสที่เป็นผู้จัดการศึกษาสงเคราะห์

พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสจะต้องถือเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะจัดให้มีการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป เพราะการศึกษาสงเคราะห์ว่าโดยเนื้อหาสาระแล้วก็เป็นการเผยแผ่พระศาสนานั้นเอง ซึ่งสามารถทำได้ใน ๒ ลักษณะ คือ ในด้านการเป็นผู้นำและเป็นผู้สนับสนุนให้มีการจัดการศึกษาสงเคราะห์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑) พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสควรเป็นผู้นำ ในการจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ให้มีขึ้นในวัด และทำการเปิดสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์อาจเป็นผู้บริหารจัดการร่วมกันกับคณะกรรมการท้องถิ่น โดยจัดให้เป็นไปตามระเบียบมหาเถร

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖.

สมาคม ที่ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘^{๓๕} ในการจัดตั้งและดำเนินการรับภาระในการจัดหารายได้มาบำรุงโรงเรียน เพื่อเป็นการกุศลช่วยเหลือชุมชน เพื่อช่วยสงเคราะห์เยาวชนผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เป็นการช่วยพัฒนาสังคมอีกทางหนึ่ง

๒) พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสควรเป็นผู้นำในการระดมทุน เกี่ยวกับการส่งเสริมการศึกษาและการพัฒนาชีวิตของคนในชุมชนที่วัดและพระสงฆ์ตั้งอยู่นั้น และควรจัดให้มีการจัดตั้งกองทุนสำหรับสงเคราะห์ช่วยเหลือนักเรียนยากจน และอาจจะจัดมอบทุนในการศึกษาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาโดยอาจจะนำเงินการเองบ้าง หรือส่งต่อให้สถานศึกษาที่จะสงเคราะห์จัดการเองบ้าง และมอบให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องช่วยจัดดำเนินการแทนบ้าง

๓) การจัดให้โรงเรียนปริยัติธรรมของวัดต่าง ๆ ที่วัดดำเนินการอยู่ มีการเปิดสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา หรือประชาชนทั่วไป ในหลักสูตรธรรมศึกษาตรี โท เอก เพื่อให้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนพุทธศาสนาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อจะได้นำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นการช่วยสงเคราะห์เสริมให้เยาวชนของชาติมีพัฒนาการด้านจิตใจที่สูงยิ่งขึ้น

๔) พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสควรส่งเสริมพระภิกษุสามเณรในวัด ให้ได้รับการศึกษาจากสถานการศึกษาของคณะสงฆ์ เช่น โรงเรียนปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยสงฆ์จัดการศึกษาสงเคราะห์ หรือเป็นแหล่งการศึกษาที่ช่วยให้ผู้ที่ยากจนด้อยโอกาสทางการศึกษาให้ได้รับการศึกษาตามความเหมาะสม เพราะในปัจจุบัน พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสไม่น้อยที่มีแนวคิดไม่ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรเรียนในสถานศึกษาของสงฆ์เพราะเห็นว่าขัดกับพระธรรมวินัย

๕) การจัดให้มีการศึกษาอบรมด้านวิปัสสนาธุระ เป็นการศึกษาภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเกี่ยวกับการทำกรรมฐานทั้งสมถะและวิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นการฝึกฝนอบรมพัฒนาการทางจิตใจให้เกิดปัญญาขั้นสูงสุดในพุทธศาสนา จนสามารถรู้เห็นแจ่มแจ้งเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง คือ รู้เท่าทันโลกและชีวิตจนเป็นผู้หมดจากกิเลส หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง ซึ่งถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนาที่เราเรียกว่า นิพพาน

๖) การจัดให้มีสถานศึกษาเพื่อให้บริการแก่ผู้ที่สนใจศึกษาหาความรู้ เช่น การจัดให้มีห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์สถานแก่ผู้สนใจทั่วไป

^{๓๕} ขำเลียง วุฒิจันทร์และคณะ, รวบรวมและเรียบเรียง, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พร้อมด้วยระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคมฯ, หน้า ๓๓๑.

๙) การให้การศึกษาอบรมแก่ผู้ที่บวชในระยะสั้น เพราะในปัจจุบันคนในสังคมนั้นไม่นิยมบวชเป็นเวลานาน แต่ยังคงมีการบวชตามประเพณีของสังคมไทยที่เป็นที่นิยมอยู่ในปัจจุบัน เช่น การบวช ๓ - ๑๕ วัน หรือ ๑ พรรษา เป็นต้น และนอกจากนั้นควรจัดให้มีการบวชภาคฤดูร้อนของนักเรียน นิสิต นักศึกษาโดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษาในแต่ละปีที่กำลังนิยมแพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน

๑๐) พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสควรจัดให้มีการช่วยเหลือแก่โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในวัด หรือตั้งในท้องที่เดียวกับที่ตั้งวัด อยู่ โดยเฉพาะในชนบทที่ห่างไกลออกไปที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส ควรให้การสนับสนุนในการหาเงิน หรือวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต่าง ๆ มาช่วยเหลือโรงเรียนในกรณีที่ยังงบประมาณสนับสนุนจากรัฐมีไม่เพียงพอ และควรจัดกองทุน

๑๑) การอุปการะนักเรียน นักศึกษาจากชนบท หรือจากครอบครัวที่ยากจน ในรูปแบบของศิษย์วัดเพื่อเข้าศึกษาในสถานศึกษาต่าง ๆ และให้การสงเคราะห์ด้วยปัจจัยต่าง ๆ เช่น ที่พักอาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และทุนในการศึกษาเล่าเรียน การรับเด็กมาเป็นศิษย์วัด และจัดให้เข้าศึกษาเล่าเรียนนี้ ก็นับเป็นบทบาทด้านบริการสังคมสงเคราะห์และวัดอย่างหนึ่งที่ทำมานานตั้งแต่สมัยพุทธกาล เหมือนกับการบวชเณรโดยพระสารีบุตรและพระอานนท์ ซึ่งเป็นแบบอย่างให้มีการดำเนินการในปัจจุบัน

๑๒) การเป็นครูช่วยสอนวิชาศีลธรรมและวัฒนธรรม ตามขนบธรรมเนียมประเพณีในโรงเรียนและสถานศึกษาระดับต่าง ๆ ถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่งกิจกรรมหนึ่งของคณะสงฆ์ที่ให้บริการแก่เยาวชน โดยทางสถานศึกษาไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ เพราะคณะสงฆ์ต้องการสงเคราะห์ด้านการศึกษาแก่เยาวชนอยู่แล้ว

ข. การควบคุมและการส่งเสริมของคณะสงฆ์

เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยและเป็นการสนับสนุน ในด้านการจัดการศึกษา สงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป คณะสงฆ์ควรที่จะจัดให้มีการดำเนินการดังต่อไปนี้

๑) คณะสงฆ์ควรจัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาสงเคราะห์ เพื่อให้เป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงต่อการ กำหนดนโยบาย การกำหนดมาตรการ และการควบคุมส่งเสริมให้มีการดำเนินการจัดการศึกษาสงเคราะห์อย่างจริงจัง เพราะในปัจจุบันนี้มีหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่ก็ไม่มีหน่วยงานใดรับผิดชอบโดยตรง ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างขาดเป้าหมายและกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป

๒) คณะสงฆ์ควรเป็นผู้สนับสนุนในทุก ๆ ด้านเกี่ยวกับการจัดให้มีการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป เพราะจากรายงานผลวิจัยที่มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ระบุตรงกันว่า การจัดการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์นั้น กล่าวได้ว่าขาดปัจจัยในการสนับสนุนแทบจะทุกด้าน และการจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็เป็นการจัดตามสภาพของชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ โดยคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนและการดูแลจากฝ่ายปกครองของคณะสงฆ์น้อยมาก

๓) คณะสงฆ์ควรส่งเสริมบทบาทของผู้ที่ทำงานด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์อย่างเท่าเทียมกับ การทำงานในส่วนอื่น ๆ ของกิจการคณะสงฆ์ โดยเฉพาะในการพิจารณาแต่งตั้งเลื่อนสมณศักดิ์ทางการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้เป็นกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานในด้านนี้ อีกทั้งเป็นการเผยแผ่ความดีนั้นให้เป็นที่รับรู้ของคนทั่วไป

๔) คณะสงฆ์ควรที่จะมีการตรวจเยี่ยมจากส่วนกลาง การติดตามและการประเมินผลโครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาสงเคราะห์ และเก็บข้อมูลต่าง ๆ ทำการศึกษาและวิจัยรูปแบบในการจัดการศึกษาสงเคราะห์ เพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไขให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๕) คณะสงฆ์ควรจัดอบรมให้การศึกษาด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ แก่พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสที่มีความสนใจและทำงานด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ และส่งเสริมให้มีการประสานงานรัฐ องค์กรเอกชน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่มีอยู่โดยทั่วไป

๔.๑.๔ ด้านการเผยแผ่พระศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การทำให้หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแพร่หลายออกไป ขยายวงกว้างออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ^{๔๐} เพื่อก่อให้เกิดการศึกษาและการพัฒนาตนเองไปในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม เป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททุกฝ่ายที่จะต้องดำเนินการร่วมกันให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ที่มีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนจะต้องตระหนักในภาระหน้าที่เหล่านี้อย่างแท้จริง

^{๔๐} พระเทพปริยัติสุธี, คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๓๓.

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นกิจการอย่างหนึ่งที่มีการปฏิบัติตั้งแต่สมัยพุทธกาล จนถึงปัจจุบัน ในประเทศไทยกิจการเผยแผ่พระศาสนาของวัดและพระสงฆ์ที่มีการดำเนินการ อยู่ในปัจจุบันมีลักษณะการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑) การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย ได้แก่การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้านผู้อาราธนาและที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือเทศน์รูปเดียว หรือเทศน์ปุจฉา วิสัชนา ๒ รูปขึ้นไป และได้มีการปรับปรุงมีการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือบันทึกเสียงหรือแถบบันทึกเสียงนำไปเผยแผ่ในที่ต่าง ๆ และโอกาสต่าง ๆ

๒) การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ บันทึกเสียงหรือแถบเสียงไปเผยแผ่ที่อื่นในโอกาสต่าง ๆ รวมตลอดถึงการพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะออกเผยแผ่หรือลงในหนังสือพิมพ์เผยแผ่

๓) การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่ หรือเป็นสถานศึกษาเป็นการประจำหรือครั้งคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

การดำเนินงานเหล่านี้มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อดำเนินการ กระจายอยู่ทั่วไปในประเทศ โดยผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ฝ่าย คือ ฝ่ายพระสงฆ์ ฝ่ายรัฐบาลและประชาชนทั่วไป^{๔๑} ในส่วนของพระสงฆ์นั้นมีมหาเถรสมาคมเป็นผู้รับผิดชอบคอยควบคุมและให้การส่งเสริม ส่วนผู้ทำหน้าที่ คือ พระภิกษุที่เป็นเจ้าอาวาสหรือผู้รักษาการเจ้าอาวาส ที่จะต้องรับผิดชอบงานด้านการเผยแผ่พระศาสนา ตามบทบัญญัติมาตรา ๓๙ (๓) สามารถแยกออกเป็น ๒ ประการ คือ เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์^{๔๒}

^{๔๑} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), คนไทยกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ขวนพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๓.

^{๔๒} พระเทพปริยัติสุธี, คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๓๕.

ฝ่ายรัฐบาลมีหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และในส่วน of ประชาชนทั่วไป มีการจัดตั้งเป็นสมาคมหรือชมรมพุทธศาสน์ในระดับมหาวิทยาลัย และโรงเรียนต่าง ๆ ตลอดจนการศึกษาพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาและในที่สาธารณะ^{๔๓} เช่น พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ สมาคมส่งเสริมพระพุทธศาสนาต่าง ๆ เพื่อทำการบรรยายธรรมในที่ประชุมและทางสื่อมวลชนและทางสื่อมวลชนต่าง ๆ

สภาพการณ์โดยรวมที่เป็นปัญหาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน จึงได้แก่ การเผยแผ่ยังคงเป็นไปในลักษณะต่างคนต่างทำ กระจายกระจัดกระจาย ไร้รูปแบบ ไม่มีจุดศูนย์รวม หรือองค์กรที่รับผิดชอบอย่างแท้จริง เพราะมีองค์กรที่ปฏิบัติงานเพื่อพระพุทธศาสนาหลายหน่วยงาน เช่น กรมการศาสนา มหาเถรสมาคม พุทธสมาคมและกลุ่มชมรมชาวพุทธต่างๆ^{๔๔} สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้งานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งปัญหาหรืออุปสรรคของการเผยแผ่นั้น พระธรรมวิสุทธิกวี กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า^{๔๕}

๑. เกิดจากนักวัตถุนิยมที่ไม่ยอมนับถือศาสนา เพราะคนที่ไม่มีศาสนาเหล่านั้นพยายามกีดกันหรือไม่ให้ความสะดวกในการเผยแผ่ศาสนาทุกศาสนา เช่น ประเทศที่มีการปกครองในระบอบคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

๒. เกิดจากคนต่างศาสนา โดยการกีดกันหรือทำลายเพราะคนเหล่านั้นไม่ต้องการให้คนของตนไปนับถือศาสนาอื่น

๓. เกิดจากการแตกความสามัคคีในวงการพระพุทธศาสนาด้วยกัน อันเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะ การกีดกัน และติเตียนกันเอง

๔. เกิดจากการเข้าใจผิดว่าพระพุทธศาสนาเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนาประเทศ

๕. เกิดจากสัทธรรมปฏิรูป คือ สอนสิ่งที่ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธเจ้าว่าเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

^{๔๓} พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*, หน้า ๒๗๓.

^{๔๔} ชำเลียง วุฒิจันทร์, *การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๘.

^{๔๕} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), *คนไทยกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา*, หน้า ๖๒ – ๖๕.

๖. เกิดจากตัวผู้เผยแผ่เองที่ขาดคุณสมบัติ เช่น ไม่มีความรู้ความเข้าใจในหลักการที่เพียงพอ และไม่ตั้งอยู่ในองค์ของพระธรรมกถึก เป็นต้น

๗. ขาดกำลังทรัพย์ในการดำเนินการเผยแผ่ เช่น การส่งพระธรรมทูตเดินทางไปต่างประเทศ

๘. ขาดอุปกรณ์ในการเผยแผ่ เช่น หนังสือ หรือวิทยากรที่เป็นเครื่องมือสมัยใหม่

๙. ขาดกำลังคนผู้สามารถในการเผยแผ่

๑๐. ขาดผู้สนับสนุนในการดำเนินงาน เช่น ถ้ารัฐบาลหรือคณะสงฆ์ไม่อนุญาตให้เดินทางไปต่างประเทศ พระธรรมทูตก็ไม่สามารถไปทำการเผยแผ่ได้

๑๑. ขาดการอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔ จนผู้ดำเนินงานไม่สามารถดำเนินการได้

๑๒. ถูกโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน หรือได้รับความลำบากอย่างหนักในดินแดนที่ไปทำการเผยแผ่ เช่น ในประเทศที่มีอากาศหนาว เป็นต้น

พระสุธีวรญาณ กล่าวถึงปัญหาในการทำหน้าที่ของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พุทธศาสนาในปัจจุบัน ถึงสาเหตุในการเผยแผ่ธรรมที่ทำให้ไม่ได้ผลเท่าที่ควรเป็นเพราะสาเหตุใหญ่ ๆ อยู่ ๓ ประการ^{๔๖} คือ

๑. ผู้เผยแผ่ขาดความรู้ความแตกฉานในธรรม มีความรู้ชั้นสัญญาไม่ถึงขั้นทฎฐิและระดับญาณ

๒. ผู้เผยแผ่ขาดความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดธรรม ไม่เคยฝึกการพูดในที่ชุมชน หรือพัฒนาบุคลิกภาพ ใช้เสียงเบา ใช้บาลีมาก ยกหัวข้อธรรมมาก ไม่เตรียมตัว ไม่สังเกตคนฟัง ดิครูรูปแบบ ใช้เวลามาก เป็นต้น

๓. ผู้เผยแผ่ขาดความพอใจ เต็มใจและความรักในการสอนธรรม เผยแผ่ธรรมเอาแต่ฝ่ายรับ ไม่ทำแบบฝ่ายรุก

สภาพการณ์ของปัญหาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังได้กล่าวมาแล้ว เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าเกิดจากสภาพการณ์ของสังคมที่มีเปลี่ยนแปลงไป พระสงฆ์ประสบปัญหาในการสื่อสารกับคนสมัยใหม่ เพราะยังคงยึดถือรูปแบบและวิธีการในการเผยแผ่อย่างเดิม ดังนั้น เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ได้ผลดีท่ามกลางสภาพการณ์บริบททางสังคม

^{๔๖} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ), พุทธศาสนปริทรรศน์ รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๘๘-๒๘๙.

ที่มีการเปลี่ยนแปลง จึงไม่มีวิธีการใดจะดีกว่าการนำเอาวิธีการที่เคยประสบความสำเร็จแล้ว มาปรับปรุงแก้ไขให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมปัจจุบัน

ผู้วิจัยเห็นว่า การนำแนวคิดที่ได้จากการศึกษา “การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัย พุทธกาล” มาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น สมควรที่จะมีการดำเนินการโดย แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ

ก. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสผู้ทำหน้าที่ในการการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดหน้าที่ของเจ้าอาวาสให้รับ เป็นฐานะในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ (มาตราที่ ๓๗ ข้อ ๓) ซึ่งว่าโดยลักษณะงานแล้วก็คืองานด้านการเผยแผ่นั้นเอง และเมื่อกล่าวถึงลักษณะของการเผยแผ่ของพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสที่เป็นที่นิยมนั้นมาก สามารถสรุป ได้ ๒ แนวทาง คือ

๑. การเผยแผ่ทางกาย คือ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการประพฤติตนเป็นแบบอย่างนี้ นับว่านัยของความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้าเราศึกษาพัฒนาการของคณะสงฆ์ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ก่อนที่พระสารีบุตรจะได้ฟังธรรมของพระอัสสชิผู้เป็นอาจารย์นั้น ก็เพราะเกิดความเลื่อมใสในรูปลักษณะของพระอัสสชิก่อนจึงได้เข้าไปสนทนาคำด้วยและจึงได้ฟังธรรมในที่สุด คุณสมบัติของผู้เผยแผ่ทั้งภายในและภายนอกจึงนับว่ามีความสำคัญมาก เพราะสามารถชักนำให้เกิดความเลื่อมใสได้ง่าย ดังพุทธกิจ ๕ ประการ ที่พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่าง การเผยแผ่ด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างสามารถทำได้ ดังนี้

๑) จะต้องเป็นผู้ศึกษาพระธรรมวินัยให้เกิดความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในสมณะสูตร^{๔๗} ถึงกิจของสมณะที่ต้องริบทำในฐานะหน้าที่ของตน อย่างหนึ่ง คือ การสมาทานศึกษาอยู่ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา นั่นเอง ผู้สอนที่ดี จึงต้องเป็นผู้ที่ตั้งตนในคุณธรรมที่ชอบก่อน เหมือนพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณธรรมที่เหมาะสมก่อน แล้วสอนคนอื่นในภายหลังจึงจะไม่มัวหมอง และบุคคล

^{๔๗} อ.จ. ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘.

สอนผู้อื่นอย่างไร ก็พึงทำตนอย่างนั้น ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว จึงควรฝึกคนอื่น เพราะตนนั้นแลฝึกได้ยากยิ่ง”^{๔๘} ดังนั้นผู้จะทำงานด้านการเผยแผ่จึงควรมีคุณสมบัติต่อไปนี้

ถ้าเราพิจารณาจากพุทธโอวาทที่พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่พระสาวก ๖๐ รูปแรก ก่อนที่จะส่งออกประกาศพระศาสนา พระพุทธองค์ทรงกำหนดคุณสมบัติของผู้ทำงานด้านการเผยแผ่ไว้แล้วว่าจะต้องเป็นผู้ที่สามารถ “ตัดบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์”^{๔๙} ให้ได้เพื่อให้การดำเนินงานด้านการเผยแผ่นั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งกล่าวโดยอนุโลมในปัจจุบันก็ คือ ผู้ที่จะเป็นนักเผยแผ่จะต้องเป็นผู้ที่ผ่านการฝึกฝนอบรมตนเป็นอย่างดี จึงควรออกทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระศาสนา การสอนด้วยการทำตนเป็นแบบอย่างนั้น บางทีก็เสี่ยงดังกว่าคำพูดเป็นไหน ๆ แต่ทั้งนี้

๒) ปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย ที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้เป็นแบบแผน เพื่อเป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไป จะได้น้อมนำศรัทธาความเลื่อมใสให้บุคคลได้เข้ามาอยู่ใกล้ พระสงฆ์ผู้จะทำงานด้านการเผยแผ่จึงต้องเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติด้วยหลักการ^{๕๐} ดังต่อไปนี้

(๑) เป็นผู้มีความสำรวมในปาติโมกข์ มีศีลเป็นเครื่องดำรงอยู่ด้วยความบริสุทธิ์^{๕๑} ประการ^{๕๒} คือ

๑.๑ ปาฏิโมกขสังวรศีล คือ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามและทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ประพฤติตนเคร่งครัดอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

๑.๒ อินทริยสังวรศีล คือ การสำรวมอินทริย์ ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมทั้งหลายครอบงำ

๑.๓ อาชีวกปาริสุทธิศีล คือ การหาเลี้ยงชีพด้วยความบริสุทธิ์ ไม่ประกอบด้วยอนเสนา มีการหลอกลวงหาเลี้ยงชีพ เป็นต้น

^{๔๘} บ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๕๘ – ๑๕๙/๘๑ – ๘๒.

^{๔๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๕๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๔๓ – ๔๔.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๓.

๑.๔ ปัจจยสันนิสิตศีล เกี่ยวกับปัจจย ๔ ได้แก่ ปัจจยปัจจเวกขณะ คือ พิจารณาใช้สอยปัจจย ๔ ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น ๆ ไม่บริโภครด้วย ตัณหา

(๒) เป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค หรือการปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้เจริญ งามงามในธรรม อันเป็นไปเพื่อความสันติอสาสะ ประกอบไปด้วยธรรม ๓ ประการ^{๕๒} คือ

๒.๑ อินทริยสังวร คือ การคุ้มครองทวารในอินทริย มีการปฏิบัติเพื่อ คุ้มครองอินทริย ป้องกันไม่ให้บาปอกุศลกรรมครอบงำ

๒.๒ โภชนเน มัตตัญญูตา คือ รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร คือ พิจารณาโดยแยกคายก่อนที่จะฉันอาหาร เป็นการบริโภคตามจุดมุ่งหมายแท้มิใช่เพื่อสนอง กิเลสตัณหา

๒.๓ ชาคริยานุโยค คือ การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่เหนื่อย ยันหมั่นเพียร ตั้งตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตให้ปราศจากนิวรณ์ เป็นผู้มีความพร้อมอยู่เสมอใน การประกอบกิจของตน

(๓) การประกอบตนเป็นผู้ที่นั่งนอนในที่อันสงัด เพื่อบำเพ็ญสมณะธรรมให้ เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

(๔) ประกอบความเพียรในอธิจิต อันเป็นหลักธรรมในที่จะต้องศึกษา เป็นข้อ ปฏิบัติเพื่อฝึกหัดอบรม กาย วาจา ใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุด ที่ เรียกว่า พระนิพพาน มี ๓ ประการ^{๕๓} คือ การศึกษาในอริสัจสี่ศึกษา อธิจิตตศึกษา และอริ ปัญญาศึกษา ที่เป็นการศึกษาอันยิ่งอันเป็นกิจที่จะพึงปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ ผู้บวชเข้ามาในหมู่ สงฆ์และปรารธนาพระนิพพาน

๒. การเผยแผ่ทางวาจา คือ การกล่าวสอนหรือการแสดงธรรม

การที่ภิกษุจะเป็นผู้แนะนำหรือสอนคนอื่นได้นั้น นอกจากจะต้องเป็นผู้ปฏิบัติใน หลักการต่าง ๆ ด้วยตนเองเป็นอย่างดีแล้ว การเรียนรู้ถึงวิธีการในการเผยแผ่นับเป็นส่วนสำคัญ เป็นอย่างยิ่ง เพราะถึงจะมีความรู้แต่ถ้าไม่รู้วิธีการนำความรู้มาใช้ย่อมไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ได้ พระสงฆ์ที่จะทำหน้าที่ในการแนะนำสั่งสอนคนอื่นจึงควรศึกษาในสิ่งต่อไปนี้

^{๕๒} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๖/๑๕๕ – ๑๖๐.

^{๕๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๐/๓๑๘ – ๓๑๙.

๑) จุดมุ่งหมายในการเผยแผ่ ผู้ที่จะทำงานด้านเผยแผ่พระศาสนาจำเป็นต้องเรียนรู้จุดมุ่งหมายและทำความเข้าใจในจุดมุ่งหมายให้ดี เพราะจะทำให้การเผยแผ่นั้นเป็นไปอย่างมีเป้าหมาย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงทำ “เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์”^{๕๔} คือ การที่ทำให้สรรพสัตว์ได้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดที่เรียกว่า พระนิพพาน หรือสมควรแก่การปฏิบัตินั้น ๆ

๒) หลักการในการเผยแผ่ ผู้ที่จะสั่งสอนคนอื่นในเบื้องต้นจะต้องเป็นผู้รู้หลักการหรือรู้จุดมุ่งหมายในการแนะนำสั่งสอนว่าเป็นไปเพื่ออะไร จึงจะได้หาวิธีการให้เป็นไปได้ กล่าวคือต้องรู้จุดมุ่งหมายก่อน ดังหลักในการเผยแผ่นั้นพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในพระโอวาทปาฏิโมกข์ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การบำเพ็ญความดี และการทำจิตของตนให้ผ่องใส^{๕๕}

๓) วิธีการเผยแผ่ ผู้ที่จะทำงานด้านการเผยแผ่จำเป็นต้องเรียนรู้ถึงวิธีการในการสั่งสอนให้ดีเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้ได้ผล โดยรูปแบบและวิธีการสอนศีลธรรมแก่ประชาชนนั้นมีหลักที่สมควรพิจารณาดังต่อไปนี้

(๑) พุทธลีลาในการสอนของพระพุทธเจ้า ๔ ประการ คือ

๑.๑ สันทัสสนา คือ ชี้แจงให้เห็นชัด

๑.๒ สมทปนา คือ ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ

๑.๓ สมุตเตชนา คือ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า

๑.๔ สัมปหังสนา คือ ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง

(๒) วิธีการสอนศีลธรรมแก่ประชาชนตามหลัก ๓ ประการ^{๕๖} คือ

๒.๑ อุปนิสินนกา คือ การสนทนาปราศรัยกับบุคคล หรือการปฏิสันถารแก่บุคคลต่าง ๆ ที่ไปมาหาสู่กันตามสมควรแก่กาลเทศะ

๒.๒ ธรรมมีกกา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนอย่างเป็นกิจลักษณะ เช่น การแสดงปาฐกถา การบรรยายธรรม เป็นต้น

^{๕๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๕๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐.

^{๕๖} พระเทพปริยัติสุธี, คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๓๘

๒.๓ โอวาทกถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแบบ แนะนำ คำ ตักเตือน คำสั่งสอน เป็นต้น

๒.๔ อุปาสานิกถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแบบสอนบ่อย ๆ เพื่อให้เกิดความจำได้ เรื่องที่สอนก็อาจอยู่ในประเภทคำแนะนำ เป็นต้น

๒.๕ ธรรมสากัจฉากถา คือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันและกัน หรือนิยมเรียกว่าการสนทนาธรรม ตามโอกาสอันควร

๒.๖ ปุจฉาวิสัชนากถา คือ การสอนแบบการถาม - ตอบ โดยมีวิธีการอยู่ ๓ วิธี คือ ถามเพื่อให้ตอบ ถามเองตอบเอง และให้ถามเพื่อตอบ

๒.๗ ธรรมเทศนากถา คือ การแสดงธรรมชี้แจงแสดงหลักธรรม หลัก สัมมาปฏิบัติ เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น

ข. การควบคุมและส่งเสริมของคณะสงฆ์

ตามพระบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดหน้าที่ ของมหาเถรสมาคมให้เป็นผู้มีหน้าที่ในการควบคุมและส่งเสริม (มาตรา ๑๕ ตี) การเผยแผ่ พระพุทธศาสนาให้เป็นไปด้วยดี การควบคุมและการส่งเสริมนั้นคณะสงฆ์สมควรดำเนินการ ดังต่อไปนี้

๑. คณะสงฆ์ควรจัดให้มีองค์กรที่รับผิดชอบโดยตรงต่องานเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยออกเป็นคำสั่งของมหาเถรสมาคมแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการ เหมือนกับคณะกรรมการ การศึกษาคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการทางพระพุทธศาสนา (ฉบับ ที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๐ เพื่อให้มีผู้รับผิดชอบต่องานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะในปัจจุบันยังไม่มีองค์กรหรือหน่วยงานใดเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง แม้ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ คณะสงฆ์จะออกระเบียบการ ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘^{๕๓} แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายว่าในปัจจุบันตกอยู่ในสภาพชบเซา และไม่มีการดำเนินการ แต่อย่างใดเนื่องจากไม่มีผู้รับผิดชอบโดยตรงนั่นเอง ซึ่งสมควรที่จะมีการจัดให้มีการฟื้นฟู กิจกรรมในการดำเนินการอย่างจริงจัง

^{๕๓} จำเลื่อง วุฒิจันทร์และคณะ, รวบรวมและเรียบเรียง, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พร้อมด้วยระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคมฯ, หน้า ๓๓๑.

การแต่งตั้งคณะกรรมการสภาการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะช่วยให้การดำเนินงานด้านการเผยแผ่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ดังในสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพุทธบริษัท ๔ ในตำแหน่งเอกตักกะไว้มากองค้และหลายนัยด้วยกัน^{๕๘} เพื่อให้เป็นผู้รับผิดชอบการเผยแผ่พระศาสนาาร่วมกัน ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างมีระบบเป็นเอกภาพ ส่งผลให้การเผยแผ่พระศาสนาเป็นไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งต่างจากในปัจจุบันที่การดำเนินงานต่าง ๆ เป็นอย่างกระจัดกระจายทำให้การทำงานไม่เป็นระบบ และบางครั้งก็ขัดแย้งกันเอง ธรรมะข้อเดียวกันอธิบายต่างกันก็มี เช่น กรณีการตีความพระธรรมวินัยของธรรมกาย เป็นต้น

๒. คณะสงฆ์ควรฟื้นฟูโรงเรียนพระธรรมกถึกหรืออาจจัดตั้งเป็นโรงเรียนฝึกอบรมทางด้านเผยแผ่^{๕๙} เพื่อเป็นการจัดเตรียมบุคลากรด้านการเผยแผ่อย่างเป็นระบบ เพราะในสภาพการณ์ปัจจุบัน บริบทสังคมมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมีความซับซ้อน การจะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ได้ผล จำเป็นต้องมีการจัดเตรียมบุคลากรให้มีความเหมาะสมทั้งในส่วนปัจจุบันและอนาคต กระจายอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของประเทศ โดยสภาการเผยแผ่เป็นผู้วางหลักเกณฑ์การดำเนินงานต่าง ๆ ด้วยการประสานงานกับสภาการศึกษาคณะสงฆ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ให้เป็นผู้การจัดศึกษา อบรม และการจัดทำเป็นหลักสูตรไว้ในการศึกษาคณะสงฆ์

๓. การจัดตั้งสถาบันค้นคว้าวิธีการเผยแผ่อย่างจริงจัง^{๖๐} ความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาถึงรูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันนั้นเพราะ จะสังเกตได้ว่าในปัจจุบันนี้ที่การเผยแผ่ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะรูปแบบและวิธีการเผยแผ่นั้นยังใช้รูปแบบเดิมเสียเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีการปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของบุคคลและสังคม รวมทั้งการที่ไม่สามารถนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ได้ เพราะยังขาดความรู้ความเข้าใจในสื่อต่าง ๆ อยู่เป็นอันมาก

ดังนั้น เพื่อศึกษาถึงรูปแบบและวิธีการในการเผยแผ่ให้ได้ประโยชน์สูงสุด จึงควรมีการศึกษา รวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์วิจัย อย่างจริงจัง เพื่อการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับคนสมัยใหม่ เป็นสิ่งที่สำคัญและมีความจำเป็นเป็นอย่าง

^{๕๘} อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘ – ๒๓๔/๒๕ – ๓๐.

^{๕๙} จำเลื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, หน้า ๒๒๕.

^{๖๐} พ.ท. ประสาร ทองภักดี, กฎหมายมหาชน ตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๓.

ยิ่ง เพราะสังคมในปัจจุบันนั้นมีความสลับซับซ้อนเป็นอย่างมาก การที่จะเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย จำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือและวิธีการที่แตกต่างกัน คณะสงฆ์สมควรที่จะมีการศึกษาวิเคราะห์ ถึงวิธีการนำธรรมะเพื่อให้เข้าถึงบุคคล กลุ่มบุคคล หรือชุมชนต่าง ๆ ที่มีสภาพแตกต่างกัน ซึ่งจะเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้งานด้านการเผยแผ่เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังจะเห็นได้จากปัญหาอย่างหนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ พระสงฆ์ในประเทศไทยมักยึดถือเป็นประเพณีว่า การประกาศหลักการทางศาสนา หรือหลักธรรมคำสอนจะต้องได้รับการอาราธนาจากญาติโยมก่อน ถ้าญาติโยมไม่อาราธนาการที่ภิกษุจะออกเผยแผร์ ศาสนาดูเป็นการผิดประเพณีนิยม นอกจากนี้กิจของสงฆ์มักยึดธรรมเนียมเดิม^{๖๐} ทำให้งานด้านการเผยแผ่ไม่สำเร็จเท่าที่ควร เพราะเป็นการเผยแผ่ในแนวรับมากเกินไป การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นการสื่อสารกับคนหมู่มาก ต้องอาศัยรูปแบบและวิธีการในการนำเสนอเนื้อหาเพื่อให้เกิดความชัดเจน และตรงตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการค้นคว้าในรูปแบบและวิธีการใหม่ ๆ อยู่เสมอให้เหมาะสมกับความต้องการของคนทั้งหลายในสังคมปัจจุบัน

๔. การปรับปรุงโครงสร้างการปกครองและการศึกษาคณะสงฆ์

การปรับปรุงโครงสร้างทางการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ นับเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญ ที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะถ้ารูปแบบขององค์กรคณะสงฆ์ไม่เกื้อกูลต่องานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว งานด้านการเผยแผ่ย่อมไม่สามารถที่จะประสบความสำเร็จได้

ดังจะเห็นได้ในปัจจุบันที่การเผยแผ่ไม่ค่อยได้ผล เพราะโครงสร้างทางการปกครองนั้นมีการเน้นหนักไปทางการปกครองที่ไม่เอื้อต่อการศึกษาและการเผยแผ่ การจัดโครงสร้างทางการปกครองและการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ ในรูปลักษณะแบบรวมศูนย์อำนาจ ทำให้ระบบงานต่าง ๆ ไปกระจุกตัวอยู่ที่เดียว และระบบการพิจารณาให้คนที่เน้นฝ่ายปกครองมากเกินไป ทำให้คนที่ทำงานด้านการเผยแผ่เกิดความท้อถอย เพราะแม้จะทำงานหนักแต่สมณะศักดิ์ก็ยังอยู่ที่เดิม

^{๖๐} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), คนไทยกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา, หน้า ๔๘.

ต่างจากสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธองค์ทรงกระจ่ายงานออกไปให้ส่วนต่าง ๆ ใต้
 รับผิดชอบร่วมกัน ดังจะเห็นได้จากเรื่องของพระโสณกุฎิกัณณะ^{๖๒} ที่เป็นศิษย์ของพระมหากั
 จานะ ที่อาศัยอยู่วันดีทั้งคณาบถซึ่งเป็นเขตที่มีพระภิกษุน้อย ทำให้การอุปสมบทของท่าน
 ต้องล่าช้าเพราะไม่มีพระครบตามจำนวนในพุทธบัญญัติ เมื่อท่านเดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้า
 แล้วกราบเรียนให้พระพุทธองค์ทรงทราบ พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้ตามที่พระมหากั
 จานะทูลขอนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นการปรับยุทธวิธีด้านการเผยแผ่ให้มีความเหมาะสมกับสภาพ
 สังคมและชุมชน ทำให้การทำงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นไปด้วยดี

ในส่วนการศึกษาของสงฆ์ คุณภาพของการศึกษาคณะสงฆ์ในปัจจุบัน นับว่าส่งผล
 กระทบโดยตรงต่องานด้านการเผยแผ่พระศาสนา กล่าวได้ว่าการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์
 ยังไม่เอื้ออำนวยต่องานด้านการเผยแผ่พระศาสนาอย่างแท้จริง เพราะไม่สามารถที่จะเตรียม
 คนให้พร้อมต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ การปรับปรุงการศึกษาคณะสงฆ์ดังที่ได้กล่าว
 มาแล้ว จึงมีส่วนจำเป็นต่องานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อที่จะทำให้
 บุคลากรในการเผยแผ่เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ มีคุณสมบัติที่เหมาะสม และมีอุดมคติในการเผย
 แผ่ที่ถูกต้อง พร้อมกันนั้นก็ยังมีหลักในการเผยแผ่ด้วย

๕. คณะสงฆ์ควรส่งเสริมบทบาท ของผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระศาสนาทุก
 วิถีทาง ด้วยการร่วมมือกับส่วนต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง และการให้มีการยกย่อง เชิดชู พระ
 ธรรมกถึกหรือนักเผยแผ่ที่สามารถมีผลงานเผยแผ่ดีเด่น ตลอดจนการเชิญชวนส่งเสริมให้
 ประชาชนไปทำบุญฟังเทศน์ที่วัดและในโอกาสต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น และส่งเสริมให้มีการผลิต
 ตำรา หนังสือธรรมะให้เจริญแพร่หลาย

๖. คณะสงฆ์ควรส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกองทุนที่เป็นส่วนกลาง เพื่อให้การ
 สนับสนุนต่องานเผยแผ่ ด้วยการใช้วิธีการรวมและกระจ่ายทุน เพราะในความเป็นจริงนั้น เรา
 ไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้เลยว่าทุนเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนทำให้งานประสบความสำเร็จ แต่
 ในปัจจุบันผู้ทำงานด้านการงานเผยแผ่ส่วนมากจะต้องหาทุนเอง ดังนั้น การมีกองทุนส่งเสริม
 ให้การสนับสนุนย่อมจะทำให้งานเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และได้ผลเป็นอย่างดี

^{๖๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๓/๓๒.

๔.๑.๕ ด้านสาธารณูปการของคณะสงฆ์

คำว่า “สาธารณูปการ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานของสงฆ์ เช่น โบสถ์ วิหาร”^{๖๓} เป็นต้น ส่วน “สาธารณูปการ” ที่นำมาใช้ในการบริหารกิจการของสงฆ์ เริ่มนำมาใช้ครั้งแรกในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ในมาตรา ๓๓ ที่จัดให้ระเบียบการบริหารคณะสงฆ์ ส่วนกลางเป็นองค์กรต่าง ๆ คือ องค์การการปกครอง องค์การการศึกษา องค์การการเผยแผ่ องค์การสาธารณูปการ และนอกจากนี้ก็จะกำหนดให้มีองค์กรอื่น ๆ เพิ่มขึ้นอีกก็ได้^{๖๔} เมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ จึงปรากฏมีงานด้านสาธารณูปการในมาตราที่ ๓๗ โดยบัญญัติไว้ในหน้าที่เจ้าอาวาส “(๑) บำรุงรักษา วัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี”^{๖๕} กล่าวโดยสรุปลักษณะงานมีดังต่อไปนี้

๑. หมายถึงก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และศาสนสถาน

๒. กิจการอันเกี่ยวกับการวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา และการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง

๓. กิจการของวัดอื่น ๆ เช่นการจัดงานวัด การเรียไร

๔. การศาสนสมบัติของวัด^{๖๖}

ความหมายทั้ง ๔ ประการ ข้างต้นนี้ ว่ากันโดยเนื้อหาสาระลักษณะงานแล้วเป็นงานเกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่ หรือการจัดสภาพแวดล้อม เพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อกิจการของวัดในด้านอื่น ๆ เช่น การใช้วัดเป็นสถานที่ศึกษาและปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่พระศาสนา คือ ที่ใช้วัดเป็นฐานในการรองรับคนเพื่อให้เข้ามาฟังธรรม หรือชักจูงให้คนเข้าวัดเพื่อที่พระจะได้เผยแผ่ธรรม เป็นต้น

^{๖๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๗๕.

^{๖๔} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, หน้า ๑๗๓.

^{๖๕} พระเทพเวที (ประจวบ ฐมมเสฏฐโณ), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายอาญา, หน้า ๑๒๔.

^{๖๖} พระเทพปริยัติสุธี, คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๑๑

พัฒนาการของวัดในพระพุทธศาสนานั้น เริ่มจากการที่พระพุทธเจ้าทรงรับวัดเวฬุวันเป็นแห่งแรก^{๖๓} และต่อมาก็ทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น และถ้ำ^{๖๔} และจากการศึกษาวัดในสมัยพุทธกาลพอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

- ๑) ไม่ไกลบ้านนัก
- ๒) ไม่ใกล้บ้านนัก
- ๓) สะดวกแก่การไปวัดและการมาวัด
- ๔) เหมาะที่ประชาชนจะไปพบพระได้
- ๕) กลางวันไม่พลุกพล่าน
- ๖) กลางคืนเงียบสงัด
- ๗) ไม่มีเสียงกึกก้อง
- ๘) ปราศจากกลิ่นตัวคนที่เดินเข้าออก
- ๙) เหมาะแก่การประกอบกิจของผู้ต้องการความสงบสงัด
- ๑๐) เหมาะที่พระสงฆ์จะหลีกเร้นอยู่ตามสมณวินัย^{๖๕}

ในสังคมไทยนับตั้งแต่รับเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ วัดซึ่งเป็นสถานที่อยู่ของพระสงฆ์จึงมีความสำคัญโดยนัยต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวในหัวข้อที่แล้ว แต่เมื่อบริบททางสังคมมีการเปลี่ยนแปลง วัดและชุมชนมีความเห็นห่างกัน ซึ่งสาเหตุอย่างหนึ่งที่เป็นปัจจัยให้เกิดความเห็นห่าง ระหว่างวัดกับบ้านก็คือสภาพของวัดเอง เพราะเมื่อกาลเวลาได้ล่วงไปแล้ว วัดก็เสื่อมโทรมไปด้วยเหตุผลหลายประการมีวัดจำนวนไม่น้อยที่หมดคุณค่าอันควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา เพราะเต็มไปด้วยสิ่งสกปรกและความไม่มีระเบียบ สภาพดังกล่าวทำให้ประชาชนพากันเห็นห่างจากวัด คลายความเลื่อมใสพระสงฆ์ นอกจากนั้น บทบาทของวัดที่ยังพอมิเหลืออยู่บ้างก็มีลักษณะที่ผิดเพี้ยนไปจากเดิม คือ

๑. วัดเดิมเคยเป็นที่พำนักของภิกษุสามเณรกลายเป็นที่อยู่อาศัยของคฤหัสถ์มากกว่า

^{๖๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๕/๗๑.

^{๖๔} วิ.ฐ. (ไทย) ๓/๒๕๔/๘๕ – ๘๑.

^{๖๕} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ), พุทธศาสนปริทรรศน์ รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๓๖.

๒. วัดเคยเป็นที่บวชเรียนของลูกหลานในท้องถิ่น ก็กลายเป็นที่บวชของคนหนุ่มจากท้องถิ่นอื่น ซึ่งเมื่ออุปฌาย์ก็ไม่รู้จักประวัติของผู้ขอบรรพชาอุปสมบทมาก่อน นับเป็นจุดอันตรายจุดหนึ่งต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

๓. วัดซึ่งเคยเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลของชาวบ้านตามลัทธิเถรวาท ก็ได้ถูกเปลี่ยนให้มีสภาพคล้าย ๆ กับโรงพระตามแบบมหายานในต่างประเทศไปเป็นจำนวนมาก

๔. วัดซึ่งเคยเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด ร่มรื่นเป็นสิ่งดึงดูดใจชาวบ้านให้เข้าไปพักผ่อนหย่อนใจ ก็กลายเป็นวัดที่ขาดระเบียบ สกปรก และขาดความร่มรื่น ทำให้ประชาชนไม่ศรัทธา ไม่อยากเข้าวัด

๕. วัดซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมที่พึงปรารถนา ก็กลายเป็นแหล่งอบายมุข^{๓๐}

การที่จะพัฒนาวัด หรือสาธารณูปการ เพื่อให้วัดกลับมามีบทบาทต่อชุมชน หรือสังคมที่วัดตั้งอยู่ เพื่อใช้วัดเป็นฐานการรองรับการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนา ท่ามกลางสภาพการณ์ของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปแล้วนั้น สมควรที่วัดจะต้องมีการดำเนินการด้านสาธารณูปการโดยแบ่งลักษณะงานออกเป็น ๓ ประการ^{๓๑} คือ

ก. การบูรณะและพัฒนาวัด

การพัฒนาวัดหรือการจัดสาธารณูปการ ให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการมีวัด ดังในสมัยพุทธกาลนั้น เจ้าอาวาสจะต้องมีการตื่นตัว มีการเคลื่อนไหว และบำเพ็ญตนเป็น “อรรถจารีบุคคล” คือ เป็นคนทำประโยชน์ โดยการจัดกิจการต่าง ๆ ของวัดด้านสาธารณูปการตามหลักการ ๔ อย่าง คือ

๑. อาวาสถูปาเย คือ การทำให้วัดเป็นที่อยู่สบาย ทำให้วัดเป็นอาราม เป็นรมณีย์สถาน เป็นที่รื่นรมย์ เจริญตา แก่ผู้พบเห็นเป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ด้วยการพัฒนาวัดให้เป็นอาราม คือ มีการรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ภายในวัดให้เป็นสถานที่รื่นรมย์ใจของผู้ไปมาหาสู่ และควรจัดสถานที่ของวัดให้เป็นสัดส่วน มีเรือนคั้งที่เก็บของใช้ เพื่อให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปที่ต้องการ

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

^{๓๑} ขำเลียง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, หน้า

๒. อาหารสัปปายะ คือ อาหารเป็นที่สบาย ไม่เดือดร้อนด้วยการแสวงหาอาหาร ในสมัยก่อนเป็นหน้าที่ของพระภิกษุเทศ ส่วนในปัจจุบันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส การจัดให้มีสวัสดิการอาหาร จึงควรเป็นภาระของฝ่ายสาธารณูปการรวบรวมเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องไว้ดังนี้

๑) การกำหนดเส้นทางโคจรบิณฑบาต ควรแบ่งเป็นสาย มีการจับสลายเปลี่ยนเวรกันทุก ๗ วัน เพื่อเจริญศรัทธาของผู้ทำบุญ และป้องกันการติดในตัวตน

๒) มีการจัดฉันรวมกันในที่แห่งเดียว เพื่อประโยชน์ คือ ทำให้เกิดความเป็นธรรมในอดิเรกโลก ขจัดความขัดแย้งในการแสวงหาอุปฐาก ก่อให้เกิดความสามัคคีธรรม เป็นที่เจริญศรัทธาของผู้ถวาย และสามารถแนะนำอบรมได้ง่าย ในเวลาก่อนและหลังอาหาร

๓) ควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่รับนิมนต์ และทำหน้าที่แจกจ่ายรายการนิมนต์ให้ทั่วถึงด้วยความเป็นธรรม

๔) จัดตั้งมูลนิธิสงเคราะห์สวัสดิการด้านอาหารในยามขาดแคลน

๓. บุคคลสัปปายะ คือ การจัดให้มีบุคคลเป็นที่สบาย นับเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ส่งผลต่อความเจริญหรือความเสื่อมของวัด โดยเฉพาะบุคคลที่อยู่ในวัดหรือบริเวณวัดอันประกอบไปด้วย คนวัด ๔ ประเภท คือ พระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา (แม่ชี) และเด็กวัด การจัดสาธารณูปการจะต้องคำนึงถึงบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ โดยจัดให้มีที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมตามสภาพของแต่ละบุคคลไม่ให้ปะปนกัน ดำเนินการให้มีการแบ่งเขตที่อยู่กันอย่างชัดเจน มีการวางระเบียบปฏิบัติในด้านต่าง ๆ ของวัดให้เหมาะสม

๔. ธรรมสัปปายะ คือ การจัดให้มีธรรมะเป็นที่สบาย จุดมุ่งหมายของการมีวัด คือ เป็นสถานที่ประพฤติปฏิบัติธรรม การจัดการสาธารณูปการใด ๆ ของวัดจึงไม่ควรที่จะลืมหัวใจที่จะก่อให้เกิดความธรรมสัปปายะ คือ การจัดกิจกรรมของวัดให้เป็นไปด้วยดี โดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชน ตามสมควรแก่กาลสมัยนั้น ๆ ด้วยการจัดกิจกรรมที่สัมพันธ์กับระบบการดำเนินชีวิตในชุมชน เพื่อเป็นการส่งเสริมให้คนที่สนใจและนับถือศาสนามีความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำหลักธรรมทรงพระพุทธศาสนาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ กิจกรรมที่ดำเนินการอาจแบ่งได้ ๓ ลักษณะ^{๓๒} คือ

^{๓๒} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ), พุทธศาสนปริทรรศน์ รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, หน้า ๒๒๑ – ๒๒๒.

๑) กิจกรรมประจำวัน เป็นกิจที่จะทำได้เป็นประจำอยู่แล้ว เช่น การทำวัตรสวดมนต์ ทำวัตรร่วมกันเช้า – เย็น เสร็จพำนังสมาธิภาวนา หรือการเปิดเทปกระจายเสียงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมะให้ชุมชนได้รับฟัง แต่สิ่งที่ทำได้ง่ายที่สุด คือ การเขียนพุทธศาสนสุภาษิตติดไว้ตามต้นไม้ ในบริเวณวัด

๒) กิจกรรมในวันหยุดประจำสัปดาห์ หรือจะจัดในวันพระ ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรมด้วยการเทศนา อบรมธรรม การเจริญพระกัมมัฏฐาน หรือจิตภาวนา การรักษาศีลอุโบสถ เป็นต้น

๓) กิจกรรมในวันสำคัญของศาสนา โดยการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับวันสำคัญนั้น ๆ เช่น การปาฐกถาธรรม บรรยายธรรม หรือตอบปัญหาธรรมะ เป็นต้น

ข. การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะ

การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในวัด เพื่อให้วัดเป็นที่สัปปายะดังกล่าวข้างต้น เจ้าอาวาสจะต้องจัดให้มีการดำเนินการร่วมกับคณะกรรมการของวัด เพื่อให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองในทุกด้านและมีสภาพเป็นวัดในทางพระพุทธศาสนา คือ

๑) การทำป้ายชื่อวัด ซึ่งนิยมทำด้วยวัสดุที่คงทน มีขนาดพอสมควร เขียนระบุชื่อวัดและที่ตั้งให้ถูกต้อง และทำการจัดตั้งให้เหมาะสมสังเกตได้ง่าย

๒) การทำประวัติวัด ซึ่งนิยมเขียนประวัติวัดไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น ชื่อวัด มีความหมายอย่างไร สถานที่วัด มีอาณาเขตกว้างยาวเท่าไร ถาวรวัตถุและปูชนียวัตถุภายในวัด สร้างเมื่อไร ใครเป็นผู้สร้าง การบูรณะปฏิสังขรณ์ เมื่อ พ.ศ. อะไร ล้วนค่าใช้จ่ายเท่าไร ลำดับเจ้าอาวาส นับตั้งแต่เริ่มสร้างวัดจนมาถึงปัจจุบัน สถิติพระภิกษุสามเณร และฆราวาส ว่ามีเท่าไร สถิติการศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นต้น

๓) การทำแผนผังวัด หรือการวางแผนผังของวัด โดยสมควรที่จะมีการประชุมระหว่างเจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัด รวมทั้งพระสังฆาธิการผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้น ในการวางแผนผังของวัด เพื่อให้สะดวกในการก่อสร้าง และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัดเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัทที่จะต้องจัดตั้งดำเนินการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งการนี้หากชุมชนที่วัดตั้งอยู่ ไม่มีความรู้สึกที่วัดเป็นของชุมชนแล้วย่อมมีความยากลำบากในการที่จะดูแลรักษาเสนาสนะต่าง ๆ ได้ เจ้าอาวาสหรือวัดจึงต้อง

๔) การสร้างถาวรวัตถุอันเหมาะสม เจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดจะต้องพยายามรักษาความเป็นระเบียบ ในการก่อสร้างถาวรวัตถุให้เป็นไปตามแปลนที่ได้ตกลงกันไว้ โดยเน้นที่ประโยชน์ในการใช้ และชุมชนเป็นหลัก

ค. การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด

ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตราที่ ๔๐ ได้แบ่งศาสนสมบัติออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมิใช่ของวัดใดวัดหนึ่ง

๒. ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง^{๓๓}

การจัดการดูแลรักษา ศาสนสมบัติทั้งสองประเภทนั้น มีทั้งที่อยู่ในส่วนของรัฐและของมหาเถรสมาคม ซึ่งผู้ดูแลส่วนมากก็คือเจ้าอาวาสหรือพระสังฆาธิการที่อยู่ในเขตปกครองพื้นที่นั้น ๆ จะต้องจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี คือ การจัดการดูแลรักษาคุ้มครองป้องกันศาสนสมบัติของวัดและผลประโยชน์ของวัดไม่ให้เกิดความเสียหาย เป็นสิ่งที่ควรดำเนินการให้มีการปฏิบัติในสิ่งต่อไปนี้^{๓๔}

๑. ถ้าวัดใดยังไม่มีโฉนดแสดงกรรมสิทธิ์เป็นสถานที่ตั้งวัด เจ้าอาวาสต้องรีบดำเนินการจัดทำให้ถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมือง พร้อมทั้งการปักปันเขตกันอย่างชัดเจน เพื่อป้องกันกรณีพิพาทระหว่างวัดกับชาวบ้าน

๒. ถ้าวัดใดยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เจ้าอาวาสต้องดำเนินการให้เรียบร้อยให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ และจัดการขึ้นทะเบียนที่ธรณีสงฆ์ และจัดการทำบัญชีที่ถาวร (ที่อุทิศผลประโยชน์ถาวรวัด) ให้เป็นหลักฐาน และดำเนินการจัดที่ธรณีสงฆ์และที่ถาวรสงฆ์ของวัดให้เกิดประโยชน์แก่วัดเท่าที่จะทำได้ โดยไม่ทำให้ประชาชนเดือดร้อน

๓. เจ้าอาวาสควรจัดทำบัญชีถาวรวัตถุของวัด ปุชนิยวัตถุของวัด และถ้าเป็นไปได้ควรถ่ายรูปไว้เป็นหลักฐาน และจัดทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายของวัด เก็บไว้เป็นหลักฐานให้เรียบร้อย

^{๓๓} พระเทพเวที (ประจวบ ฐมมเสฏฐโณ), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม, หน้า ๑๒๖.

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน พระธรรมวโรดม, “การปกครองวัด”, ใน เอกสารประกอบการอบรมสัมมนา เรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ผู้นำสังคมในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๐ – ๕๑.

๔.๑.๖ ด้านการสาธารณะสงเคราะห์

การสาธารณะสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินการเพื่อให้เป็นสาธารณะประโยชน์ ของหน่วยงานหรือของบุคคลหรือคณะบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการศึกษาสงเคราะห์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือกิจการของรัฐ หรือของเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณะประโยชน์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรือการอุดหนุนจนเจือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไป^{๕๕}

การให้การสงเคราะห์ทางพระพุทธศาสนาระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ เกิดจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกันทางสังคม โดยถือเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งที่จะพึงปฏิบัติต่อกันด้วยความเกื้อกูล เป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังที่ปรากฏในพหุการสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายผู้บำรุงอุปถัมภ์เธอทั้งหลายด้วย จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ถือว่าเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย

ข้อที่เธอทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธฺิ์ บริบูรณ์ ครบถ้วนแก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้น ถือว่าเธอทั้งหลายก็มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย

ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อต้องการสละโอฆะออกให้ได้ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ ด้วยประการดังกล่าวนี้^{๕๖}

การสงเคราะห์ของพระสงฆ์ จึงเกิดจากหน้าที่และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีองค์ประกอบ ๓ ประการ^{๕๗} คือ การดำรงชีวิตของพระสงฆ์ ที่ต้องอาศัยปัจจัยสี่ของชาวบ้านถวาย และว่าโดยสภาวะและเหตุการณ์ในสังคม ย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณะธรรม

^{๕๕} พระเทพปริยัติสุธี, คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๒๓.

^{๕๖} ชู.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๓/๔๘๖ - ๔๘๗.

^{๕๗} พระมหาประยุทธ์ ปยุตฺโต, “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ใน บันทึกสัมมนา เรื่อง พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน, หน้า ๑๒.

และโดยคุณธรรม คือ เมตตา กรุณา จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ โดยมีจุดเน้นที่การให้การสงเคราะห์ทางด้านหลักธรรม หรือทางด้านจิตใจเป็นหลัก ดังปรากฏในสังคาลกสูตรที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงหน้าที่ของสมณพราหมณ์ ที่จะต้องให้การอนุเคราะห์แก่กุลบุตรผู้มีอุปการคุณแก่ตน ด้วยหน้าที่ ๖ ประการ^{๓๘} คือ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยได้ฟัง
๕. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ให้

บทบาทของพระสงฆ์และวัดของคณะสงฆ์ไทย ด้านการสาธารณสงเคราะห์ในอดีต นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีมาจนถึงยุคของกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระสงฆ์และวัดมีบทบาทในการจัดการสาธารณสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไปในหลาย ๆ ด้าน พอสรุปได้ดังนี้

๑. เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น

๒. เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจน ได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ

๓. เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้คนสมัยนั้น

๔. เป็นที่พักของคนเดินทาง

๕. เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม

๖. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาล และมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด

๗. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิต ครอบครัว และความทุกข์ต่าง ๆ

๘. เป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ ตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์

^{๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๒/๒๑๖.

๘. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัด หรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน

๑๐. เป็นศูนย์กลางของการบริหารปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งกิจการต่าง ๆ

๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือบริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต^{๘๙}

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยที่ได้กล่าวมานี้ เป็นที่รับทราบกันมาโดยตลอด จนเมื่อความเจริญในรูปแบบที่เป็นอารยธรรมของตะวันตก ได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยในรอบ ๑๐๐ ปีมานี้ จึงทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์สูญเสียไป โดยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากสังคมเมืองหลวงก่อนและค่อยขยายไปสู่ต่างจังหวัด ทำให้พระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบในการสงเคราะห์แก่ประชาชนในรูปแบบที่แตกต่างออกไป

ในปัจจุบันการสาธารณสุขสงเคราะห์ เป็นกิจการอย่างหนึ่งของคณะสงฆ์ที่กำหนดเป็นระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘^{๙๐} โดยมหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมและส่งเสริมการสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยดี และเพื่อการนี้ มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ในการออกข้อบังคับวางระเบียบ ออกคำสั่ง มีมติหรือออกประกาศ โดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้ (มาตรา ๑๕ ตรี)^{๙๑}

สำหรับผู้ทำหน้าที่ในการจัดสาธารณสุขสงเคราะห์โดยส่วนมาก คือ วัดและเจ้าอาวาส เพราะมีบทบาทผูกพันเกี่ยวกับหน้าที่ของเจ้าอาวาส (มาตรา ๓๓) ไว้ว่า เจ้าอาวาสมีหน้าที่ จัดกิจการของวัดให้เป็นไปด้วยดี (๑) และเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ (๓) พร้อมกับให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล (๔)^{๙๒} ซึ่งงานลักษณะนี้เป็นงานด้านการสงเคราะห์นั่นเอง

^{๘๙} พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ใน บันทึกสัมมนา เรื่อง พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน, หน้า ๑๖.

^{๙๐} ขำเถื่อง วุฒิจันทร์และคณะ, รวบรวมและเรียบเรียง, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พร้อมด้วยระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคมฯ, หน้า ๓๓๑ – ๓๓๖.

^{๙๑} พระเทพเวที (ประกอบ ธมฺมสฺสฺสโณ), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม, หน้า ๑๑๘.

^{๙๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

ลักษณะการจัดสาธารณสงเคราะห์ในปัจจุบันมี ๔ ประการ^{๘๓} คือ

๑. การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน หรือการตั้งมูลนิธิ มุ่งเอากิจการที่ทำเองหรือโครงการที่กำหนดเอง ทั้งที่เป็นกิจการประจำหรือชั่วคราว

๒. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือเอกชนหรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อสาธารณประโยชน์มุ่งเอาเฉพาะส่งเสริมงานของผู้อื่น มิได้มุ่งถึงกิจการที่ดำเนินการเอง

๓. การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือสถานที่อันเป็นของสาธารณประโยชน์

๔. การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในกาลที่ควรช่วยเหลือ เช่น กาลประสบอุทกภัย กาลประสบภัย มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือบุคคลทั้งเป็นการประจำและชั่วคราว

บทบาทของการจัดสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์และวัดในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์โดยรวมแล้ว จะเห็นได้ว่าพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ไทย กำลังอยู่ในช่วงของการปรับเปลี่ยนบทบาทของวัดและพระสงฆ์ เพื่อให้มีความสอดคล้องกับสภาพการณ์ทางบริบทของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป

โดยท่าทีและบทบาทของพระสงฆ์ หรือวัด ที่มีการปรับเปลี่ยนนี้ บางอย่างก็ส่งผลดีต่อคณะสงฆ์ แต่บางอย่างก็ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น การเจริญแพร่หลายของพุทธพาณิชย์ ที่มีวัดเป็นศูนย์กลางในการดำเนินการ^{๘๔} หรือการที่วัดมีพระหมอดูเกิดขึ้นจำนวนมากในวัด การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของสิ่งเหล่านี้ ล้วนเป็นภาพสะท้อนที่เกิดจากการปรับปรุงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ เพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีบทบาท

^{๘๓} พระเทพปริยัติสุธี, คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๒๓

- ๑๒๕.

^{๘๔} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและการออกจากวิกฤต, หน้า ๕๕.

รูปลักษณะของการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน จึงมีลักษณะที่หลากหลาย และต่างคนต่างทำ ใครมีกำลังมากก็ทำมาก หรือวัดใดมีกำลังมากก็ทำมาก และมีลักษณะที่มุ่งเน้นในด้านวัตถุเสียเป็นส่วนมาก ไม่สามารถที่จะเชื่อมโยงระหว่างการสงเคราะห์ทางด้านวัตถุให้เข้ากับศาสนธรรม และในการจัดการสาธารณะสงเคราะห์ของวัดและส่วนมาก ก็เป็นไปในลักษณะที่เป็นการสนองตอบต่อความต้องการทางสังคมเสียเป็นส่วนมาก คือ เป็นไปตามกระแสของสังคม มากกว่าที่จะเป็นการสงเคราะห์เพื่อชี้นำสังคมเหมือนในครั้งสมัยพุทธกาล

ดังนั้น เพื่อให้วัดและพระสงฆ์ได้เป็นผู้มีบทบาทและคุณค่าอยู่ในสังคม ผู้วิจัยขอแนะนำแนวคิดที่ได้จากการศึกษาการจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมาประยุกต์ใช้ โดยเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจและเห็นภาพที่ชัดเจน ผู้วิจัยจะแบ่งการนำแนวคิดไปประยุกต์ใช้ออกเป็น ๓ ระดับ คือ

ก. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส ที่เป็นผู้ให้การสงเคราะห์

พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส นับได้ว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่องานด้านการสงเคราะห์เป็นอย่างมาก ซึ่งพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นได้นั้น ผู้วิจัยเห็นว่าพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสจะต้องมีองค์ประกอบต่อไปนี้

๑. เป็นผู้มีสติสมบูรณ์ โดยพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส ที่จะทำหน้าที่ในการสงเคราะห์ผู้อื่น จะต้องเป็นผู้มีสติที่เป็นเครื่องรักษาตัวเอง เพราะเป็นผู้ตั้งตนไว้ชอบ (อตฺตสมฺมาปณฺธิ) คือการปฏิบัติตน ฝึกตนดีแล้ว ตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยสติ มีใจประกอบไปด้วย หิริโอตตปละ เป็นคุณธรรมเบื้องต้นที่จะต้องทำให้เกิดมีในตน เรียกว่า ปาริสุทธิศีล ๔^{๘๕} มีจิตเมตตาแก่คนทั่วไปเสมอ

๒. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส จะต้องเป็นผู้มีสติปรีชาธรรม คือ ธรรมของสัตบุรุษ หรือธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ^{๘๖} ซึ่งจะทำให้พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่ได้ชื่อว่า ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย หรือเป็นเนื่อนานุญอันยอดเยี่ยมของโลก ซึ่งจะเป็นหลักในการดำเนินการสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป เช่น การเป็นผู้รู้หลักการ หรือจุดมุ่งหมายของการกระทำ รู้จักกาลเวลาที่เหมาะสม และการเป็นผู้รู้จักชุมชน และรู้วิธีการที่จะประพาสต่อชุมชนนั้น ๆ ว่า

^{๘๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๓.

^{๘๖} อ.สุตฺตก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้เป็นต้น เป็นต้น

๓. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส ควรตระหนักในภาระหน้าที่ของตนในการที่จะเป็นผู้ให้การสงเคราะห์หรือการอนุเคราะห์แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ตนอยู่ โดยถือเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของตนเองที่จะต้องทำให้มีขึ้น เพราะนอกจากจะเป็นการอนุเคราะห์แก่ผู้ที่มีอุปการคุณแก่ตนเองแล้ว ยังเป็นการเกื้อกูลต่อสังคมที่ตนดำรงอยู่ อีกทั้งยังเป็นการเผยแผ่พระศาสนาด้วย

๔. เจ้าอาวาสควรแบ่งงานให้พระที่เป็นลูกวัดได้รับผิดชอบงานในด้านต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของความรู้ความสามารถ ด้วยการสมมติแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งภายในวัด ให้เป็นผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง เพื่อไม่ให้งานกระจุกตัวอยู่กับเจ้าอาวาสมากเกินไป เหมือนกับการแต่งตั้งพระภิกษุที่เป็นกัศฺตุเทศในสมัยพุทธกาล เป็นต้น

๕. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสที่ให้การสงเคราะห์ จำเป็นที่จะต้องมีหลักในการให้การสงเคราะห์ เพื่อให้การสงเคราะห์เป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักของพระธรรมวินัย ซึ่งการสงเคราะห์ควรมีหลักการใหญ่ ๆ ว่า สงเคราะห์เพื่อให้เขาช่วยตัวเองได้ คือ ทำให้เขารู้และสามารถที่จะช่วยตัวเองได้^{๘๗} และมีความสมดุลระหว่างวัตถุกับจิตใจ ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกายและใจ โดยการสงเคราะห์ทางวัตถุก็เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาทางด้านจิตใจเป็นไปได้อย่างเต็มที่

๖. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสผู้ให้การสงเคราะห์ จำเป็นที่จะต้องมียุติการในการสงเคราะห์ เพื่อให้การสงเคราะห์เป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งวิธีการสงเคราะห์ควรดำเนินการให้เป็นไปตามหลักของสังคหวัตถุ ๔ ประการ คือ

๑) ทาน คือ การให้ สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ อามิสทาน การสงเคราะห์ด้วยวัตถุ หรือสิ่งของ เพื่อให้ผู้ที่ได้รับนั้นสามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ และธรรมทาน คือ การให้ธรรมเป็นทาน การเป็นที่พึ่งทางใจ และให้ความร่วมมือทางจิตใจ เป็นต้น

๒) ปิยวาจา คือ การเป็นผู้มีวาจางาม เป็นการสงเคราะห์ด้วยวาจา เช่น การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ หรือการให้คำแนะนำปรึกษาด้าน

^{๘๗} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), การสังคัมสงเคราะห์ส่วนที่ยังขาดอยู่, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๗.

อื่น ๆ ที่ผู้ปริกษาสวดกใจและสนิทใจ

๓) อตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์ ประพฤติตัวให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเอง และผู้อื่น โดยดำเนินตามพุทธจริยาวัตรของพระพุทธองค์ ๓ ประการ คือ อตถจริยา ญาตัตถจริยาและโลกัตถจริยา เป็นต้น

๔) สมานัตตตา หมายถึง การรู้จักปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ตามความเหมาะสม การวางตนสม่ำเสมอ ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไป

ข. วัดที่ทำหน้าที่ในการจัดการสงเคราะห์

ในปัจจุบันวัดจำนวนไม่น้อยที่ทอดทิ้งธุระ ในการให้การสงเคราะห์แก่ชุมชนที่วัดตั้งอยู่ สถานที่และพื้นที่ของวัดถูกนำไปใช้หาผลประโยชน์ในทางที่ผิดจากวัตถุประสงค์ของการมีวัด เช่น พื้นที่ของวัดใช้เป็นสถานที่จอดรถบ้าง ให้เอกชนเช่าทำธุรกิจบ้าง เป็นต้น โดยวัดไม่ได้ใส่ใจต่อความต้องการในชุมชนที่วัดตั้งอยู่ และปัจจัยที่ได้ก็ไม่ได้ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับวัดอย่างแท้จริง ดังนั้น เพื่อให้วัดมีประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง วัดจึงควรดำเนินการดังต่อไปนี้

๑) วัดควรใช้สถานที่ของวัดที่มีอยู่ ให้เป็นไปเพื่อสนองตอบต่อความต้องการของชุมชนที่วัดตั้งอยู่ ด้วยการอนุญาตให้ชุมชนได้ใช้สถานที่ หรือพื้นที่ของวัด ในการประกอบกิจกรรมของชุมชนตามโอกาสอันสมควร เช่น การอนุเคราะห์ให้มีการจัดตั้งหน่วยงานสาธารณประโยชน์ขึ้นในวัดโดยการร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน องค์กรต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือจัดพื้นที่ของวัดส่วนใดส่วนหนึ่งที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ให้เป็นสนามกีฬา เป็นต้น

๒) วัดควรจัดให้มีคณะกรรมการที่มาจากชุมชนที่วัดตั้งอยู่ เพื่อดำเนินกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน โดยให้เป็นไปตามระเบียบการของมหาเถรสมาคม (หน่วยอบรมประจำตำบล) และให้มีการดำเนินการอย่างจริงจัง

๓) วัดควรเป็นผู้นำในการจัดหาทุนในการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ หรือสาธารณประโยชน์ เช่น การจัดตั้งกองทุน หรือมูลนิธิประจำวัด เพื่อนำดอกผลมาใช้ช่วยเหลือประชาชนทั่วไป ตามโอกาสอันสมควร

๔) วัดควรดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปตามหลักอปริหานิยธรรม^{๘๘} เช่น จัดให้มีการประชุม การดำเนินงาน การประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยวัดเป็นผู้จัดให้มีการดำเนินการ ซึ่งการนี้เป็นการใช้สถานที่ของวัดโดยอาจมีพระสงฆ์ที่วัดจัดให้มีการรับผิดชอบเป็นผู้ดำเนินการ

๕) วัดควรการจัดสภาพแวดล้อมของวัด ให้เป็นสถานที่เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ หรือจัดสถานที่ของวัดไว้บริการญาติโยม เพื่ออำนวยความสะดวกในการต่างๆ โดยไม่เก็บค่าบริการในอัตราสูงมากนัก เช่น การใช้วัดเป็นสถานที่ฌาปนสถาน สุสาน และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอื่น ๆ ที่เห็นสมควร

ค. คณะสงฆ์ที่ผู้ควบคุมและให้การส่งเสริมในการสาธารณสงเคราะห์

การสาธารณสงเคราะห์ ในระดับของคณะสงฆ์ทั้งที่เป็นส่วนกลางและส่วนภูมิภาค มีลักษณะงานที่เกี่ยวข้องอยู่ ๒ ประการ คือ การควบคุมและให้การส่งเสริม เพื่อให้การจัดสาธารณสงเคราะห์เป็นไปด้วยดี ดังนั้น คณะสงฆ์จึงต้องดำเนินการในสิ่งต่อไปนี้

๑. คณะสงฆ์ควรกำหนดจุดมุ่งหมายของการสงเคราะห์ เป็นไปเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยมีการกำหนดจุดมุ่งหมายและมีการวางแผนงานการสาธารณสงเคราะห์ไว้อย่างเป็นระบบ กำหนดเป็นแนวนโยบายของคณะสงฆ์ให้ชัดเจนในแต่ละพื้นที่ หรือชุมชนนั้น ๆ

๒) คณะสงฆ์ควรที่ส่งเสริมบทบาทของพระอุปัชฌายาจารย์ ที่เป็นผู้บังคับบัญชาในเบื้องต้นที่มีความใกล้ชิดและสนิทสนมกัน ให้เป็นควบคุมเอาใจใส่ต่อสัทธิวิหาริกและอันเตวสิกของตนอย่างเข้มงวด เพราะพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาโดยหน้าที่ อันจะทำให้การแก้ไขปัญหาก็อาจเกิดขึ้นได้เป็นไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งแทนที่จะเป็นการควบคุมตามสายการบังคับบัญชาที่จัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่มีความห่างเหิน และไม่รู้จักพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส หรือชุมชนนั้น ๆ ได้ดีพอ เพราะอยู่ในส่วนกลางเสียเป็นส่วนใหญ่

๓) คณะสงฆ์พึงดำเนินการเพื่อให้พระสงฆ์ วัด ได้มีหน้าที่ บทบาท และ ได้รับความรับผิดชอบในการสงเคราะห์ต่อชุมชนที่วัดที่วัด และพระสงฆ์ตั้งอยู่ ด้วยการสนับสนุนวัด และพระสงฆ์ ให้มีบทบาทในการสงเคราะห์ชุมชนในท้องถิ่น ตามแนวนโยบายของรัฐและของคณะสงฆ์

^{๘๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๘/๘๖.

๔) คณะสงฆ์ควรส่งเสริมให้พระสงฆ์ วัด ได้มีบทบาทในการสาธารณสงเคราะห์ ในกาลอันควร ทั้งในระดับท้องถิ่นและอื่น ๆ และให้มีการรวมกลุ่มกันในระดับต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการดำเนินงาน

๕) คณะสงฆ์ควรส่งเสริมให้วัดหรือเจ้าอาวาสทั้งหลาย ควรถือเป็นหน้าที่ที่จะ ร่วมกันรับผิดชอบการสงเคราะห์ชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยรับการแต่งตั้งหรือกำหนดโดย ตำแหน่งให้เป็นกรรมการในองค์กรคณะบุคคล ไม่ให้กระจายกระจายต่างคนต่างทำเหมือนใน ปัจจุบัน

๖) คณะสงฆ์ควรจัดให้มีสัมมนาเพื่อถวายเป็นความรู้ให้แก่เจ้าอาวาส ได้เรียนรู้และทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับงานด้านการสงเคราะห์อยู่เป็นประจำ และจัดให้พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสที่ ทำงานด้านนี้ได้มีการพบปะกันซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง

๗. คณะสงฆ์ควรที่จะใช้การควบคุม ด้วยการส่งเสริมให้ผู้ทำหน้าที่การจัดสาธารณ สงเคราะห์ได้ทำหน้าที่อย่างถูกต้องและเหมาะสม กล่าวคือ ถูกต้องตามหลักของพระธรรม วินัย และเหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมที่ผู้สงเคราะห์ดำรงอยู่ โดยไม่ขัดแย้งกับหลักพระ ธรรมวินัย

การจัดสาธารณสงเคราะห์นั้น เป็นงานที่ต้องอาศัยความเสียสละส่วนบุคคลเป็นอัน มาก เพราะฉะนั้นถ้าทำให้ผู้ทำหน้าที่เหล่านี้ มีโอกาสได้พบปะซึ่งกันและกัน จะทำให้ผู้ที่หน้าที่ ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และมีการเชื่อมโยงลักษณะงานให้เป็นระบบ เพื่อ ก่อให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ ซึ่งการนี้คณะสงฆ์ควรจะรับเป็นเจ้าภาพในการ ดำเนินการเพื่อให้มีขึ้น

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาถึงลักษณะการจัดองค์กรคณะสงฆ์ของในสมัยพุทธกาล โดยอาศัยหลักวิชาการบริหารและการจัดการ ที่เป็นศาสตร์สมัยใหม่เข้าไปวิเคราะห์ เทียบเคียง ถึงรูปแบบและพุทธวิธีการจัดองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล ได้ผลสรุปว่า

ในสมัยพุทธกาล สังคมอินเดียกำลังอยู่ในช่วงระยะของการเปลี่ยนแปลงทางบริบททางสังคม ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคมอย่างมีนัยสำคัญ เพราะการรวมกลุ่มของปัจเจกบุคคลส่งผลให้เกิดสังคม และในขณะเดียวกันการดำเนินกิจกรรมของคนในสังคม ก็ส่งผลให้สังคมมีพัฒนาการเคลื่อนไหวอย่างเป็นพลวัต สืบเนื่องและเชื่อมโยงกัน ในทางสังคมอย่างเป็นระบบ การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ขององค์กรคณะสงฆ์ในสังคมสมัยพุทธกาล จึงเป็นภาวะการณ์คลี่คลายทางสังคมในรูปแบบหนึ่ง ที่สะท้อนให้เห็นถึงรูปลักษณะของการรวมกลุ่มกันของปัจเจกบุคคลเพื่อดำเนินกิจกรรมทางสังคมในรูปแบบใหม่

พัฒนาการทางสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล ที่เป็นผลมาจากการการผสมระหว่างระบบแนวคิดทางศาสนาและการปกครองที่มีการใช้อย่างเข้มงวด ส่งผลทำให้คนวรรณะต่ำที่เป็นคนส่วนใหญ่ทางสังคมได้รับความลำบากเป็นอย่างมาก แต่ในขณะเดียวกันคนวรรณะสูงที่เป็นคนส่วนน้อยกลับมีความเป็นอยู่อย่างสะดวกสบาย ความเหลื่อมล้ำที่เป็นช่องว่างของคนในสังคมนี้นำไปสู่ปัญหาสังคมในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย เพราะมีการเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ทำให้นักคิดที่เป็นชนชั้นนำทางสังคมต้องการจะแสวงหาทางออกเพื่อให้เป็นสังคมทางเลือกของคนอินเดียในขณะนั้น

การจัดตั้งสถาบันสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเป็นความพยายามอย่างหนึ่ง ที่ต้องการจะนำเสนอทัศนะในการแก้ไขปัญหของสังคมในรูปแบบใหม่ เพื่อให้เป็นสังคมทางเลือกที่มีความเสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพ ในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกัน การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ขององค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล จึงมีนัยของความสัมพันธ์กับสภาพบริบททางสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาลเป็นอย่างมาก และในความเป็นจริงการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กรไม่ว่าจะเป็นองค์กรใดก็ตาม ย่อมต้องมีพื้นฐานมาจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่

องค์กรนั้น ๆ ดำรงอยู่เป็นหลัก การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ขององค์กรคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลก็หนีไม่พ้นจากเหตุผลนี้เหมือนกัน

เมื่อมีการจัดตั้งคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาขึ้น จึงทำให้มีผู้เลื่อมใสศรัทธาเข้ามาบวชเป็นสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดระบบ วางระเบียบ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมเป็นไปอย่างปกติสุข และสามารถบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาจึงตามมา อาการที่พระพุทธเจ้าทรงจัดระบบ วางระเบียบไว้เป็นแบบแผนหรือข้อปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันนี้ เรียกว่า การบัญญัติพระธรรมวินัย และการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระธรรมวินัย เพื่อเป็นเครื่องมือในการปกครองและให้การศึกษาแก่สมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์นี้เอง คือ การจัดองค์กรคณะสงฆ์

การจัดองค์กรคณะสงฆ์ จึงเป็นการจัดสภาพการเพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการศึกษาและการพัฒนาตนเองของสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ โดยพุทธวิธีในการจัดองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล มี ๕ ประการ คือ

๑. การจัดตั้งและการจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงกำหนดหลักการและจุดหมายไว้เป็นการเฉพาะ สามารถจัดได้ ๓ ระดับ คือ ประโยชน์ในระดับปัจเจกบุคคล ประโยชน์ส่วนรวม และประโยชน์อันสูงสุดที่เรียกว่า พระนิพพาน ประโยชน์ทั้งสามประการนี้ ทรงเน้นให้สมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ปฏิบัติเพื่อให้บรรลุจุดหมายสูงสุด เพราะเป็นจุดหมายหลักของพระศาสนา

๒. การแบ่งงานในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงยึดหลักจุดหมายขององค์กรคณะสงฆ์เป็นแนวทาง โดยมีลักษณะของการแบ่งงานเป็น ๓ ประเภท คือ ลักษณะงานหลักที่มีการปฏิบัติอยู่เป็นประจำ ลักษณะงานที่เป็นแผนก และลักษณะงานที่อาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน การแบ่งงานทั้ง ๓ ประเภท เป็นไปตามรูปแบบของกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามความจำเป็นในองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยนั้น การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ล้วนมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้มีการบรรลุตามจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

๓. การมอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล มีลักษณะการมอบหมายหน้าที่ใน ๒ ลักษณะ คือ การมอบหมายหน้าที่ด้วยการให้ตำแหน่ง และการสร้างพันธมิตรต่อหน้าที่ โดยกระบวนการในการแต่งตั้งเป็นการลงมติของหมู่คณะที่อยู่ร่วมกัน ด้วยการพิจารณาตามหลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงประทานไว้เป็นหลักการ เพื่อการ

มอบหมายหน้าที่และผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งสามารถปฏิบัติงานแทนหมู่คณะได้ ตามกำลังความสามารถและปราศจากอคติ

๔. การจัดสายการบังคับบัญชาและช่วงของการบังคับบัญชา ในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญในแง่ของความสัมพันธ์ที่เป็นไปในลักษณะของบิดากับบุตร และอาจารย์กับศิษย์ ต่างเป็นกัลยาณมิตรของกันและกัน โดยการเพ่งที่ประโยชน์เป็นหลัก ผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งสามารถมีผู้ใต้บังคับบัญชาได้อย่างมากไม่เกิน ๒ คน แต่อนุญาตให้ผู้บังคับบัญชาที่มีความรู้ความสามารถมีมากกว่านั้นก็ได้

๕. การประสานงานในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล เพื่อให้การดำรงอยู่ร่วมกันของหมู่คณะเป็นไปอย่างสมานฉันท์ และเป็นการประสานประโยชน์ทั้งในส่วนของตนเองและผู้อื่น พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักของพระธรรมวินัยเป็นหลักในการประสาน โดยพระธรรมนั้นเป็นการประสานใจ หรือการยึดเหนี่ยวน้ำใจ ส่วนพระวินัยเป็นการให้ความเสมอภาคในการอยู่ร่วมกัน

การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จึงมีลักษณะที่เป็นการเฉพาะและเหมาะสมกับธรรมชาติทางภูมิศาสตร์และสังคมอินเดียในสมัยนั้น ดังจะเห็นผลสำเร็จได้จากการที่พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงและแพร่หลายในสังคมอินเดียขณะนั้น เพราะพระพุทธเจ้าทรงจัดองค์กรคณะสงฆ์ ด้วยการที่ทรงคำนึงถึงจุดมุ่งหมายของพระศาสนาเป็นหลัก โดยทรงอาศัยสภาพล้อมของสังคมทั้งภายนอกและภายในสังคมสงฆ์เป็นองค์ประกอบ ในการบริหารและจัดการให้การดำเนินกิจการขององค์กรคณะสงฆ์เป็นไปด้วยดี

อย่างไรก็ตาม ถ้าเปรียบเทียบการจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล กับลักษณะการจัดองค์กรสมัยใหม่แล้ว สังคมสงฆ์ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีการจัดรูปแบบ เหมือนกับองค์กรที่มีการบริหารการจัดตั้งเหมือนในสมัยปัจจุบัน เป็นแต่เพียงกระบวนการในการกระทำหน้าที่ของพระภิกษุทุกรูปที่อยู่ร่วมกันในอาวาสหนึ่ง ๆ ซึ่งมีสิทธิเท่าเทียมกันในการที่จะช่วยเหลือทำหน้าที่ดูแล รักษา และดำเนินการให้ชีวิตความเป็นอยู่ ความคิด คำพูด และการกระทำของพระภิกษุแต่ละรูปให้เป็นไปตามหลักของพระธรรมวินัย ที่เป็นแม่แบบในการปกครององค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลเท่านั้น

ปัญหาในการจัดองค์กรคณะสงฆ์ เรียกว่า อธิกรณ์ มี ๔ ประการ คือ วิวาหาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ อาปัตตาธิกรณ์ และกิจจาธิกรณ์ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นย่อมเป็นไปเพื่อความไม่ผาสุกและประโยชน์ของการอยู่ร่วมกัน เพราะเป็นอุปสรรคเครื่องขัดขวางไม่ให้การดำเนินการหรือ

การกระทำบรรลุตามจุดประสงค์ที่ต้องการ เป็นสถานะที่ไม่สมบูรณ์ในรูปแบบ ที่เป็นเงื่อนไขของการกระทำหรือการดำเนินการนั้น ๆ เมื่อเรื่องเกิดขึ้นในสงฆ์จึงต้องจัดตั้งทำให้เรียบร้อย ซึ่งเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายที่จะต้องดำเนินการให้เรื่องนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ตามหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ เรียกว่า อธิกรณสมณะ

การนำแนวคิดในการจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล มาใช้กับองค์กรคณะสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน เป็นการนำมาใช้โดยจำแนกตามลักษณะของงานที่มีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งสามารถแบ่งเป็น ๖ ด้าน คือ

๑. ในด้านการปกครองคณะสงฆ์ เป็นการนำแนวคิดมาปรับใช้เพื่อให้การจัดการปกครองคณะสงฆ์ เป็นการปรับสภาพที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินกิจการขององค์กรคณะสงฆ์ในส่วนอื่น ๆ

๒. ในด้านการศาสนศึกษาของสงฆ์ เป็นการนำแนวคิดมาปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ที่กำลังประสบอยู่ในหลาย ๆ ด้าน ได้มีการแก้ไขอย่างถูกต้องตามสภาพการของปัญหานั้น ๆ เพื่อที่จะใช้การศึกษาของคณะสงฆ์เป็นตัวเชื่อมโยงในการแก้ไขปัญหาในส่วนอื่น ๆ ของคณะสงฆ์

๓. การศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ เป็นการนำแนวคิดมาปรับใช้เพื่อให้การจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่มีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบันเป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม ตรงตามหลักการของพระพุทธศาสนา

๔. ในด้านการเผยแผ่พระศาสนาของคณะสงฆ์ เป็นการนำแนวคิดมาปรับใช้เพื่อให้การเผยแผ่พระศาสนาเป็นไปอย่างมีจุดมุ่งหมาย และมีผู้รับผิดชอบในการจัดการเผยแผ่อย่างแท้จริง

๕. ในด้านการสาธารณูปการคณะสงฆ์ เป็นการปรับใช้ด้วยการยึดหลักการจัดการสาธารณูปการของคณะสงฆ์ เพื่อให้สนองตอบต่องานด้านการศึกษาและเผยแผ่พระศาสนาเป็นสำคัญ

๖. ในด้านการสาธารณสงเคราะห์ของสงฆ์ เป็นการปรับใช้เพื่อให้การจัดการสงเคราะห์เป็นไปอย่างถูกต้องตรงตามหลักการของพระพุทธศาสนา คือ มุ่งเน้นการสงเคราะห์ด้านจิตใจหรือหลักธรรม

การประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ต่อองค์กรทางสังคมทั่วไป สามารถแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ องค์กรทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการ

ปกครอง ด้วยการนำหลักศาสนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นเนื้อหาสาระของการจัดองค์
คณะสงฆ์มาปรับใช้กับสภาพสังคมไทยในสมัยปัจจุบัน ซึ่งหากมีการดำเนินการอย่างจริงจัง
แล้ว ผู้วิจัยเชื่อแน่ว่าสังคมทั่วไปย่อมได้รับประโยชน์อย่างมหาศาล เพราะเป็นการใช้รูปแบบ
และวิธีการขององค์กรที่ประสบความสำเร็จแล้ว มาเป็นแนวทางในการดำเนินการ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากการศึกษาการจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนี้ เป็นการศึกษาถึง
สภาพการณ์ขององค์กรคณะสงฆ์ในสมัยอดีต ที่มีความแตกต่างกันทั้งที่ตั้งทางด้านภูมิศาสตร์
ประเพณี และวัฒนธรรมกับประเทศไทย และจากช่วงระยะเวลาจากอดีตถึงปัจจุบันวิทยาการ
ต่าง ๆ ก็เจริญรุดหน้าไปอย่างมาก โครงสร้างทางสังคมก็เปลี่ยนไปตามกาลสมัย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าน่าจะมีการศึกษาเพิ่มเติม ถึงรูปแบบ และโครงสร้าง
ขององค์กรคณะสงฆ์ในประเทศไทยสมัยปัจจุบันเป็นการเฉพาะ โดยแยกประเด็นใน
การศึกษาออกเป็นเรื่อง ๆ เพื่อให้เกิดความชัดเจน และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่าง
แท้จริงกับสภาพการณ์ของสังคม ซึ่งเป็นเรื่องที่ควรศึกษาในประเด็น ดังต่อไปนี้

๑. การจัดโครงสร้างองค์กรคณะสงฆ์ทางด้านการปกครองว่ามีความเหมาะสมกับ
กาลสมัยและสังคมไทยในปัจจุบันและอนาคตหรือไม่ อย่างไร?

๒. การจัดองค์กรทางด้านการเผยแผ่ว่ามีความเหมาะสมกับกาลสมัยและสังคมไทย
ในปัจจุบันและอนาคตหรือไม่ อย่างไร?

๓. การจัดองค์กรทางด้านการศึกษาว่ามีความเหมาะสมกับกาลสมัยและสังคมไทย
ในปัจจุบันและอนาคตหรือไม่ อย่างไร?

๔. การจัดองค์กรทางด้านการให้บริการสังคมว่ามีความเหมาะสมกับกาลสมัยและ
สังคมไทยในปัจจุบันและอนาคตหรือไม่ อย่างไร?

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. ปฐมสมันตปาสาทิกา แปล เล่ม ๑. ฉบับของมหามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิตติมา ปริดีดิถก. ทฤษฎีบริหารองค์การ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕.

คณินันต์ จันทบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย : ศึกษา ขบวนการ สวณโมกษ์ สันติโศก ธรรมกาย ถ้ากระบอก หลวงพ่อชา กับปัญหาและทางออกของคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒.

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์. “การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ”. เอกสารการวิจัยส่วนบุคคล. นักศึกษา ว ป อ. รุ่นที่ ๒๕. ประจำปีการศึกษา ๒๕๒๔ - ๒๕๒๕, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ปัญหาการพัฒนาทางการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ที. ดับบลิว.ริส เดวิดส์, พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป. แปลโดย สมัย สิงหศิริ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. การเมืองการบริหารไทยภาระของชาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ธงชัย สันติวงษ์. องค์การและการบริหาร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕.

- . **หลักการจัดการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐.
- นงลักษณ์ สิ้นสืบล. **เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่อง องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๑.
- นิตยา เงินประเสริฐศรี. **ทฤษฎีองค์การ : แนวการศึกษาเชิงบูรณาการ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๑.
- บรรพต วีระสัย, บุญลือ วันทายนต์ และอร วีระสัย. **พระสงฆ์ไทยในมิติต่าง ๆ**. กรุงเทพมหานคร : องค์การพุทธกัมมพันธ์แห่งโลก, ๒๕๓๗.
- มหามงกุฎราชวิทยาลัย. **ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
มงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕.
- พันธุ์ ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคธ – ไทย**. กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
- พระเทพปริยัติสุธี, **คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.
- พระเทพเวที (ประกอบ ฐมฺมเสฏฺฐ), **พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายอาญา**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.
- พระไพศาล วิสาโล, **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี – สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.
- พระเมธีธรรมากรณ์. **คุณธรรมสำหรับนักบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิ
พุทธธรรม, ๒๕๓๕.
- พระมหาเสริมชัย ชยมฺจฺโล. **การบริหารวัด**. กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยมูลนิธิพุทธ
ภาวนาวิชาธรรมกาย, ๒๕๓๕.
- พะยอม วงศ์สารศรี. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาจำกัด,
๒๕๓๘.

พระราชวรมนี (ประยูรย์ ปยุตโต). **ลักษณะสังคมพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.

———. **การศึกษาของคณะสงฆ์ ปัญหาที่รื้อทางออก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๘.

———. **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘..

พระมหาสุภา อุทโท. **พระสงฆ์ไทยใน ๒ ทศวรรษหน้า พ.ศ. ๒๕๔๑ - ๒๕๖๐**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

———. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

———. **วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

———. **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

———. **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓

———. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์. **บทบาทขององค์การศาสนากับความมั่นคงแห่งชาติ**. เอกสารการส่วนบุคคล นักศึกษา ๗ ปอ . รุ่นที่ ๗ ประจำปีการศึกษา ๒๕๐๗ - ๒๕๐๘, วิทยาลัยการปกครอง, ๒๕๐๘.

ระวัง เนตรโพธิ์แก้ว. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๓๕.

แสวง อุดมศรี. (ม.ป.ป.). **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐

สมคิด บางโพ. องค์การและการจัดการ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : วิทยพัฒน์, ๒๕๔๐.

สมบูรณ์ ศรีสุพรรณดิษฐ์. การจัดการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๑๘.

สมยศ นาวิการ. พฤติกรรมองค์การ. กรุงเทพมหานคร : เกษมบรรณกิจ, ๒๕๒๔.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. นวโกวาท หลักศูนตรนักรรรมขันตรร. พิมพ์ครั้งที่ ๓๘, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. วินัยมุข (เล่ม ๒) หลักศูนตรนักรรรมขันโท. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักศูนตรนักรรรมขันเอก. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ส.ศิริรักษ์. วิเคราะห์โครงสร้างสังคมแบบพุทธ. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๓.

ศิริอร ชันรหัตถ์. องค์การและการจัดการ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์, ๒๕๓๕.

อดุลย์ ต้นประยูร. ปัญหาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.

อรุณ รักธรรม. ทฤษฎีองค์การสมัยใหม่. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

นางสาวสมรกด สิงแพทย์. การศึกษาลักษณะประชาธิปไตยในพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

รินธรรม โอโสภณระกุล. “อิทธิพลกับการปกครองสงฆ์”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

พระมหาธรรมรัต อริยธมฺโม (ยศขุน). การศึกษาวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาวงศ์ไทย ศรีธำรงค์, การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

พระมหาวิเชียร สายศรี. พระพุทธศาสนากับระบบสมณศักดิ์ : ศึกษาเฉพาะกรณีทัศนคติของ นักวิชาการพุทธศาสนาและพระนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

สุมรรยา ศรีวรเพชร. การศึกษาคำสอนและแนวปฏิบัติด้านบริการสังคมของวัดในพุทธ ศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหา บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๓.

๒. ภาษาอังกฤษ

Anthony, Robert N. and others. **Management Control System**. ๓ ed. Lllinois : Richard D rwim, ๑๙๙๒.

Bartol Kathryn M. an Mrtin, David C. **Management**. ๒ ed. New Tork ; McGraw – Hill, ๑๙๙๔.

Daft Richard L. **Management** ๔ ed. Orlando : The Dryden Press, ๑๙๙๗.

———. **Organization Theory and Design**. ๖ ed. Ohio : South Western College Publishing, ๑๙๙๘.

De Cenzo, David A. And roddins, Stephen p. **Human Resource Management**. ๕ ed. New YorK : John Wiley Sons, ๑๙๙๖.

Dennis, Lock and Nigel, FarroW. **The Gower Handbook of Management**. ๒ Ed. Great Britain : The Bath press, ๑๙๙๘.

Dessler, Gary. **Organization Theory : integrating Structure and Behavior**. Original American ed. New Jersey : Prentice – Hall, ๑๙๙๖.

Gardarro, J. John. **Managing People and Organization**. 17ed. Massachusetts : Harvard Business School Publications, ๑๙๘๖.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ พระพุทธนา นามสกุล แก้วกันหา ฉายา รณนิชรมโม

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๔๑ สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ สาขาการบริหารการศึกษา
- พ.ศ. ๒๕๔๘ สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา

ประวัติการทำงาน

- พ.ศ. ๒๕๔๑ ครูสอนปริยัติธรรม แผนกธรรม วัดอรุณฯ จังหัดหนองคาย
- พ.ศ. ๒๕๔๒ ครูสอนปริยัติธรรม แผนกธรรม วัดเลา กรุงเทพมหานคร จนถึง

ปัจจุบัน

- พ.ศ. ๒๕๔๔ ถึงปัจจุบัน เป็นวิทยากรบรรยายประจำกลุ่ม ‘พัฒนาจิตเพื่อชีวิตดีงาม’

ปัจจุบัน

จำพรรษอยู่ วัดเลา แขวงท่าข้าม เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร